SFÂNTUL IOAN GURA DE AUR

Despre necunoaşterea lui Dumnezeu

Despre necunoaşterea lui Dumnezeu

Despre necunoaşterea lui Dumnezeu

Traducere din limba greacă,
cuvânt înainte şi comentarii:

Walther Alexander Prager

EDITURA HERALD
Bucureşti

Cuprins

Cuvânt înainte - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din "Despre necunoaşterea lui Dumnezeu"
EDITURA HERALD

Cuvânt înainte

Sfântul Ioan Gură de Aur este cel căruia istoria Bisericii Universale i-a consacrat un loc privilegiat în sânul său, Răsăritul readucându-l în permanenţă în amintire prin săvârşirea liturghiei alcătuite de el, iar Apusul cinstindu-l cu aşezarea moaştelor sfântului în cel mai de seamă loc al său, în preajma bazilicii Sfântului Petru din Roma. Obişnuiţi ca Sfântul Ioan să fie cel care ne poartă, prin liturghia sa, către înălţimile divine, ne va fi greu să acceptăm imaginea ultimă pe care o oferă istoria vieţii sale, imaginea unui om măcinat de boală şi forţat de soldaţi să parcurgă pe jos calea către locul de exil.

De aceea, relatarea vieţii lui Ioan ne pune în situaţia de a căuta o explicaţie pentru orbirea contemporanilor săi. Pentru Dumnezeu, probabil, explicaţia este mai simplă: până să primească, după moarte, slava Bisericii, lui Ioan i-a fost dăruit privilegiul ca viaţa să îi fie asemenea lui Hristos, Cel Căruia I-a închinat întreaga sa existenţă; Gură de Aur a vorbit „cu putere" înaintea oamenilor, iar aceştia au căutat să-l piardă, a slujit neobosit Bisericii, însă „ai săi", clericii creştini ai vremii, „nu l-au primit" şi s-au folosit de mai marii lumii spre a-l obliga să poarte crucea exilului.

Istoria cu încheiere martirică a vieţii lui Ioan începe în Antiohia, în jurul anului 350, unde se naşte într-o familie influentă, ca fiu al funcţionarului imperial Secundus şi al Anthusei, cea care va rămâne văduvă la vârsta de douăzeci de ani, fără să se mai recăsătorească vreodată. Cu un destin aproape identic cu cel al mamei episcopului Augustin din Hippona, Sfânta Monica, creştina evlavioasă Anthusa este cea care îşi călăuzeşte fiul către o educaţie în urma căreia să aibă parte de valorile cele mai de seamă ale vieţii culturale şi spirituale. În privinţa culturii, Ioan este îndrumat să urmeze o pregătire în arta oratorică (aşa cum s-a întâmplat şi cu Augustin), care reprezenta în epocă cea mai înaltă treaptă a educaţiei unui tânăr, mai ales că oferea posibilitatea unei realizări profesionale remarcabile în domeniul juridic.

În această privinţă a beneficiat, datorită sacrificiilor materiale îndurate de mama sa, de frecventarea şcolii unui retor renumit, Libanios, unde l-a avut coleg pe un alt viitor episcop, Theodor din Mopsuestia. Deşi ajunsese să stăpânească arta retorică în mod strălucit, profesiunea de avocat nu o va practica decât pentru o scurtă perioadă de timp, suficient pentru ca mai apoi să regrete că nu a mers imediat pe calea monahismului, aşa cum o făcuse prietenul său, Sfântul Vasile cel Mare. Succesul educaţiei retorice va fi încununat de frumuseţea predicilor sale, motiv pentru care posteritatea îi va adăuga supranumele „Gură de Aur" (Chrysostom), ceea ce nu s-a mai întâmplat în istoria Bisericii decât în cazul unui episcop de Ravenna, Petru Chrysologul (Cuvânt de Aur, 380-450).

Tot sub influența mamei sale, cea care i-a acordat prima instrucție religioasă, tânărul Ioan va căuta să-şi însuşească credința la un nivel superior, atât moral, prin viața monahală, cât şi intelectual, prin însuşirea cunoştințelor teologice. Astfel, la doi ani după primirea botezului în anul 372 (în acea epocă botezul era preponderent administrat la vârstă adultă, după o perioadă de catehumenat), Ioan devine monah, întârzierea de doi ani, după cum el însuşi va mărturisi, a fost cauzată numai de rugămintea stăruitoare a mamei de a nu fi lăsată singură până la moartea sa, survenită în 374 sau 375.

La mănăstirea în care intrase îl va avea ca mentor pe Diodor din Tars, întemeietorul „şcolii antiohiene", unde se propunea o interpretare spirituală a Bibliei însoțită de respectarea strictă a doctrinei creştine orthodoxe stabilite la Conciliul din Niceea. Ioan se va adânci în studiul Scripturii, pe care îl va însoți timp de doi ani cu o viață ascetică severă într-o grotă din apropierea Antiohiei, unde îşi va pierde pentru tot restul vieții sănătatea.

În anul 381 este numit de episcopul Meletie ca diacon în episcopia Antiohiei, iar după cinci ani, succesorul acestuia, episcopul ulterior canonizat, Flavian, menționat elogios şi în omiliile din acest volum, îl numeşte preot, slujire pe care şi-o va menține timp de aproape doisprezece ani, fiindu-i încredințată şi misiunea de a rosti predici.

În această perioadă, în care Ioan Gură de Aur a rostit circa 700 de predici, a avut de înfruntat tulburările pricinuite de apariția şi amplificarea ereziilor, cât şi conflictul politic dintre Antiohia, capitală a provinciilor Imperiului Bizantin din Orientul Apropiat, şi autoritatea imperială din Constantinopol. Conflictul a culminat în anul 397 cu revolta înfrântă a antiohienilor, cărora Ioan şi episcopul Flavian le-au venit în ajutor.

În acelaşi an, la Constantinopol, murea arhiepiscopul Nectarie, lăsând neocupat un loc de episcop ce făcea obiectul intereselor politice şi religioase, antrenând confruntări între diferitele facțiuni religoase din Imperiu. Prins fără voia sa în jocul unor asemenea interese, preotul Ioan din Antiohia, renumit pentru predicile sale, este atras printr-un vicleşug să descindă în Constantinopol, căci, altminteri, el nu şi-ar fi părăsit oraşul natal şi comunitatea pe care o slujea, nefiind mânat de dorința de a ocupa funcții înalte. Cel care l-a atras pe Ioan în această cursă a fost Eutropiu, ministrul împăratului Arcadius, urmărind ca, prin numirea unui antiohian ca arhiepiscop să diminueze influența episcopului Teofil al Alexandriei, care avea şi el un candidat pentru funcția arhiepiscopală.

În cele din urmă, la 28 februarie 398, Ioan este întronat ca arhiepiscop al Constantinopol, hirotonit de însuşi episcopul Teofil al Alexandriei, însă numai sub constrângerea deciziei imperiale, căci, după această numire, va fi unul dintre cei mai mari duşmani ai noului arhiepiscop de Constantinopol.

Pe parcursul anilor de episcopat, între anii 398 şi 404, Ioan Gură de Aur şi-a pus în valoare calitățile pe care le manifestase mai înainte ca preot al episcopiei din Antiohia. Astfel, în acest interval de timp, elaborează circa 500 de omilii şi câştigă admirația credincioşilor din Constantinopol, venită, pentru un timp, inclusiv din partea împărătesei Eudoxia. În predicile sale va apăra cu deplină convingere orthodoxismul niceeo-constantinopolitan, de pe scaunul unde slujiseră pentru o bună perioadă de timp cinci episcopi care susținuseră erezia ariană. De

asemenea, este implicat în acțiuni care vizau îmbunătățirea vieții celor bolnavi, bătrâni şi săraci, înființând pentru aceştia case de adăpost şi continuând în acest fel nişte modalități de ajutorare introduse în Biserică de Sfântul Vasile cel Mare.

Grija deosebită pentru aceste categorii de oameni o dobândise încă din perioada diaconatului său în Antiohia, unde fusese învestit cu misiunea ajutorării celor defavorizați. Ca ocupant al scaunului arhiepiscopal din capitala Imperiului, încurajează misionarismul în părțile teritoriului bizantin în care nu se răspândise creştinismul şi acționează în favoarea introducerii goților în Biserică, a căror migrație îi adusese în preajma Constantinopolului. Prea puțin pătruns de spiritul imperial al cuceririi, Ioan le propune goților constituirea unei biserici autonome, cu preoți numiți din rândurile lor şi chiar cu slujbe religioase oficiate în limba proprie.

Rigorismul moral impus de Sfântul Ioan Gură de Aur, pe care el însuşi îl adoptase prin practicarea unei discipline ascetice severe, va deveni cauza cea mai importantă a duşmăniei pe care i-o vor purta autoritățile politice şi religioase dintr-un oraş care, deşi dobândise de aproape şaptezeci de ani statutul de capitală a unui imperiu creştin, nu renunțase cu adevărat la un vechi laxism moral susținut în continuare prin activitățile publice ale cetățenilor.

Mai mult decât atât, predecesorul lui Ioan, episcopul Nectarie, fusese unul dintre promotorii acestui stil de viață în Biserică. Astfel, Ioan se pronunță împotriva luxului şi imoralității de care se făceau vinovați atât cei care formau aristocrația Imperiului, cât şi clericii, ori credincioşii din rândul poporului. Lipsit de tact politic, calitatea cea mai importantă pe care trebuia să o dețină un arhiepiscop aflat în preajma autorităților, Ioan Gură de Aur îşi îndepărtează de sine susținătorii politici, împărăteasa Eudoxia, criticată implicit şi se pare, chiar în mod direct, pentru luxul casei imperiale, va deveni din admiratoarea sa unul din duşmanii cei mai înverşunați, iar Eutropiu, ministrul care îl adusese pe scaunul episcopal, îi va deveni, de asemenea, duşman, în momentul în care Ioan se opune deciziei de a desființa dreptul de azil în biserică, prin care se prevedea încetarea urmăririi de către autorități a condamnaților refugiați într-o biserică.

Fără sprijin politic, Ioan va deveni pradă uşoară a episcopului Teofil al Alexandriei. Pornind de la cazul călugărilor numiți „Frații lungi”, condamnați de arhiereul alexandrin se pare, pe nedrept, ca fiind eretici, Teofil va reuşi să convoace în anul 403 un sinod în care Ioan este condamnat în urma unor capete de acuzare lipsite de temei şi caterisit cu consimțământul a 36 de episcopi, inclusiv a unora care îi erau subordonați în cadrul arhiepiscopiei din Constantinopol. Decizia trimiterii lui Ioan în exil este revocată de către împăratul Arcadius în acelaşi an 403, temându-se de reacția violentă a credincioşilor față de această hotărâre.

Ioan nu va căuta însă să recâştige bunăvoința împăratului, proliferând acelaşi rigorism moral prin care era criticat stilul de viață al casei imperiale şi în perioada reînvestirii sale ca arhiepiscop de Constantinopol. De altminteri, la solicitarea adversarilor săi, conduşi de acelaşi Teofil al Alexandriei, i se contesta reînvestirea, care, potrivit lor, trebuia să fi fost făcută prin convocarea unui alt sinod.

Pierzând cu totul sprijinul împăratului Arcadius, în 9 iunie 404 se ia decizia definitivă ca Ioan să fie depus din funcție şi este trimis sub escortă militară în Cucuson, oraş din Armenia provincie aflată la una din marginile Imperiului Bizantin. După o călătorie obositoare care a durat circa

şaptezeci de zile şi pe parcursul căreia fusese întâmpinat cu ostilitate de mai toți episcopii creştini, a avut parte de un tratament aspru de viață, pe care îl descrie în epistolele trimise de el în această perioadă prietenilor săi din Antiohia şi Constantinopol. Tocmai din pricina faptului că a continuat să participe la viața Bisericii şi în timpul exilului, atât prin epistole, cât şi prin vizitele pe care le primea din partea antiohienilor, în anul 407 este strămutat într-un alt loc de exil, în orăşelul Pitiunta de pe țărmul estic al Mării Negre. Deja cu sănătatea şubrezită de pe urma primei exilări, Ioan nu va reuşi să îndure şi această nouă călătorie la care era, ca şi prima dată, forțat de ostaşi să o facă pe jos. Astfel, după trei luni de mărşăluire forțată, în ziua de 14 septembrie a aceluiaşi an 407, moare într-un sat din apropierea oraşului Comana, se pare, aducând pentru ultima dată slavă lui Dumnezeu.

Papa Inocențiu, căruia Ioan îi trimisese două epistole, reuşeşte să îl reabiliteze după cinci ani de la moartea sa, iar în anul 438 rămăşițele sale pământeşti au fost aduse cu alai în Biserica Apostolilor din Constantinopol. Din 1 mai 1626, moaştele Sfântului Ioan Gură de Aur se regăsesc la Roma. I-au fost, de asemenea, consacrate zile de comemorare în calendarul creştin, fiind amintit în Biserica Ortodoxă, alături de Sfântul Vasile cel Mare şi Sfântul Grigore de Nazianz şi la sărbătoarea celor Trei Ierarhi.

Opera rămasă de pe urma Sfântului Ioan Gură de Aur este foarte vastă, fără comparație printre părinții creştini de limba greacă, egal fiindu-i sub acest aspect numai Fericitul Augustin, scriitor de limbă latină.

Opera lui Ioan este compusă din tratate, cateheze, comentarii biblice, omilii la cărțile Vechiului şi ale Noului Testament, diverse cuvântări, epistole, precum şi cărți de cult, dintre care cea mai celebră, rămâne, fără îndoială, „Slujba Sfintei Liturghii", după care se oficiază liturghia în cea mai mare parte a Bisericii Ortodoxe. Majoritatea acestor scrieri sunt la origine predici susținute de Ioan în Antiohia şi Constantinopol. Aceste predici erau consemnate de persoane specializate care efectuau funcția de tahigrafi, iar apoi, înaintea editării acestora, erau revăzute de către Ioan. Cum majoritatea scrierilor din epocă erau elaborate prin dictare şi lecturate cu voce tare, faptul că scrierile lui Ioan au la origine discursuri susținute în Biserică nu le situează mai prejos față de tratatele religioase redactate numai spre a fi citite. Dimpotrivă, strălucita artă retorică pe care o stăpânea cel supranumit Gură de Aur conferă scrierilor sale o frumusețe aparte, şi, datorită faptului că Ioan avea de fiecare dată în vedere şi viața morală a credincioşilor cărora le predica, sunt evidențiate corelațiile existente între învățătura creştină şi viața creştină. Astfel, lecturarea scrierilor lui Ioan nu lasă impresia unui dogmaticism pur şi steril, străin vieții de credință, pe care o poate resimți cititorul tratatelor teologice pure.

Scrierile lui Ioan ating mai toate aspectele vieții morale şi pastorale, ajungând până la comentarea practicilor vieții cotidiene, urmăresc interpretarea cărților din Vechiul Testament cel mai mult folosite în Biserică, elogiază personalitatea multor personaje biblice, a sfinților şi a contemporanilor săi de seamă, se opresc asupra învățăturilor fundamentale ale Bisericii şi apără orthodoxia creştină de asaltul ereziilor foarte numeroase din epocă.

Din cea din urmă categorie de subiecte ale predicilor sale fac parte şi cele cinci discursuri prezente în acest volum, fiind cunoscute ca predici contra anomeenilor. Anomeeni, ceea ce se vede după chiar numele cu care sunt desemnați, provenit din grecescul anomoios (nu de aceeaşi),

referindu-se la doctrina ariană că Fiul nu este de aceeaşi fiinţă cu Tatăl, constituiau o sectă desprinsă din curentul arian. Această desprindere a avut loc în urma persecuţiei împotriva arienilor întreprinsă de împăratul Toodosie.

Secta l-a avut ca reprezentant cel mai important pe Eunomiu din Cyzic, împotriva căruia s-au ridicat mulţi teologi ai timpului (Vasile cel Mare, Grigore de Nyssa, Didim din Alexandria, Apolinarie de Laodiceea şi Theodor din Mopsuestia). Anomeeni introduceau, în plus faţă de arianismul propriu-zis, ideea că subordonarea Fiului faţă de Tatăl se manifestă chiar la nivelul esenţei acestora. Astfel, esenţa lui Dumnezeu Tatăl era socotită „faptul de a fi nenăscut", atribut care, prin punerea în aplicare a unei sofistici care avea la bază logica aristotelică, în mod evident, nu putea fi acordat şi esenţei celui născut din El, Fiului. Se ajungea, în acest fel, la concluzia că Fiul nu putea împărtăşi aceeaşi fiinţă cu Tatăl. Această logică simplistă, care eluda o verificare a teoriei pe baza textelor biblice, a avut succes în rândul mulţimii.

Poate tocmai din cauza acestui succes al ereziei în rândul mulţimii, primele două dintre predicile consacrate combaterii anomeenilor nu se opresc asupra implicaţiilor doctrinare ale teoriei, ci tratează preponderent atitudinea spirituală care trebuie adoptată faţă de un Dumnezeu situat dincolo de posibilitatea omului de a-l cuprinde cu mintea, ori, în alţi termeni, faţă de un Dumnezeu Incomprehensibil.

Descrierea acestei atitudini, pe care Ioan o vede prezentă în spiritul şi în scrierile autorilor Scripturii, consacră predicilor despre Incomprehen-sibil un loc aparte între celelalte opere ale lui Ioan Gură de Aur, poate chiar şi printre toate lucrările care alcătuiesc literatura patristică. Acest loc singular, dezvăluit pentru prima dată de către Rudolf Otto, se datorează faptului că Ioan ajunge prin analizarea trăirii fricii de Dumnezeu la fondul comun al omenirii în ceea ce priveşte resimţirea intrării în contact cu divinitatea inexprimabilă. Surprinderea acestei trăiri universale de către Ioan Gură de Aur, desemnată de cercetătorul german ca niysterium tremendum, atestă profunzimea cunoaşterii vieţii spirituale pe care o etalează în aceste predici.

Nu mai puţin, iar acest lucru se vede în special în ultimele trei discursuri, Ioan dovedeşte o stăpânire abilă a argumentaţiei teologice. Fundamentul acestei argumentaţii, spre deosebire de anomeeni pe care îi combate, îl constituie interpretarea textelor sacre, iar puterea de convingere este susţinută de uşurinţa cu care se foloseşte de tehnicile retorice. Astfel, predicile consacrate descrierii necunoaşterii lui Dumnezeu pun în valoare întreaga personalitate a Sfântului Ioan Gură de Aur, a cărei strălucire s-a datorat atât virtuţilor sale spirituale, cât şi virtuţilor dovedite în rostirea cuvintelor.

Omilia I - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din "Despre necunoaşterea lui Dumnezeu"
EDITURA HERALD

I

A celui între sfinţi,
Părintele nostru Ioan Gură de Aur,

arhiepiscop al Constantinopolului,
despre necunoaşterea lui Dumnezeu[1],
împotriva anomeenilor[2], cuvântarea întâi,
rostită în timpul plecării episcopului[3]

Cum se face că, iată, păstorul nu este prezent, iar turma se menţine cu tărie în cea mai desăvârşită ordine? Izbân¬da păstorului chiar aceasta este, ca turma să-şi arate deplina străduință nu numai când el este de fată, dar şi când el este plecat, în privința anima¬lelor lipsite de rațiune, când nu este prezent cel care le mână la păşune, este necesar să fie închise în staul, căci altfel, fără călăuză, vor fi gata să iasă spre a se lăsa pierdute într-o lungă rătăcire. Însă nimic asemănător în ce vă priveşte, de vreme ce, fără să fie prezent păstorul, ați sosit în ordine desăvârşită la păşunile rânduite vouă.

Mai mult decât atât, este prezent şi păstorul, chiar dacă nu în carne şi oase, ci prin rodul lucrării sale şi chiar dacă nu vă este în preajmă cu trupul, este aici prin buna ordine în care se află turma sa. De aceea şi eu cu atât mai mult îl admir şi mă bucur că a avut puterea să vă insufle o asemenea străduință. Căci şi pe un comandant de oşti îl prețuim cel mai mult când, fără să fie prezent, trupele sale se găsesc in ordine, în acelaşi chip se referea şi Pavel la ucenicii săi când spunea:

„Drept aceea, iubiții mei, după cum m-ați ascultat întotdeauna, nu numai când eram de față, ci cu atât mai mult în absența mea” (Fil. 2, 12).

De ce „cu atât mai mult în absență”? Deoarece, câtă vreme păstorul este prezent, dacă lupul [4] s-ar năpusti asupra turmei, ar fi alungat cu uşurință din preajma oilor, în schimb, când nu este nimeni să le apere, turmele vor fi cuprinse de cumplitul zbucium al spaimei. Mai mult decât atât, cel ce se află cu turma va împărți cu ea răsplătirile pentru străduință, însă nefiind acolo, lasă să se arate limpede propria lor izbândă. Aceste cuvinte vi le rosteşte deopotrivă şi învățătorul vostru acum plecat, fiindcă nu îi vede pe însoțitorii lui de acolo care îi stau în preajmă la fel de bine cum vă are în fața ochilor săi pe voi, chiar dacă sunteți departe de el.

Îi cunosc iubirea sa mistuitoare, înflăcărată, caldă şi de nestăvilit, care îşi are rădăcinile în cea mai mare profunzime a cugetului său şi de care se îngrijeşte cu cea mai aprinsă străduință, într-adevăr, el ştie cu temeinicie că iubirea este rădăcina, izvorul şi maica oricărui bine şi că fără ea nimic din celelalte nu ne este de vreun folos. Iubirea este chipul propriu pe care îl poartă ucenicii Domnului, pecetea robilor lui Dumnezeu, semnul după care sunt recunoscuți apos¬tolii: „întru aceasta vor recunoaşte toți că sunteți uce¬nicii mei”. Întru ce? A vorbit cumva despre minunea învierii morților, despre vindecarea leproşilor ori despre alungarea demonilor? Nicidecum, căci el spune, lăsându-le deoparte pe acelea:

„Întru aceasta vor recunoaşte toți că sunteți uce¬nicii mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (In. 13, 35).

Căci unele ca acelea sunt numai daruri ale harului venit de sus, pe când iubirea este izbânda străduinței omeneşti. Şi, îndeobşte, noblețea cuiva nu iese la iveală prin darurile primite de sus, cât mai degrabă prin izbânzile obținute cu propriile sale eforturi. Pentru aceasta a spus Hristos că

ucenicii săi nu sunt recu¬noscuţi după minunile înfăptuite, ci după dragoste. Dacă iubirea este prezentă, celui ce a dobândit-o nu îi lipseşte nici o parte din filosofie [5], ci deține întreaga virtute, desăvârşită şi perfectă, în timp ce fără iubire omul este lipsit de orice bine. De aceea şi Pavel o înalță şi o slăveşte prin cuvântul său; ba s-ar putea spune că nici măcar laudele sale nu ajung să fie pe măsura înălțimii proprie iubirii.

Căci ce ar putea să-i fie egal, câtă vreme iubirea cuprinde laolaltă profeții şi întreaga Lege şi fără de care nici credința, nici cunoaşterea, nici ştiința misteriilor şi nici chiar martiriul sau orice altceva nu-l va putea mântui pe cel care le va fi dobândit? Şi pentru că

„de aş da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte." (I Cor. 13, 3).

Şi altundeva iarăşi, urmărind să dea de înțeles că dragostea este mai mare decât orice şi că este cel mai de seamă bine, [acelaşi] a spus:

„Cât despre proorocii - vor dispărea, darul limbi¬lor va înceta, cât despre cunoaştere - va dispărea; rămân însă acestea trei: credința, nădejdea şi dra¬gostea, iar mai mare decât toate este dragostea." (I Cor. 13, 8 şi 13).

Nu este o simplă întâmplare că cercetarea noastră s-a oprit şi asupra acestui cuvânt despre iubire[6]. Nu-i greu de înțeles că profețiile vor dispărea şi darul limbilor va înceta. Cu siguranță, nu va putea sta cu nimic în calea predicării învățăturii noastre faptul că nişte haruri oferite nouă numai pentru un timp spre folosire se vor sfârşi cândva. Iată, bunăoară acum, când nu există vreo profeție şi nici vreun dar al lim¬bilor, predicarea credinței nu este pusă în încurcă¬tură, în schimb, încetarea cunoaşterii este într-adevăr un lucru care ne solicită cercetarea. După ce s-a spus: „cât despre profeții vor dispărea, darul limbilor va înceta" este adăugat: „cât despre cunoaştere va dis¬părea". Şi dacă se cuvine să înceteze cunoaşterea, atunci starea noastră tinde să devină nu mai bună, ci mai rea, fiindcă, o dată lipsiți de cunoaştere, am pierde până şi putința de a fi oameni pe de-a-ntregul. Se spune:

„Teme-te de Dumnezeu şi păzeşte toate poruncile Lui, căci acesta-i chipul în care devii în întregime om" (Ecc. 12, 13).

Dacă e adevărat că omul este om în acest chip, al temerii de Dumnezeu, iar teama provine din cunoaş¬tere, atunci, câtă vreme cunoaşterea se cuvine să dispară, după cum spune Pavel, urmează că, în cazul în care nu va exista cunoaştere, vom pieri cu totul şi nu ne vom afla într-o condiție mai bună decât cea a ființelor lipsite de cunoaştere, dimpotrivă, într-una cu mult mai rea. Căci numai în această privință le suntem superiori, în timp ce sub toate celelalte aspec¬te care țin de trup ne biruiesc, fiindu-ne cu mult dea¬supra. Care să fie, aşadar, lucrul gândit de Pavel în legătură cu care spune: „cunoaşterea va dispărea"[7]?

El nu spune aceasta despre cunoaşterea totală, ci despre cea parțială, vorbind despre apariția unui moment de oprire a înaintării către o stare mai bună, în aşa fel încât cunoaşterea parțială o dată dispărută să nu mai fie parțială, ci deplină. După cum vârsta copilăriei sfârşeşte fără ca ființa să treacă în neant, ci prin creşterea în vârstă şi atingerea stării de bărbat desăvârşit, tot astfel se petrec lucrurile şi în privința cunoaşterii.

Pavel vrea de fapt să spună că această cunoaştere mică nu va mai fi mică îndată ce va deveni mare. Acesta este înțelesul cuvântului „a dispărea” şi în continuare ni-l va înfățişa mai precis. Pentru a se înțelege că dispariția nu înseamnă pieire totală, ci sporirea şi creşterea cunoaşterii către un bine mai mare, după ce a spus „va dispărea”, adaugă:

„pentru că în parte cunoaştem şi în parte profe¬țim; dar când va veni desăvârşirea, atunci ceea ce este în parte va dispărea” (I Cor. 13, 9-10),

astfel încât să nu mai fie în parte, ci desăvârşit. Dis¬pare, aşadar, nedesăvârşirea cunoaşterii pentru a nu mai fi nedesăvârşită, ci desăvârşită. Dispariția este de fapt împlinire şi avansare către o stare mai bună.

Şi să se cerceteze laolaltă cu mine înțelepciunea lui Pavel. Nu spune cunoaştem o parte, ci „cunoaş¬tem în parte”, adică deținem o parte a unei părți. Probabil că doriți să ştiți şi cât de mare este partea de cunoaştere pe care o avem, şi cât de mare cea care ne-a rămas de dobândit, precum şi dacă deținem par¬tea mai mare ori pe cea mai mică. Pentru a pricepe ca tu ai partea cea mai mică, ba încă nici măcar mai mică, ci a suta ori a mia parte din cunoaştere, ia aminte la cele ce urmează.

Dar, mai bine, înainte să vă citesc glasul aposto¬lic, vă voi rosti o pildă menită să vă facă să intuiți, în măsura în care o pildă e în stare de aşa ceva, cât de multă cunoaştere ne scapă şi cât de puțină deținem acum. Ei, bine, cât de mare este distanța dintre cu¬noaşterea care urmează să ne fie dată şi cea prezentă acum? Pe cât de mare este deosebirea dintre bărbatul ajuns la deplină maturitate şi pruncii hrăniți la sân. Da, la fel de mare este şi superioritatea cunoaşterii viitoare față de cea prezentă. Că acesta-i adevărul şi că pe atât este de mare cunoaşterea aceea față de cea prezentă ne-o spune iarăşi Pavel însuşi. Deoarece, după ce a spus „cunoaştem în parte”, dorind să explice şi în cât de mare parte cunoaştem şi că acum deținem cât se poate de puțin, a adăugat:

„când eram prunc, vorbeam ca un prunc, sim¬țeam ca un prunc, judecam ca un prunc; dar când m-am făcut bărbat am lepădat cele ale pruncului.” (I Cor. 13,11).

Compară, aşadar, cunoaşterea prezentă cu starea de prunc, iar cunoaşterea viitoare cu starea de bărbat desăvârşit. Şi nu a spus „când eram copil” - deoarece i se spune copil şi celui de doisprezece ani -, a spus „când eram prunc”, arătându-ne că este vorba despre copilul hrănit încă la sân cu lapte. Pentru a băga de seamă că Scriptura înțelege la fel cuvântul „prunc”, ascultă psalmul care spune:

„Doamne, Dumnezeul nostru, cât de minunat este numele Tău în tot pământul! Că s-a înălțat slava Ta mai presus de ceruri. Din gura pruncilor şi a celor ce sug ai săvârşit laudă” (Ps. 8, 2-3).

Vezi că peste tot i se spune pruncului sugar?[8] Apoi, prevăzându-i în duh pe viitorii bărbați lipsiți de ruşine[9], nu s-a mulțumit numai cu această compa¬rație, ci ne-a oferit şi o a doua şi o a treia comparație spre a ne întări învățătura despre cunoaştere. Când a fost trimis înaintea iudeilor, Moise a primit puterea de a le arăta trei semne pentru ca, în cazul în care nu se vor încrede în primul, să asculte de glasul celui de-al doilea şi, dacă şi pe acesta îl vor respinge, ruşinați înaintea celui de-al treilea, să-l recunoască până la urmă drept profet.[10] Tot astfel, a

înfăţişat şi Pavel trei comparaţii: prima este aceea cu pruncul, când spune: „când eram ca un prunc, simţeam ca un prunc”, a doua este cea cu oglinda, iar a treia este cea cu ghicitura. După ce a spus: „când eram prunc”, a adăugat:

„căci vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură” (I Cor. 13, 12).

Iat-o şi pe cea de-a doua comparaţie făcută în privinţa slăbiciunii prezente şi a nedesăvârşirii cu¬noaşterii, cea de-a treia fiind oferită de expresia „în ghicitură”. Căci şi copilaşul vede, aude şi exprimă multe, însă nu vede, nu aude, nici nu exprimă limpede vreun lucru; gândeşte, însă nu în chip logic.

Asemenea, şi eu ştiu multe, însă nu cunosc modul lor de a fi. Ştiu că Dumnezeu este peste tot şi că este în întregime peste tot, dar nu ştiu cum; că este fără de început şi nevăzut, dar nu ştiu cum. Căci raţiunea refuză să priceapă cum se poate ca ceva să fie o substanţă (ousia)[11] fără să aibă fiinţă nici de la sine, nici de la altul. Ştiu că l-a născut pe Fiul, dar nu cunosc cum. Ştiu că Duhul este de la el, dar cum este la el nu cunosc.

Mănânc, dar nu cunosc cum se împarte hrana spre a deveni umoare, sânge, limfă, ori bilă. Câtă vreme nu cunoaştem [nici măcar] lucrul acesta, deşi, de fiecare dată când mâncăm, avem zi de zi hrana înaintea ochilor, cum de îndrăznim să iscodim esenţa lui Dumnezeu?

Unde să-şi mai afle locul, prin urmare, cei care pretind că vor fi primit întreaga cunoaştere, cei care au căzut în prăpastia necunoaşterii? Căci cei ce susţin că o vor fi primit acum întreagă se lipsesc pe ei înşişi de viitoarea cunoaştere desăvârşită. Când susţin că eu cunosc în parte, chiar dacă spun că această cunoaş¬tere se va sfârşi, străbat calea către ceva mai bun şi mai desăvârşit, câtă vreme cunoaşterea în parte sfâr¬şeşte spre a deveni mai desăvârşită; în schimb, cel care susţine că deţine întreaga cunoaştere, în toată desăvârşirea şi perfecţiunea, iar apoi recunoaşte că aceasta va dispărea în viitor, se acuză pe el însuşi ca fiind lipsit de cunoaştere - cea de acum dispărând, iar pe cealaltă mai desăvârşită neluând-o în calcul, în cazul în care, potrivit lor, cea de acum este desăvâr¬şită.

Vedeţi cum cei ce se ceartă pentru faptul de a avea totul aici, nici nu vor avea totul aici, iar în lumea de dincolo vor pierde totul? Într-atât este de rău să nu rămâi în limitele pe care ni le-a rânduit Dumnezeu dintru început. Asemenea şi Adam, nădăj¬duind să obţină o slavă mai mare, a pierdut şi modul său propriu de a fi. La fel se petrece şi cu iubitorii de arginţi; deseori, mulţi dintre ei, dorind averi mai mari, le pierd şi pe cele pe care le deţin în prezent. Tot astfel, cei care se aşteaptă să aibă totul aici au lăsat să le scape şi ceea ce este în parte.[12]

Aşadar, vă îndemn să vă feriţi de nebunia lor, căci, mărturisesc, este cu adevărat cea mai mare nebunie disputa legată de faptul de a şti ceea ce este Dumnezeu în esenţa sa. Şi pentru a pricepe că aceasta este cea mai mare nebunie, vă voi face limpede acest lucru prin cuvintele celor inspiraţi de Dumnezeu.[13] Cei inspiraţi nu numai că se arată lipsiţi de cunoaşterea referitoare la ceea ce este esenţa lui Dumnezeu, dar nu ştiu nici măcar cât de mare este înţelepciunea Lui; aceasta, cu toate că nu esenţa provine din înţelep¬ciune, ci înţelepciunea din esenţă. De vreme ce aceşti oameni inspiraţi de Dumnezeu nu pot înţelege în chip precis înţelepciunea lui Dumnezeu, cât să fie de mare nebunia celor care îşi închipuie că le poate sta la dispoziţie spre folosinţă însăşi

esența Lui, pe care o concep prin intermediul propriilor raționamente [14]? Vom asculta, aşadar, ce spune profetul în această privință:

„Minunată este pentru mine ştiința ta." (Ps. 138,6).

Dar să ducem mai departe cuvântul său:

„Te voi binecuvânta, fiindcă mă minunez înaintea ta plin de teamă" (Ps. 138,14).

Ce înseamnă „plin de teamă"? De multe lucruri numai ne minunăm, fără să fim cuprinşi de teamă, aşa cum ne minunăm de frumusețea coloanelor [15], a frescelor, ori de trupurile aflate în floarea tinereții. Iarăşi, ne minunăm de întinderea mării şi de adân¬cimea sa nemărginită, dar ne cuprinde teama când ne îndreptăm privirea către adâncurile ei.[16] În acelaşi chip, profetul şi-a îndreptat privirea către întinderea nemărginită şi atotcuprinzătoare a înțelepciunii lui Dumnezeu şi, cutremurându-se, s-a minunat cuprins de mare teamă, pentru ca apoi, revenindu-şi în fire, să prindă a exclama cuvintele:

„Te voi binecuvânta, fiindcă mă minunez înaintea ta plin de teamă: minunate sunt lucrările tale."(Ps. 138,14).[17]

Iar după aceasta:

„minunată este pentru mine ştiința ta, preaînaltă, şi nu o pot pricepe" (Ps. 138, 6).

Vezi de câtă chibzuință dă dovadă slujitorul? „Pentru aceasta îți mulțumesc - pare el să spună - pentru că am un Domn cu neputință de înțeles". Şi spunând acestea nu se referă la esență, lasă deoparte acest subiect, considerând ca de la sine înțeles faptul că esența sa este cu neputință de cunoscut, în schimb, rosteşte aceste cuvinte cu privire la atotprezența lui Dumnezeu, urmărind să arate că nici măcar acest lucru nu ştie, cum este cu putință ca Dumnezeu să fie prezent peste tot. Ca dovadă că acestea sunt într-adevăr lucrurile despre care vorbeşte, ascultă cele ce urmează:

„De mă voi sui la cer, acolo eşti, şi de mă voi coborî în iad, eşti şi acolo" (Ps. 138, 8).

Ție îți este cunoscut cum de este cu putință să fie prezent peste tot? Profetul însă nu o ştie; el, însă, se cutremură, se pierde şi este copleşit numai gândindu-se la aceasta. Cum să nu fie, aşadar, cea mai mare nebunie ca unii care se află aşa departe de harul aceluia să iscodească[18] însăşi esența lui Dumnezeu? Şi, bagă de seamă, avem de-a face cu acelaşi profet care spune:

„cele nevăzute şi cele ascunse ale înțelepciunii tale mi le-ai dezvăluit" (Ps. 50, 8).

Dar, cu toate că aflase cele nevăzute şi cele ascun¬se ale înțelepciunii sale, el susține că înțelepciunea însăşi este cu neputință de atins (aprositos)[19] şi cu neputință de înțeles (akataleptos). Căci spune:

„Mare este Domnul şi mare este tăria Lui şi înțe¬lepciunea Lui este nemăsurată" (Ps. 138, 8)

adică nu poate fi înţeleasă. Ce zici? Înțelepciunea îi este profetului cu neputinţă de înţeles şi nouă să ne fie cu putinţă înţelegerea esenţei? Nu-i clar că e curată nebunie? Întinderea sa nu are hotar şi tu îi circumscrii esenţa?

Şi Isaia spune acestea, filosofând[20]:

„Cine va putea descrie natura Lui?” (Is. 53,8).

Nu a spus: „cine poate descrie?”, a spus însă „cine va putea descrie?”, pentru a nu exclude viitorul. David rosteşte „minunată este pentru mine ştiinţa ta”, în timp ce Isaia nu se referă la el însuşi, ci la întreaga fire umană, căreia i-a fost oprit accesul la descrierea naturii divine.

Dar să vedem dacă nu cumva ştia acest lucru Pavvel, ca unul care s-a bucurat de harul cel mai bogat. Ştim că Pavel este cel care afirmă: „în parte cunoaştem şi în parte profeţim”. Şi nu numai în acest loc, dar şi în altele, nu se referă la esenţă, ci la înţe¬lepciunea pe care o manifestă providenţa. Nu vreau să se înţeleagă că vorbesc de providenţa generală [21] care are în grijă îngerii, arhanghelii, şi puterile de sus, căci Pavel cercetează acea providenţă particulară care se îngrijeşte de oamenii de pe pământ, ba încă şi aceasta este tratată în particular. Pentru că [Pavel] nu a cercetat providenţa particulară în întregul ei, aceea care face ca soarele să răsară, sufletele să prindă viaţă, corpurile să capete formă, oamenii de pe pământ să se hrănească, cea care stăpâneşte Universul şi dă roadele proprii fiecărui anotimp; pe toate acestea le lasă deoparte, oprindu-se să cerceteze acea mică parte a providenţei divine, în numele căreia iudeii au fost respinşi, iar neamurile primite.

Şi s-a cutremurat chiar şi înaintea acestei părţi mici a providenţei, ca şi cum s-ar fi aflat înaintea unei întinderi nemărginite şi ar fi avut în faţă imensitatea adâncului. Apoi, retrăgându-se de îndată din această stare, îşi înălţă glasul şi rosti:

„O, adânc al bogăţiei, al înţelepciunii şi al ştiinţei lui Dumnezeu, cât sunt de necercetat judecăţile Lui.” (Rom. 11, 33).

Nu a spus cu neputinţă de înţeles, ci „de necerce¬tat”. Iar dacă nu pot fi cercetate, cu atât mai mult nu este cu putinţă să fie înţelese. „Şi cât de nepătrunse căile Lui”. Căile Lui sunt nepătrunse, în timp ce El este cu putinţă de înţeles (kataleptos)? Răspunde-mi. Dar ce vorbesc eu de căile Sale? Premiile hărăzite nouă pentru luptă ne sunt şi ele cu neputinţă de înţeles (akatalepta), pentru că:

„cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit şi la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El” (I Cor. 2, 9).

Chiar şi darul oferit de El este de negrăit, căci Pavel spune:

„mulţumire lui Dumnezeu pentru darul Său cel negrăit” (II Cor. 9, 15)

precum şi:

„pacea lui depăşeşte orice minte” (Fil. 4, 7).

Ce zici? Judecăţile Lui sunt de necercetat, căile Lui de nepătruns, pacea depăşeşte orice minte, darul este negrăit, cele pe care Dumnezeu le-a pregătit celor ce-L iubesc nu s-au suit la inima omului, măreţia Sa nu are margini, înţelepciunea Lui e nemăsurată, toate acestea sunt, aşadar, cu neputinţă de înţeles, iar El Însuşi să rămână singurul lucru care poate fi înţeles?

Şi cum ar fi cu putinţă să afirmi aşa ceva fără să ajungi la culmea nebuniei?

Ţine-l în loc pe eretic, să nu-l laşi să se întoarcă pe căile sale. Spune-i: ce zice Pavel? „În parte cunoaştem”. Ereticul are să spună: nu se referă la esenţă, ci la cele ce ţin de oikonomia divină. Ei bine, de-ar fi ca acest cuvânt să se refere Ini r adevăr la cele ce ţin de oikonomia divină, chiar şi aşa ne-am apropia mai tare de câştigarea trofeelor victoriei; căci, dacă cele ce ţin de oikonomie sunt de neînţeles, cu atât mai mult nu poate fi înţeles Dumnezeu Însuşi. Dar pentru a vedea că aici nu este vorba de cele ce ţin de oikonomie, ci despre Dumnezeu Însuşi, ascultă următoarele; după ce a spus „în parte cunoaştem şi în parte profeţim”, a adăugat:

„astăzi cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte aşa cum eu însumi sunt cunoscut” (I Cor. 13, 12).

De cine să fie, aşadar, cunoscut - de Dumnezeu, ori de cele ce ţin de oikonomia Sa? Evident, de către Dumnezeu; prin urmare, pe Dumnezeu Îl cunoaşte în parte.

Şi nu spune „în parte” fiindcă ar cunoaşte numai o parte a esenţei, iar pe o alta nu - căci Dumnezeu este fără părţi - ci fiindcă ştie că Dumnezeu este, dar ce este în esenţa lui nu cunoaşte; fiindcă are ştiinţa faptului că Dumnezeu este înţelept, dar cât de înţelept este nu cunoaşte; fiindcă nu-i este necunoscut că Dumnezeu este mare, dar cum şi în ce fel este măreția sa, aceasta nu o ştie; fiindcă are ştiinţă de atotprezența sa, dar ştiinţa modului în care se realizează aceasta nu o are; fiindcă nu îi este necunoscut faptul că Dumnezeu le prevede, le susţine şi le stăpâneşte pe toate în amănunţime, dar modul în care face toate acestea nu-l cunoaşte.
Iată, de aceea spune: „ în parte cunoaştem şi în parte profeţim”.

Dar, dacă tu vrei asta, să-i părăsim pe Pavel şi pe profeţi şi să ne înălţăm la ceruri, să vedem dacă nu cumva or fi acolo vreunii care să ştie ce este Dumnezeu în esenţa sa. Însă, în cel mai bun caz, dacă s-ar găsi unii care să ştie, n-ar avea nimic în comun cu noi, deoarece deosebirea dintre îngeri şi oameni este prea mare. Dar, numai pentru a şti cu prisosinţă că nu-i este dat nici unei puteri create să cunoască aceasta, îi vom asculta pe îngeri. Cum aşa? Stau ei acolo de vorbă despre esenţa lui Dumnezeu şi o cercetează pornind de la ei înşişi? Nicidecum. Dar ce fac atunci? Preamăresc, se închină, înalţă neîncetat cânturi de laudă şi imnuri mistice cu o adâncă înfri¬coşare. Şi unii rostesc:
„Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu” (Lc. 2,14); iar serafimii:
„Sfânt, sfânt, sfânt” (Is. 6, 3)
şi îşi pleacă ochii, neavând putere să îndure nici măcar coborârea lui Dumnezeu spre a fi laolaltă cu ei;24 iar heruvimii:
„Binecuvântată fie slava Domnului în locul unde sălăşluieşte el” (Iez. 3,12),
nu în sensul că ar exista un loc în care Dumnezeu ar sălăşlui, nicidecum, ci în sensul în care noi folosim în plan omenesc expresiile „oriunde ar fi” sau „oricum ar fi”, pe cât este de chibzuit să

vorbim în acest chip despre Dumnezeu. Totuşi, facem acest lucru doar fiindcă limba de care noi ne folosim este numai omeneasca.25

Ai văzut câtă teamă este acolo sus şi cât orgoliu aici jos? Aceia preamăresc, aceştia caută să iscodească; 26 aceia îşi acoperă ochii, aceştia pun în discuție posibilitatea de a-şi fixa cu neruşinare privirea asupra slavei negrăite. Cine n-ar ofta, cine nu i-ar deplânge pentru nebunia la care au ajuns şi pentru că sunt lipsiți cu totul de minte?

Voiam să duc mai departe cuvântul despre cele de mai sus, dar, fiindcă am coborât acum în arena acestor lupte pentru întâia oară, socotesc că vă este de folos să vă mulțumiți cu cele deja rostite, astfel încăt mulțimea celor viitoare de care m-am apropiat a vi le spune să nu vă smulgă în grabă până şi amintirea acestora de acum. În mod sigur, dacă Dumnezeu îngăduie asta, nu o să treacă mult timp până ce ne vom munci iarăşi cu acest subiect. Căci eu de multă vreme mă înfățişam înaintea voastră gata să vă spun aceste cuvinte, însă amânam să o fac şi dădeam înapoi, pentru că mulți dintre cei atinşi de boală27 ne ascultau cu plăcere.

Nevoind să-mi speriu fiara pândită, îmi rețineam limba de la intrarea în aceste lupte pentru ca, după ce ar fi ajuns cu totul în stăpânirea noastră, atunci să pornesc la atac. Dar pentru că prin harul lui Dumnezeu am fost provocat şi strâmtorat de ei să intru în aceste lupte, nu mi-a mai rămas decât să atac la rândul meu plin de încredere şi, pentru aceasta, m-am încins cu armele care duc la pieire raționamentele28

„şi toată trufia care se ridică împotriva cunoaşterii lui Dumnezeu” (II Cor. 10,4-5).

M-am încins cu aceste arme nu pentru a-i doborî pe duşmani, ci pentru a-i ridica pe cei căzuți. Căci vir¬tutea acestor arme este chiar aceea de a fi în stare să îi învingă pe cei puşi pe ceartă, iar pe cei care ascultă cu bunăvoință să-i vindece cu multă grijă; nu rănesc, dimpotrivă, vindecă bolile.

Să nu fim, aşadar, cuprinşi de furie împotriva lor, nici să nu ne revărsăm mânia, dimpotrivă, să le vor¬bim cu îngăduință, deoarece nimic nu este mai puter¬nic decât îngăduința şi blândețea. De aceea şi Pavel a cerut stăruitor să fie urmată o asemenea purtare, spunând:
„un slujitor al Domnului nu trebuie să se certe, ci să fie blând fată de toți” (II Tim. 2, ,24),
Nu a spus „numai față de frați”, ci „față de toți”. Şi iarăşi:
„Îngăduința voastră să se facă ştiută”, nu a spus fraților, ci „tuturor oamenilor” (II Filip. 4, 9).

La ce bun, stă scris, dacă-i iubeşti pe cei ce te iubesc? Dacă prietenia unora te-ar vătăma şi te-ar atrage către împărtăşirea lipsei de evlavie, îndepărtează-te de aceş¬tia, chiar de ți-ar fi prieteni. Iar de-ar fi unul din ochii tăi, scoate-l. Căci este scris:

„dacă ochiul tău te sminteşte, scoate-l” (Mat. 5,29),

fără să se aibă în vedere corpul.29 Cum altfel? Căci dacă se referea la natura corpului, am fi avut de-a face cu o acuzație care îl privea în cele din urmă pe creatorul acestei naturi. De altminteri, nu se impune scoaterea unui ochi, indiferent care dintre ei, căci dacă cineva s-ar fi lipsit de ochiul stâng, tot s-ar fi găsit în sminteală. Dar tocmai pentru a pricepe că nu despre ochi este

cuvântul, a adăugat că-i vorba de ochiul drept, spre a arăta că de ți-ar fi cineva un prieten atât de apropiat pe cât de apropiată ți-e folosirea ochiului drept, să-l alungi chiar şi pe acesta şi să-l desprinzi din legătura de prietenie pe care o are cu tine, dacă s-ar întâmpla să te smintească. Într-adevăr, la ce foloseşte să ai un ochi care duce la ruinarea res¬tului corpului?

Aşadar, dacă, aşa cum spuneam, prieteniile avute ne-ar dăuna, să fugim de acestea şi să ne lipsim de ele. În situația în care pe oricare dintre asemenea prieteni nici nu-l ajuți şi capeți în schimb din partea lui numai pagubă, câştigă putința de a rămâne fără pierdere în urma destrămării prieteniei; să fugi de prieteniile acestora, dacă îți sunt dăunătoare. Doar fugi, nu te certa, nici nu purta război. La fel îndeamnă şi Pavel când spune:

„dacă se poate, pe cât stă în puterea voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii” (Rom. 12,18).

Eşti slujitorul Dumnezeului păcii: al aceluia care, in timp ce alunga demonii şi înfăptuia mii de bine¬faceri, când îl numiră posedat de diavol nu a trimis foc din cer asupra defăimătorilor lui, nu i-a spulbe¬rat, nu le-a mistuit limba lor atât de neruşinată şi de neştiutoare, deşi toate acestea îi stăteau în putere, ci doar a răspuns acuzației, spunând:

„Eu nu am demon, ci îl cinstesc pe cel ce m-a trimis” (In. 8, 49).

Iar când slujitorul arhiereului l-a lovit, ce spune?

„Dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă bați?” (In. 18, 23).

Stăpânul îngerilor se apără şi dă socoteală unei slugi. Nu e nevoie de cuvântări care să cuprindă o mulțime de cuvinte. Zăboveşte numai asupra acestor vorbe în cugetul tău, meditează la ele fără întreru¬pere şi rosteşte: „dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă bați?”. Şi ia seama la cel care vorbeşte, în fața cui vorbeşte şi pricina pentru care vorbeşte, iar vorbele acestea îți vor deveni un descântec divin nesfârşit, care va pu¬tea potoli orice răbufnire a spiritului tău. Ia seama la înălțimea celui jignit, la cât de joasă e condiția celui care îl jigneşte şi la neasemuirea jignirii. Căci nu numai că l-a insultat, ba încă l-a şi lovit. Şi nu doar l-a lovit, l-a plesnit peste față, lovitură mai umilitoare decât oricare alta. Dar, cu toate acestea, le-a suportat pe toate pentru ca tu să ai din belşug de unde învăța sa fii cumpătat. Să nu cugetăm la acele cuvinte numai în clipa de față, ci şi de fiecare dată când ne amintim de ele.

Mi-ați încuviințat cele pe care le-am rostit, dezvăluiți-mi, însă, încuviințarea prin faptele voastre.30 Atletul se pregăteşte în palestră cu gândul să dezvă¬luie mai apoi, în timpul luptelor, folosul pregătirii. La fel şi tu, cuprins acum de atenția acordată ascul¬tării cuvintelor, pe viitor, când mânia se va apropia de tine, dezvăluie câştigul obținut din ascultare şi rosteşte neîncetat vorba aceasta: „dacă am vorbit rău, dovedeşte că este rău, iar dacă am vorbit bine, de ce mă bați?”, înscrie-ți vorba aceasta în cugetul tău. Vă reamintesc neîncetat aceste cuvinte pentru ca toate pe care vi le-am spus să vă pătrundă în suflet, pentru că amintirea cuvintelor şi folosul acestei amintiri să vă rămână de neşters. Căci dacă avem înscrise aceste cuvinte la temelia cugetului nostru, nici unul dintre noi nu va fi atât de împietrit, aşa lipsit de judecată şi de sensibilitate, încât să se lase vreodată purtat către mânie. În locul oricărui frâu şi al oricărui căpăstru, aceste cuvinte ne vor putea struni limba purtată la mânie dincolo de măsură şi dincolo

de cât este îngăduit, ne vor putea potoli cugetul şi ni-l vor călăuzi cu moderație, pentru ca pacea31 să ne locuiască veşnic şi cu desăvârşire.

Fie ca această pace să ne bucure pentru totdeauna, prin harul şi iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă I se cuvine împreună cu Tatăl şi cu Sfântul Duh, acum şi pururea şi în vecii Vecilor, Amin.

Omilia II - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din "Despre necunoaşterea lui Dumnezeu"
EDITURA HERALD

A aceluiaşi, rostită cu multe zile după [întâia] cuvântare
contra anomeenilor, după ce între timp a vorbit contra iudeilor, apoi a păstrat tăcerea pe timpul prezenței episcopilor şi după ce a avut loc comemorarea mai multor martiri32,
acum din nou contra anomeenilor
în privința necunoaşterii lui Dumnezeu,
cuvântarea a doua.

Hai să ne pregătim iarăşi pentru lupta dusă împotriva necredincioşilor anomeeni! Dacă se arată indignați că îi numesc necredincioşi, să se îndepărteze de făptuirea necredinței, iar eu voi da uitării această de-numire. Să renunțe la cugetarea lor lipsită de necredință, iar eu mă voi lipsi de folosirea unei denumiri atât de ruşinoase, însă, atât timp cât ei necinstesc credința și se acoperă pe ei înşişi de ocară şi nu intră în pământ de ruşine, pentru ce să se arate nemulțumiți față de noi, ca unii care îi acuzăm prin vorbe de cele pe care ei le fac să se arate limpede prin fapte?

Coborâsem de curând în arena acestor dispute spre a duce lupta, după cum bine vă amintiți, şi începusem aceste atacuri, când s-au ivit dintr-o dată lupta împotriva iudeilor33 şi doar nu era chibzuit să ne preocupăm în treacăt de propriile mădulare atinse de boală.34 Fără îndoială, cuvântările împotriva anomeenilor sunt întotdeauna nimerite. Insă, dacă în acel moment nu i-am fi avut mai întâi în vedere pe acei frați ai noştri slăbiți şi atinşi de boala practicilor iudaice, şi dacă nu i-am fi tras de îndată afară din focul iudaizării, atunci nu ne-ar fi fost de nici un folos să-i mai chemăm când păcatul îi va fi cucerit deja de timpuriu. După luptele purtate contra acelora s-a ivit iarăşi ceva, anume prezenta unei mulțimi de părinți plini de duh, veniți aici din toate părțile.33 Când părinții se întâlniră în această mare duhovnicească precum fluviile la revărsare, nu era nici atunci momentul potrivii să ne desfăşurăm discursul. Iar după plecarea părinților au sosit una după cealaltă şi fără întrerupere zilele de pomenire a martirilor şi nu se cuvenea să fie lăsată deoparte elogierea acelor atleți.36 Vă spun toate acestea şi le enumăr cu grijă pentru ca voi să nu vă închipuiți că amânarea luptelor contra anomeenilor ne-a fost cumva pricinuită de nehotărârea şi indiferența noastră.

Acum, aşadar, după ce am pus capăt luptelor împotriva iudeilor, s-au întors şi părinții în ținuturile lor şi am şi tras îndeajuns folos din elogierea martirilor, hai să curmăm în timpul ce urmează frământarea aşteptării voastre de a ne asculta. Ştiu bine că în privința unor asemenea discursuri aşteptarea mea de a le rosti nu mă frământă mai puțin decât îl frământă pe fiecare dintre voi aşteptarea ascultării acestora. Cauza unui asemenea simțământ o reprezintă faptul că, încă de la început, cetatea noastră este iubitoare de Hristos şi că i-a fost încredințată această moş-tenire străveche, aceea ca voi să nu lăsați vreodată să fie pângărite învățăturile credinței.

De unde reiese că este într-adevăr aşa? Pe vremea strămoşilor voştri coborâră din Iudeea unii care tulburau învățăturile curate ale credinței apostolice, cerând tăierea împrejur şi păzirea Legii lui Moise. Locuitorii de atunci ai cetății voastre nu au răbdat în tăcere această „noutate". Dimpotrivă, asemenea câinilor destoinici în momentul în care văd lupii pe cale să se repeadă asupra turmei şi să o răpună, la fel s-au năpustit şi ei asupra acelora, gonindu-i de peste tot şi alungându-i. Şi nu se opriră până ce nu au obținut trimiterea de către apostoli a învățăturilor destinate întregii lumi, unele prin care să fie înălțat un zid de apărare în fața unui asemenea atac îndreptat împotriva credincioşilor atât de către cei de atunci, cât şi de toți ceilalți care i-au urmat mai apoi (Fapte, 15, l - 31).

De unde să începem cuvântarea împotriva anomeenilor? De unde altundeva, dacă nu de la acuzarea lor pentru necredința de care dau dovadă? Câtă vreme toate pe care le creează şi toate acțiunile lor urmăresc strămutarea cugetului celor ce îi ascultă de la credință, cum să fie prea mare acuzația de lipsă a evlaviei? Este într-adevăr aşa, întrucât, când Dumnezeu dezvăluie ceva, trebuie primit cu credință lucrul rostit de El, nicidecum sa fie iscodit cu nesăbuință.
Să mă numească şi pe mine necredincios oricare dintre ei o vrea, eu însă nu mă voi mânia. De ce? Fiindcă îmi fac cunoscut tuturor numele prin lucrările mele. Dar ce spun eu „să mă numească necredincios"? Să mă numească şi nebun întru Hristos.37 Chiar mă voi bucura de acest nume ca de o distincție de glorie, pentru că voi împărtăşi acest nume laolaltă cu Pavel. Căci spune el:

„Suntem nebuni din pricina lui Hristos" (I Cor. 4,10).

Această nebunie este mai plină de chibzuință decât orice înțelepciune. Cele pe care înțelepciunea lumii nu a avut puterea să le descopere, au fost dobândite prin nebunia întru Hristos; aceasta a risipit întunericul lumii, aceasta a înălțat lumina cunoaşterii. Dar ce este nebunia întru Hristos? Nebunia întru Hristos se iveşte de fiecare dată când potolim turbarea propriilor noastre raționamente stânjenitoare, când ne despovărăm cugetul şi ni-l golim de educația primită în lume pentru ca, în vremea în care avem să primim învățăturile lui Hristos, să ne găsim cugetul în tihnă şi în neîntinare, spre a ne fi astfel îngăduită ascultarea cuvintelor divine. Când Dumnezeu dezvăluie ceva, lucrul dezvăluit nu trebuie să devină obiectul curiozității, ci se cuvine să fie primit cu credință. Deoarece, în privința unor asemenea lucruri, numai un suflet tare nesăbuit şi aventuros stă să le iscodească cauzele, să pretindă descrieri amănunțite şi să caute aflarea modului în care se ivesc. Şi pe toate acestea voi încerca să le fac clare pornind de la Scripturile înseşi.

Zaharia era un om mare şi minunat, onorat cu demnitatea de arhiereu,38 fiindu-i încredințată de către Dumnezeu slujirea cea mai înaltă din întregul popor. Acest Zaharia, când intră în Sfânta Sfintelor, în locul sacru pe care, dintre toți oamenii, numai lui îi era îngăduit să-l privească - ia seama că avea o putere egală cu cea a întregii mulțimi laolaltă, căci el singur înălța rugăciuni pentru tot poporul şi aducea împăcarea între Stăpân şi robi; iată, aşadar, ce fel de mijlocitor între Dumnezeu şi oameni era el! - văzu atunci un înger stând înăuntru şi, când vedenia îl copleşi pe om, îngerul a spus:

„Nu te teme, Zaharia! Rugăciunea ta a fost auzită şi vei da naştere unui fiu" (Luca, l, 13).

Care să fie legătura logică39 dintre toate acestea? Se ruga pentru popor, pentru păcătoşi, cerea iertare pentru fraţii săi întru robie şi îngerul îi spune: „Nu te teme, căci rugăciunea ta a fost auzită” şi îi aduce ca dovadă a ascultării rugăciunii faptul de a i se naşte un copil, Ioan. Şi este întru totul justificat. Căci, dat fiind că el se ruga pentru păcatele poporului, se cuvenea să i se nască un fiu care să strige:
„Iată mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii” (Ioan, l, 29).
Deci, îngerul avea deplină justificare când spunea: „Rugăciunea ta a fost ascultată şi vei da naştere unui fiu”.

Ce se petrecu atunci cu Zaharia? Căci urmărim să arătăm că nu primeşte iertare iscodirea oracolelor divine şi că este necesar să primim aceste revelaţii cu credinţă. Se gândi la vârsta lui, la căruntețea lui, la slă-biciunea trupului său; se gândi la femeia lui stearpă şi nu dădu crezare îngerului. Căută atunci să priceapă modul în care s-ar petrece aşa ceva şi spuse:

„După ce voi cunoaşte aceasta?” (Le. l, 18).

„Cum - va fi spus el - se va întâmpla aceasta? Mă ştiu bătrân şi încărunţit cu totul, iar femeia mea stearpă e înaintată în zilele ei. Dacă vârsta nu-i la vremea ei, firea nu-i bună la nimic. Cum să aibă vreo noimă cele făgăduite? Eu, semănătorul, sunt vlăguit; câmpul e sterp”. Şi oare nu va părea unora că el este vrednic de iertare, câtă vreme cercetează logica faptelor şi pare să rostească ceva îndreptăţit? Insă lui Dumnezeu nu-i păru vrednic de iertare. Şi este întru totul justificat. Deoarece, când Dumnezeu dezvăluie ceva, nu trebuie să fie construite raţionamente, nici nu trebuie să aibă loc o enumerare a stărilor de fapt existente, şi nici nu trebuie pusă mai înainte constrângerea naturală şi nimic altceva asemenea. Căci puterea dezvăluirii este mai presus decât toate acestea, fără să-i poată sta împotrivă vreun obstacol.

Ce faci, omule? Dumnezeu făgăduieşte, iar tu îţi numeri anii şi pui mai înainte bătrâneţea? Nu cumva o fi mai vârtoasă bătrâneţea decât făgăduinţa lui Dumnezeu? Ei, bine, să fie atunci natura mai puternică decât creatorul naturii? Nu ştii ce lucrări puternice sunt înfăptuite de cuvintele sale?40 Cuvântul lui aşternu cerul; cuvântul lui a pus în loc temelia lumii; cuvântul lui i-a creat pe îngeri, iar tu eşti cuprins de îndoială în privinţa unei naşteri? Din această pricină se mânie îngerul şi nu-l iertă pe Zaharia, chiar dacă acesta era preot. Căci, acela care deţinea o demnitate mai mare decât a celorlalţi trebuia să le fie superior celorlalţi şi în credinţă. În ce fel a fost pedepsit? „Iată vei fi mut şi nu vei putea să vorbeşti” Limba ta, aceasta a vrut să spună, cea care a slujit necredinţei cuvintelor tale, chiar aceasta va fi cea care va primi pedeapsa pentru necredinţă. „Iată vei fi mut şi nu vei putea să vorbeşti până în ziua când vor fi acestea”. Ia aminte la iubirea de oameni a Domnului. „Nu crezi în mine - a spus el - primeşte acum pedeapsa, iar când vei primi o dovadă din partea faptelor, atunci îmi opresc mânia. Când vei pricepe că ai fost urgisit pe drept, atunci te voi scăpa de pedeapsă”.

Să audă şi anomeenii cum se mânie Dumnezeu pe cel care îl iscodeşte! Iar dacă acela a fost pedepsit pentru că nu sa încrezut în naşterea pământească, cum vei scăpa de pedeapsă tu, cel care faci din naşterea de sus cea nepătrunsă un obiect al iscodirilor tale?41 Răspunde-mi! Acela nu a afirmat nimic, a voit numai să priceapă şi n-a găsit iertare. Iar tu, care afirmi răspicat că deţii cunoaşterea celor pe care nimeni nu le poate contempla sau înţelege (akatalepta), ce scuză vei avea? Va exista pedeapsă pe care să n-o atragi împotriva ta?

Dar, pentru cuvintele cuvenite în privința naşterii vom aştepta cu răbdare momentele potrivite. Până atunci, însă, să urmăm calea către tema de mai înainte, să revenim la cele pe care le-am abandonat deunăzi, pentru a purcede la smulgerea rădăcinii, maica tuturor relelor şi cea de la care pornind li s-au dezvoltat asemenea învățături. Care este, aşadar, rădăcina tuturor relelor? Credeți-mă, mă cuprinde înfiorarea la gândul că o voi divulga. Mi-e teamă ca prin limbă să dau la iveală obiectele de care aceia se îngrijesc fără încetare în cugetul lor. Care este, prin urmare, rădăcina acestor rele? Aceea că un om a îndrăznit să spună că îl cunoaşte pe Dumnezeu întocmai cum Dumnezeu se cunoaşte pe sine însuşi. Mai este nevoie de o respingere în cazul unor asemenea cuvinte, mai este nevoie.de o demonstrație? Nu este suficientă numai rostirea cuvintelor spre a dovedi întreaga lor lipsă de evlavie? Căci aceste cuvinte sunt curată nebunie, o sminteală fără putință de iertare, un chip mai nou al lipsei de evlavie. Nimeni riu a îndrăznit vreodată ca un asemenea lucru sâ-i treacă prin minte, nici să pronunțe cu limba aşa ceva,

Pricepe, nefericitule şi suferindule, cine eşti tu şi cine este cel pe care îl supui curiozității tale; tu, om fiind, îl iscodeşti pe Dumnezeu? Chiar numai cele doua nume sunt de ajuns spre a arăta lipsa de măsură a nebuniei, câtă vreme omul este pulbere şi cenuşa (Fac. 18, 27), carne şi sânge (Mat. 16,17), iarbă şi floare a câmpului (Is. 40, 6), umbră (I Cron., 29,15), fum (Ps. 101, 4) şi deşertăciune (Ps. 38, 5), dacă nu cumva există ceva mai slab şi mai lipsit de valoare decât aceste lucruri cu care este asemuit. Să nu socotiți că cele rostite reprezintă o acuzație împotriva naturii. De altfel, nu eu spun acestea, profeții sunt cei care le-au cugetat42 fără să necinstească specia noastră, ci spre a domoli răbufnirea orgolioasă a celor lipsiți de minte; fără să disprețuiască natura noastră, ci spre a coborî mândria celor cuprinşi de nebunie.

Căci, în situația în care, în ciuda existentei acelor cuvinte menționate, atât de numeroase şi atât de puternice, s-au arătat totuşi unii care au întrecut lăudăroşenia diavolului, dacă n-ar fi fost rostit nici un asemenea cuvânt, spre care culme a orgoliului nu s-ar fi năpustit? Îmi poți spune? Au leacul la îndemână şi ei încă sunt cuprinşi de aprindere.43 Cât de tare s-ar fi aprins orgoliul lor, dacă aceia nu ar fi dezvăluit cuvinte atât de numeroase şi atât de puternice despre natura omenească? Ascultă, aşadar, ce spune despre el însuşi dreptul patriarh44:

„iar eu sunt pulbere şi cenuşă” (Gen, 18, 27).

Vorbea cu Dumnezeu şi această libertate de a-i vorbi nu îi stârnea orgoliul, ba dimpotrivă, deținerea acestei libertăți îl determina să păstreze măsura. Iar aceştia, care nu prețuiesc nici cât umbra aceluia, se socotesc mai mari decât îngerii înşişi. Iată dovada faptului că ating culmea nebuniei!

Să-mi spui dacă dumnezeul pe care îl ai ca obiect al cercetării tale iscoditoare este cel fără de început, cel neschimbător, cel fără de trup, cel nesupus distrugerii, cel atotprezent, cel ce este deasupra tuturor şi cel care este mai presus de întreaga creație. Ascultă ce cugetă profeții despre El şi umple-te de teamă:

„Cel ce aruncă ochii spre pământ şl îl face pe el de se cutremură” (Ps, 103,32).

Priveşte numai şi zguduie marele şi puternicul pământ.

„Cel ce se atinge de munți şi fumegă (Ps. 103,32) (şi iarăşi:]

… El zguduie pământul din temelia lui, aşa încât stâlpii lui se clatină (Iov, 9, 6)”.

El amenință marea şi o seacă (cf. Is. 51,10).

„El spune adâncului: Vei deveni pustiu” (Is. 44,27). [şi în altă parte:]

„Marea a văzut şi a fugit, Iordanul s-a întors înapoi. Munții au săltat ca berbecii şi dealurile ca mieii oilor” (Ps. 113, 3-4).

Întreaga făptură este zguduită, se teme, tremură de spaimă; numai aceştia îşi arată orgoliul sfidător, privesc de sus, îşi disprețuiesc propria lor mântuire - aceasta, pentru a nu mai aminti de disprețul față de Domnul tuturor lucrurilor.

Mai înainte căutam să-i învățăm pornind de la exemplul puterilor de sus, al îngerilor, al arhanghelilor, al heruvimilor şi al serafimilor. De data aceasta, pornim de la făptura fără simțire şi ei tot nu se lasă mişcați. Vezi cât de frumos este cerul acesta, cât de mare, cum este el încununat cu un cor al feluritelor stele? De câtă vreme durează? Se menține în ființă de cinci mii de ani şi mai bine, şi timpul îndelungat nu l-a îmbătrânit. După cum un trup tânăr şi în deplină putere îşi are vârsta de înflorire, în care se află în deplină creştere şi în toată vigoarea, întocmai este şi cerul, care şi-a păstrat frumusețea ce i-a fost încredințată încă de la origine şi trecerea timpului nu l-a făcut deloc mai slab. Iar acest cer plin de frumusețe, mare, strălucitor, stabil, durabil şi care ființează de atât timp a fost făcut de către Dumnezeu însuşi cu o uşurință asemănătoare celei cu care cineva îşi construieşte în joacă o colibă, a fost făcut de către cel pe care tu îl ai ca obiect al curiozității, şi pe care îl cobori spre a-l circumscrie propriilor tale raționamente. Acest lucru a fost pus în lumină şi de Isaia când spunea:

„Cel care aşază cerul ca o boltă şi îl întinde ca pe un cort deasupra pământului” (Is. 40,22).

Vrei să priveşti şi pământul? Şi pe acesta l-a făcut ca şi cum n-ar fi făcut nimic. Căci despre cer Isaia spune: „Cel care aşază cerul ca o boltă şi îl întinde ca pe un cort deasupra pământului”, iar despre pământ:

„Cel care cuprinde cercul pământului, cel care a făcut pământul ca şi cum n-ar fi făcut nimic”.(Isaia, 40, 22-23),
pământul cel atât de mare şi de întins.

Gândeşte-te la cât de mare este întinderea munților, la mulțimea neamurilor omeneşti, la înălțimea şi mulțimea plantelor, la numărul cetăților şi la mărimea construcțiilor, la cât de numeroasă este mulțimea de patrupede, de fiare sălbatice şi târâtoare de tot felul pe care le poartă pământul pe suprafața sa! Dar, pe cât este acesta de întins şi de mare, pe atât a fost şi uşurința cu care l-a făcut, astfel încât profetul, fără să poată găsi o comparație pentru o asemenea uşurință, spune că a făcut pământul „ca şi cum nu ar fi făcut nimic”.

Câtă vreme nu erau suficiente măreţia şi frumuseţea celor văzute spre a înţelege puterea Creatorului, căci sunt în mare măsură inferioare măreţiei şi puterii întregi a celui ce le-a făcut, profeţii găsiră un alt mod prin care să fie în stare, după puterea lor, să ne dea mai mult de înţeles despre puterea lui Dumnezeu. Care este acest mod? Este acela datorită căruia nu au înfăţişat numai măreţia lucrurilor create, ci au vorbit si despre modul în care s-a petrecut actul creaţiei, pentru ca din aceste două perspective, pornind şi de la măreţia lucrurilor create şi de la uşurinţa actului creaţiei., noi să putem dobândi o idee ceva mai potrivită, atât cât stă în puterea noastră, despre puterea lui Dumnezeu. Aşadar, nu cerceta numai măreţia celor create, ci şi uşurinţa făcătorului lor.

Iar lucrul acesta nu este dezvăluit numai în privinţa pământului, ci şi în privinţa naturii oamenilor. Căci profetul spune cândva:

„cel care cuprinde cercul pământului şi pe locuitorii acestuia ca pe nişte lăcuste" (Is. 40, 22.)
şi tot atunci:

„toate neamurile sunt înaintea sa precum picăturile care se scurg dintr-un vas" (Is. 40, 15).

Sa nu treci cu uşurinţă peste acest cuvânt, ci, în chip temeinic, desfăşoară şi cercetează înţelesul celor spuse. Fă socoteala tuturor neamurilor: sirieni, cilicieni, capadocieni, bitinieni, locuitorii din preajma Pontului Euxin, din Tracia, din Macedonia, din întreaga Eladă, cei de pe insule, din Italia, cei din afara lumii cunoscute nouă, cei de pe insulele britanice, sarmaţii, hinduşii, locuitorii de pe teritoriul Persiei şi toate celelalte neamuri şi triburi cărora nu le cunoaştem nici măcar numele. Să-mi spui în care parte a unei asemenea picături te regăseşti tu, cel ce îl iscodeşte pe acel Dumnezeu pentru care „toate neamurile sunt precum picăturile care se scurg dintr-un vas"?

Dar la ce bun să se vorbească despre cer, pământ, despre mare şi despre natura oamenilor? Să ne înălţăm prin cuvântul nostru deasupra cerului şi să ne îndreptăm către îngeri. Cunoaşteţi, fără îndoială, că fie şi numai unul dintre îngeri egalează în demnitate întreaga creaţie văzută, ba încă o şi întrece cu mult. Câtă vreme lumea întreagă nu este vrednică de omul drept, după cum spune Pavel:

„ei, de care lumea aceasta nu era vrednică"(Ev., 11, 38),

cu atât mai mult nu ar putea deveni vreodată vrednică de un înger, fiindcă îngerii au o demnitate cu mult mai mare decât cea a drepţilor. Dar, cu toate că în înalt sunt zeci şi zeci de mii de îngeri, mii şi mii de arhangheli, tronuri, domnii, începătorii şi stăpânii, popoare nesfârşite de puteri fără de trup şi cete nenumărate, El le-a creat pe toate aceste puteri45 cu o asemenea uşurinţă, astfel încât nici un cuvânt nu ar fi în stare să o înfăţişeze. I-a fost îndeajuns să le voiască pe acestea toate şi, după cum voinţa nu ne solicită nici un efort, nici lui nu i-a solicitat vreun efort crearea unor puteri atât de mari şi atât de numeroase. Acesta este lucrul pe care l-a dezvăluit profetul când spunea:

„Toate câte a vrut a făcut în cer şi pe pământ" (Ps. 134, 6).

Nu vezi cum a fost de ajuns singură voința lui nu numai pentru crearea celor de pe pământ, ci şi pentru crearea puterilor de sus?

Auzind, aşadar, toate acestea, nu îți vine să-ți plângi de milă - răspunde-mi! - nu îți vine să intri în pământ de ruşine că ai ajuns la o nebunie atât de mare, astfel încât pe acela pe care se cuvenea numai să-l slăveşti şi să i te închini, tu l-ai iscodit ca pe unul din lucrurile cele mai lipsite de însemnătate, mânat de plăcerea de a purta controverse şi stăpânit de curiozitate? De aceea şi Pavel, ca unul care era plin de multă înțelepciune, privind laolaltă măreția neasemuită a lui Dumnezeu şi josnicia naturii omeneşti, se supără pe iscoditorii lucrărilor sale şi, mânios, rosti necruțător:

„Dar, omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?” (Rom., 9, 20).

Cine eşti? Ia seama mai înainte la natura ta: nu este cu putință să găseşti vreun nume care să-ți exprime nimicnicia.

Dar, ai să spui: „Om fiind, sunt înălțat prin darul libertății”. Nu ai fost înălțat, însă, pentru a-ți folosi libertatea lansându-te în controverse, ci pentru a profita de această cinstire prin ascultarea celui care ți-a acordat-o. Dumnezeu nu ți-a acordat această cinstire ca tu să-l înfrunți, ci să-l preamăreşti, îl înfruntă, într-adevăr, acela care îi iscodeşte esența. Dacă faptul de a nu-i iscodi făgăduințele înseamnă a-l preamări, răstălmăcirea şi iscodirea nu numai a lucrurilor dezvăluite, ci chiar şi a celui care le dezvăluie, înseamnă a-l necinsti. Ca mărturie că faptul de a nu-i iscodi făgăduințele înseamnă a-l preamări, ascultă-l pe Apostolul Pavel când vorbeşte despre Ayraam, despre ascultarea de care dădea dovadă şi despre credința lui deplină:

„Şi neslăbind în credință, nu s-a uitat la trupul său amorțit şi nici la amorțirea pântecelui Sarrei; şi nu s-a îndoit, prin necredință, de făgăduința lui Dumnezeu, ci s-a întărit în credință”(Rom. 4,19-20).

Vrea să spună că natura şi vârsta îl duceau la deznădejde, iar credința îi îngăduia să aibă fericite nădejdi. ‘

„Ci s-a întărit în credință, dând slavă lui Dumnezeu şi fiind încredințat că ceea ce i-a făgăduit are putere să şi facă” (Rom. 4,20-21).
Vezi cum este el încredințat în privința celor pe care le dezvăluie Dumnezeu îi dă slavă lui Dumnezeu? Aşadar, dacă cel care dă slavă lui Dumnezeu este acela care crede în el, cel care nu crede în el îşi atrage asupra capului său necinstirea adusă lui Dumnezeu.

„Tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?” Apoi, dorind să arate distanta care există între om şi Dumnezeu, nu trebuia să arate în mod precis cât de mare este, ci numai sa ofere o comparație care să ne ducă cu gândul la o deosebire cu mult mai mare. Ce spune anume?
„Oare făptura va zice celui ce a făcut-o: De ce m-ai făcut aşa? Sau nu are olarul putere peste lutul lui ca din aceeaşi frământătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?”(Rom., 9,20-21).

Ce mai răspunzi acum? Se cuvine să te supui lui Dumnezeu precum o face lutul față de olar? Da, spune Pavel, pentru că deosebirea dintre om şi Dumnezeu este tot atât de mare precum cea dintre lut şi olar. Ba încă nici nu este atât, ci cu mult mai mare. Aceasta, deoarece lutul şi olarul au o unică substanță, după cum se spune şi în Cartea lui Iov:
„Nu îi iau în seamă pe cei care locuiesc în case de lut, din acelaşi lut din care noi înşine ne tragem obârşia" (Iov, 4,19).

Iar dacă omul se arată superior şi mai frumos decât lutul, diferența nu provine dintr-o deosebire de natură, ci din înțelepciunea meşteşugarului, fiindcă altminteri nu te deosebeşti cu nimic față de lut. Dacă nu crezi, să te convingă atunci raclele şi urnele funerare; vei afla în preajma mormintelor strămoşilor dispăruți că aşa stau lucrurile. Aşadar, pe când între lut şi olar nu există vreo deosebire, între Dumnezeu şi om deo-sebirea de substanță este atât de mare, încât nici un cuvânt nu o poate exprima şi nici un gând nu o poate cuprinde spre a-i socoti măsura. După cum lutul se supune în mâinile olarului, oricât l-ar întinde acela şi l-ar frământa, la fel si tu, precum lutul, să rămâi fără grai când Dumnezeu voieşte să facă o lucrare. Pavel nu a spus acestea urmărind să ne curme libertatea - cum să fie aşa? - nici din desconsiderare față de liberul nostru arbitru, ci pentru a nărui şi mai tare orgoliul nostru.

Dacă vrei, să cercetăm şi acest aspect. Oare ce doreau aceia să priceapă, iar Pavel le-a închis gura fără crutare? Să ti fost vorba de iscodirea esenței? Nicidecum, fiindcă nimeni nu a dorit vreodată aşa ceva, ci căutau să cunoască ceva mult mai neînsemnat, lucrările lui Dumnezeu. De ce este unul pedepsit, iar altul miluit; de ce nu îi sunt date unuia pedepse, câtă vreme acela este plin de rele; de ce a fost iertat unul, iar altul nu. Aceste lucruri şi altele asemenea căutau să cunoască. De unde reiese aşa ceva? Din cuvintele spuse mai înainte de către Pavel:
„ Deci, dar, Dumnezeu pe cine voieşte miluieşte iar pe cine voieşte îl împietreşte. Îmi vei zice, deci: De ce mai dojeneşte? Căci voinței lui cine i-a stat împotrivă?" Apoi, adăugă: „Dar, omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu?" (Rom. 9, 18-20).

Aşadar, Pavel le închide gura celor care căutau să răstălmăcească lucrările lui Dumnezeu. Câtă vreme el nu le îngăduie nici aceasta, tu, răstălmăcitor al înseşi esenței preafericite care înfăptuieşte toate lucrurile, nu socoteşti că eşti vrednic de atacuri înmiit de puternice? Şi cum să nu fie vorba de culmea nebuniei? Ascultă-l pe profet, ori mai bine spus, ascultă-l pe Dumnezeu care grăieşte prin acesta:

„dacă Eu sunt Părinte, unde este cinstea ce trebuie să-mi dați? Şi dacă sunt Stăpân, unde este teama de mine?" (Mal., 1, 6.).

Cel care se teme nu răstălmăceşte, ci face o plecăciune de închinare, nu iscodeşte, ci binecuvântează şi preamăreşte.

Te învață acestea atât puterile de sus, cât şi preafericitul Pavel. Iar Pavel nu reproşează altora decât lucruri pe care el însuşi nu le împărtăşeşte. Ascultă, bunăoară, ce le spune filipenilor, dezvăluind că el nu deține decât o cunoaştere parțială, la fel ca atunci când le-a scris corintenilor afirmând „în parte cunoaştem" şi nu încă pe deplin; acum rosteşte:
„Fraților, eu nu socotesc despre mine că am ajuns să înțeleg" (Fil, 3,13).

Există vreun glas mai răspicat decât acesta? Acest glas dă strigare mai răsunător decât trâmbița, învățând lumea întreagă să se mulțumească şi să fie satisfăcută de măsura cunoaşterii dată nouă, şi să nu creadă că acum înțelege totul.

Îmi spui şi mie ce vrei să mă faci să înțeleg? Îl ai pe Hristos care grăieşte în tine însuți şi rosteşti: „eu nu socotesc despre mine că am ajuns să înțeleg". Am zis lucrul acesta, spune el, tocmai pentru că îl am pe Hristos care grăieşte în mine; el însuşi m-a învățat acestea. Prin urmare, aceştia, dacă nu ar fi fost lipsiți cu totul de acel Duh care dă strigare, şi dacă nu şi-ar fi îndepărtat din suflet lucrarea lui, nu ar mai fi socotit că ei sunt aceia care dețin cunoaşterea întregului, câtă vreme Pavel a rostit: „nu socotesc despre mine că am ajuns să înțeleg".

Şi unde apare limpede, să ne spună chiar Pavel, că vorbeşte despre cunoaştere şi despre învățături, nu despre modul de viață şi despre conduita morală, adică, ca şi cum ar fi vrut să spună „mă socotesc nedesăvârşit în privința vieții pe care o duc şi în privința conduitei morale"? Acest lucru l-a arătat cel mai clar când a spus:

„Lupta cea bună m-am luptat, călătoria am săvârşit, credința am păzit. De acum mi s-a gătit cununa dreptății" (II Tim. 4, 7-8).

Unul care este sigur că a primit coroana şi că a săvârşit călătoria nu ar mai fi spus: „nu socotesc despre mine că am ajuns să înțeleg". De altminteri, cele care trebuie făcute şi cele care nu trebuie făcute nu sunt ascunse nici unuia dintre oameni, ci le sunt tuturor clare şi lesne de recunoscut, barbarilor şi perşilor şi întregului neam omenesc.46
Pentru a face mai limpede ceea ce spun, voi aşeza cuvântul citat în locul din care a fost desprins. După ce a spus:

„Păziți-vă de câini! Păziți-vă de lucrătorii cei răi!"

şi multe alte acuzații la adresa celor care introduceau fără cuviință învățături iudaice, Pavel a adăugat: „cele ce îmi erau mie câştig, acestea le-am socotit pentru Hristos pagubă. Ba mai mult: eu pe toate le socotesc că sunt pagubă, astfel încât să nu mă aflu având dreptatea cea din Lege, ci dreptatea cea de la Dumnezeu, cea prin credința în Iisus Hristos" (cf. Fil. 3, 7-9). Apoi, precizează despre ce fel de credință e vorba:
„ca să-l cunosc pe el şi puterea învierii lui şi să fiu primit părtaş la patimile lui" (Fil. 3,10).

Ce înseamnă „puterea învierii lui"? Pavel a vrut să spună că a fost dezvăluit un nou mod de înviere. Căci, în mai multe rânduri, au înviat mulți morți şi înaintea lui47, însă nici unul în felul acesta. Toți ceilalți, după ce au înviat, s-au întors iarăşi în pământ şi, eliberați de tirania morții într-un moment anumit, au fost mânați din nou sub domnia acesteia, în schimb, trupul domnesc înviat nu s-a întors în pământ, ci s-a înălțat la cer şi a distrus întreaga tiranie a morții şi împreună cu el a înviat laolaltă lumea întreagă, iar el s-a aşezat pe tronul împărătesc.

Aşadar, avându-le pe toate acestea în minte şi dezvăluind faptul că asemenea lucruri minunate atât de mari nu vor putea fi exprimate printr-un raționament, ci numai credința poate să ne învețe despre ele şi să le facă desluşite, Pavel rostea despre credință: „să cunosc puterea învierii lui". Iar dacă simplul fapt de a învia nu poate fi exprimat printr-un raționament - căci reprezintă un lucru

mai presus de natura omenească şi în afara desfăşurării obişnuite a faptelor -, ce fel de raţionament va putea exprima o asemenea înviere care se deosebeşte de toate celelalte? Nu există nici unul care să poată aşa ceva, ci avem nevoie numai de credinţă, dacă avem de gând să ne convingem că un trup mort şi apoi înviat a ajuns la o viaţă fără de moarte, una care nu are nici hotar, nici sfârşit. Aşa cum a arătat Pavel şi în altă parte, rostind:

„Hristos, înviat din morţi, nu mai moare. Moartea nu mai are stăpânire asupra lui” (Rom. 6, 9).

Vedem cum minunea este îndoită: o dată este faptul învierii ca atare, iar apoi este faptul unei asemenea învieri. Iar dacă nu este cu putinţă să aflăm ce este învierea în urma unor raţionamente, cu atât mai puţin nu vom afla în acest fel ce este naşterea cea de sus.
Vorbind despre aceste lucruri, Pavel a amintit şi despre cruce şi patimă, punându-le şi pe acelea sub puterea credinţei. Apoi, după ce cuvântul a fost pus în mişcare de toate acestea, mergând mai departe a spus:

„Fraţilor, eu nu socotesc despre mine ca am ajuns să înţeleg”.48 Nu spune: „eu nu socotesc despre mine însumi că am ajuns să ştiu ceva”, ci „am ajuns să înţeleg”. Nu a mărturisit despre sine nici că se află în totală neştiinţă, nici că deţine o cunoaştere deplină. Căci a spune: „nu socotesc că am ajuns să înţeleg” indică faptul că cineva s-a aflat pe drum până atunci, iar acum merge şi înaintează mai departe, dar nu a ajuns încă la capătul drumului.

La aceasta îi îndeamnă si pe ceilalţi când vorbeşte astfel:
„Câţi suntem desăvârşiţi, aceasta să gândim; şi dacă gândiţi ceva în alt fel, Dumnezeu va va descoperi si aceea” (Fil., 3, 15).

Nu vă va învăţa raţionamentul, ne spune Pavel, ci vă va dezvălui Dumnezeu. Vezi cum acest cuvânt nu se referă la modul de viaţă şi la conduita morală, ci la învăţături şi credinţă? Fiindcă nu este nevoie de o revelaţie pentru a adopta o anumită conduită morală şi pentru a duce un mod de viaţă oarecare, ci este nevoie de învăţături şi de cunoaştere. A arătat acelaşi lucru şi altădată, când spunea:

„Iar dacă i se pare cuiva ca cunoaşte ceva, încă nu a cunoscut nimic”
(I Cor. 8, 2).
Nu a spus, însă, numai „nu a cunoscut nimic”, ci a adăugat şi „după cum trebuie să cunoască”, deoarece el deţine o oarecare cunoaştere, dar nu una temeinică şi nici desăvârşită.

Şi pentru a pricepe că acest lucru este adevărat, să nu vorbim despre cele de sus, ci, dacă vrei, să ne mânăm cuvântul în jos, către creaţia văzută. Vezi acest cer? Ştim că poartă chipul unei bolţi, dar chiar şi acest lucru nu îl învăţăm pornind de la raţionamentele noastre, ci din dumnezeiasca Scriptură. Mai ştim şi că înconjoară întreg pământul, fiindcă am auzit acest lucru tot de acolo, în schimb, ne este necunoscut care este substanţa cerului. Dacă se găseşte vreunul care şi-ar susţine cu vehemenţă ideile şi ar fi gata de ceartă, să spună care este esenţa cerului; este cumva gheaţă solidificată? este cumva un nor comasat? este un aer mai dens? Nimeni nu ar fi în stare să afirme ceva cu precizie.

Mai aveți nevoie acum de o altă dovadă pentru a vă da seama de nebunia celor care susțin că îl cunosc pe Dumnezeu? Nu eşti în stare să spui care este natura cerului pe care îl vezi zi de zi şi pretinzi că ştii cu precizie care este esența Dumnezeului nevăzut? Şi cine este atât de lipsit de luciditate, astfel încât să nu recunoască nebunia fără margini a celor care susțin aşa ceva?

Din această pricină, vă îndemn pe voi toți să încercați pe cât puteți să-i vindecați ca pe unii atinşi de boala nebuniei şi ca pe unii ce şi-au pierdut judecata, vorbindu-le cu blândeţe şi îngăduinţă.49 Căci învățătura aceasta li s-a născut din pierderea minţii şi din rana sângerândă a cugetului lor. Rănile inflamate nu suportă să fie tratate cu mâna şi nici nu îndură o atingere brutală. De aceea, medicii înțelepți şterg rănile de acest fel cu un burete foarte fin. Câtă vreme şi aceştia poartă în suflet o rană inflamată, la fel cum se toarnă peste rană o apă curată şi binefăcătoare cu un burete fin, la fel şi noi, revărsându-ne asupra lor toate cuvintele noastre, să încercăm să ne îngrijim de rana acestora şi să-i curățim cu totul de inflamarea orgoliului lor.

Frate iubit, chiar dacă te-ar jigni, dacă te-ar lovi cu piciorul, dacă te-ar scuipa şi orice altceva de ți-ar face, tu nu înceta să le porți de grijă. Cei care se îngrijesc de un om lovit de nebunie au de îndurat multe asemenea porniri. Dar, cu toate acestea, ei bine, nu trebuie să încetezi a-i îngriji; dimpotrivă, este motivul pentru care trebuie în şi mai mare măsură să-i compătimeşti şi să le deplângi soarta, fiindcă aceste porniri sunt semnele suferinței lor.

Rostesc aceste cuvinte pentru cei mai tari dintre voi, pentru cei care nu pot fi influențați şi pentru cei puternici, adică pentru toți cei care nu pot fi păgubiți de pe urma prezenței lor. Dar, dacă se întâmplă să fie vreunul mai slab, să fugă din tovărăşia lor şi să se ferească de a intra în vorbă cu ei, ca nu cumva, sub pretextul prieteniei, să se nască pricina lipsei de evlavie. La fel face şi Pavel; el însuşi se amestecă cu cei bolnavi şi spune:

„cu iudeii am fost ca un iudeu, cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără lege”(I Cor. 9,20-21),

iar pe ucenici şi pe cei ce se arătau a fi mai slabi îi alungă din calea acelora, sfătuindu-i şi învățându-i astfel:

„Tovărăşiile rele strică obiceiurile bune”(l Cor. 15, 33)

şi iarăşi:

„Ieşiți din mijlocul lor şi vă osebiți, zice Domnul”(II Cor. 6, 17).

Dacă medicul ajunge la bolnav îi este adesea de folos atât bolnavului, cât şi medicului însuşi, în schimb, dacă unul mai slab stă laolaltă cu cei bolnavi, îi este dăunător şi lui însuşi, şi celui suferind; căci nici aceluia nu îi va putea fi de vreun folos, iar el însuşi îşi va lua mult rău asupra sa de pe urma bolii. Şi după cum cei care îi privesc pe suferinzii cu ochii pătimesc, fiind atinşi întrucâtva de acea boală, la fel se petrece şi cu cei care îndură tovărăşia acestor blasfemiatori - dacă sunt mai slabi îşi atrag asupra lor o mare parte din lipsa de evlavie.

Aşadar, spre a nu pătimi noi înşine relele cele mai mari, să fugim de tovărăşiile lor, rămânând numai a-l ruga și a-l implora pe Dumnezeul iubitor de oameni, cel care doreşte ca toți oamenii să se mântuiască şi să ajungă la cunoaşterea adevărului, să-l rugăm să îi izbăvească de eroare şi de cursa diavolului, întorcându-i către lumina cunoaşterii, către “Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos împreună cu de viată dătătorul şi preasfântul Duh, căruia să-i fie slava şi puterea, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Omilia III - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din “Despre necunoaşterea lui Dumnezeu”
EDITURA HERALD

A aceluiaşi,
despre necunoaşterea lui Dumnezeu
şi despre faptul că serafimii nu pot suporta
nici măcar coborârea lui Dumnezeu către ei,
cuvântarea a treia.

Țăranii harnici, când văd un copac săl¬batic lipsit de roade, care le îngreu-nează munca şi dăunează plantelor cultivate din pricina rădăcinilor pu-ternice şi a desimii umbrei, se grăbesc foarte tare să-l doboare. Deseori se întâmplă să se pornească vântul şi să se alăture lor la tăierea copacului: năpustindu-se asupra frunzişului co¬pacului şi zguduindu-l cu multă putere, frânge copacul întreg şi îl culcă la pământ, scutindu-i în acest fel de multă trudă. Cum şi noi urmărim să doborâm un copac îndărătnic şi sălbatic, erezia anomeenilor, să îl rugăm pe Dumnezeu să ne trimită harul Duhului său, pentru ca un vânt, de orice fel ar fi acesta, să se năpustească şi să smulgă erezia din rădăcină, scutindu-ne astfel de multă trudă.

Deseori, îndată ce pământul este lăsat în paragină şi încetează să mai fie folosit de mâinile agriculto¬rilor, este năpădit de buruieni, mărăcini şi de copaci sălbatici care cresc singuri, în acelaşi chip este pustiit şi sufletul anomeenilor, câtă vreme nu este cultivat de cercetarea_Scripturilor, ci pornind de la sine s-a lăsat pe el însuşi să fie năpădit de această erezie potrivnică şi sălbatică. Fiindcă acest copac nu a fost sădit de Pavel, nu a fost udat de Apollo50, nu l-a făcut Dumnezeu să crească, ci a fost sădit de curiozitatea necuvenită a raționamentelor, a fost udat de revărsările unui orgoliu lipsit de rațiune şi a crescut din dorința de a căpăta mărire.

Avem nevoie de flacăra Duhului pentru a reuşi nu numai să smulgem această rădăcină a răului, ci şi spre a o mistui în foc. Îl vom chema, aşadar, pe Dumnezeul hulit de ei şi lăudat de noi şi îl vom ruga să ne călăuzească pe mai departe limba în cursa ei şi să ne deschidă cugetul către o înțelegere mai clară a celor rostite.

Fiindcă întreaga noastră trudă este menită pentru el şi pentru preamărirea lui, mai degrabă decât pentru mântuirea noastră. Nimeni nu va putea, ne¬cinstindu-L pe Dumnezeu, să-L păgubească cu ceva şi nimeni nu va putea, lăudându-L, să-L facă să apară mai strălucitor. De altminteri, cât priveşte slava ce îi este proprie, el rămâne pentru veşnicie neschimbat, fără ca laudele noastre să-l facă să sporească sau ca blasfemiile să-l micşoreze. Oamenii care îl preamă¬resc potrivit cu vrednicia sa, sau mai bine spus după cât le stă lor în putere să îl preamărească - căci vred¬nicia sa nicicând nu va putea fi preamărită îndeajuns –, obțin folos din lauda pe care o aduc. în schimb, cei ce îl hulesc şi disprețuiesc îşi pun în primejdie propria lor mântuire.

Hulitorii de Dumnezeu sunt aceia despre care cineva a spus:
„Cel care aruncă o piatră în sus, în capul lui a aruncat-o” (Sir. 27, 25).

Cel care aruncă o piatră în sus nu va putea să des¬pice bolta cerească, nici măcar să o atingă, dimpo¬trivă, piatra rămasă în aer îl va izbi în creştetul capului pe însuşi aruncătorul ei. La fel se întâmplă şi cu cel care huleşte acea Fiinţă preafericită, aceea pe care nimic nu ar putea-o păgubi, fiind cu mult prea mare şi prea înaltă, încât să mai poată primi vreo lovitură: el ascute sabia care îi va pătrunde în suflet, ca urmare a nerecunoştinței arătate față de binefăcătorul său.

Să-L chemăm, aşadar, pe Dumnezeul de negrăit, Cel care nu poate fi gandit, nici vazut si nici inteles; pe cel care înfrânge puterea limbii omeneşti, cel care este dincolo de înțelegerea cugetului muritor, pe cel nedezvăluit îngerilor, cel pe care serafimii nu îl pot contempla, heruvimii nu îl pot pricepe, cel care ră¬mâne nevăzut începătoriilor, stăpâniilor, puterilor şi, într-un cuvânt, întregii făpturi create, fiindu-le cunos¬cut numai Fiului şi Duhului.

Ştiu că îmi vor acuza cuvântarea de exagerare, fiindcă am afirmat că el este de neînțeles chiar şi pu¬terilor de sus. Dar eu tocmai din acest motiv îi voi acuza la rândul meu de sminteală şi de nebunie. Căci nu este o exagerare să afirmi despre Creator că este mai presus de înțelegerea tuturor ființelor create, ci faptul de a pretinde că ei, cei care se târăsc pe pă¬mânt şi se află atât de departe de puterile de sus, pot circumscrie şi cuprinde prin slăbiciunea raționa¬mentelor lor ceea ce le este de neînțeles. Eu, însă, dacă nu aş aduce dovadă pentru ceea ce am susținut mi s-ar adresa pe bună dreptate acuzația de exagerare Dar dacă voi, după ce vă voi dovedi că Dumnezeu este de neînțeles puterilor de sus, încă veți mai susține cu tărie şi veți mai afirma polemizând că voi îl cunoaşteți, în câte gropi meritați să fiți aruncați, în câte pustiuri să fiți lepădați, ca pedeapsă pentru faptul de a fi exagerat că voi cunoaşteți cu precizie cele care rămân de necontemplat tuturor puterilor fără de trup?

Hai, atunci, să înaintăm pe mai departe în ela¬borarea unor asemenea demonstrații, întorcându-ne iarăşi cuvântarea către rugăciune, căci, adesea, însăşi urmarea rugăciunii ne dă dovada pe care o căutăm. Aşadar, să-l chemăm pe însuşi
„împăratul împăraților şi Domnul domnilor, pe cel ce singur are nemurire, pe cel care locuieşte întru lumină neapropiată; pe care nu l-a văzut nimeni dintre oameni, nici nu poate să-l vadă; a căruia este cinstea şi puterea în veci! Amin.”
(I Tim. 6,15-16).

Acestea nu sunt cuvintele mele, ci ale lui Pavel. Tu să iei aminte la evlavia şi teama înrădăcinate în sufletul lui. Fiindcă Pavel, amintind de Dumnezeu, nu a primit să ajungă mai degrabă la capătul expune¬rii învățăturii, până ce nu i-a restituit lui Dumnezeu datoria cuvenită pentru ceea ce a primit şi, drept urmare, îşi încheie cuvântarea printr-o doxologie. Iar dacă

„pomenirea celui drept este spre binecuvântare” (Pild. 10, 7),

cu atât mai mult va fi spre laudă pomenirea lui Dumnezeu.

Iar Pavel face la fel şi la începutul epistolelor, căci, adesea, când îşi începe epistolele, îndată ce aminteşte de Dumnezeu, nu merge mai departe în expunerea învățăturii, până ce nu îi aduce doxologia cuvenită. Ascultă, de pildă, cum se adresează când le scrie galatenilor:

„Har vouă şi pace de la Dumnezeu Tatăl nostru, şi de la Domnul Iisus Hristos, cel ce s-a dat pe sine pentru păcatele noastre, ca să ne scoată din
acest veac rău de acum, după voia lui Dumnezeu şi a Tatălui, căruia fie slava în veci. Amin!” (Gal., 1, 3-5).

La fel şi în altă parte:
„Împăratului veacurilor, celui nestricăcios, nevă¬zutului, Dumnezeului singur înțelept fie cinste şi slavă în veci. Amin!” (I Tim., l, 17).

Face Pavel aceasta numai în privința Tatălui, iar în privința Fiului nu?
Ascultă cum a făcut acelaşi lucru şi în privința Unului Născut. Deoarece, când a spus:

„Căci aş fi dorit să fiu anatema de la Hristos pentru frații mei, cei de neam cu mine, după trup”, a adăugat după aceea:

„ale cărora sunt înfierea şi legămintele şi Legea şi închinarea şi făgăduințele; din care după trup este Hristos, cel ce este peste toate Dumnezeu, binecuvântat în veci. Amin!” (Rom. 9, 4-5).

Ca şi Tatălui, la fel îi oferă şi Unului Născut doxologia, mai înainte de a duce mai departe cursul cuvântării. Fiindcă Pavel l-a ascultat pe Hristos care rosteşte:
„Ca toți să cinstească pe Fiul, precum cinstesc pe Tatăl” (Ioan, 5,23).

Şi, pentru a pricepe că însăşi rugăciunea ne oferă dovada, hai să o aşezăm în centrul privirilor noastre, „împăratul împăraților, spune Pavel, şi Domnul dom¬nilor, cel ce singur are nemurire, cel care locuieşte întru lumină neapropiată”. Opreşte-te la acest loc al rugăciunii şi întreabă-l pe eretic ce poate însemna expresia „cel care locuieşte întru lumină neapropiată” şi fă-l să fie atent la precizia limbajului lui Pavel. Nu a spus „cel care este lumină neapropiată”, ci „cel care locuieşte întru lumină neapropiată”, pentru ca tu să pricepi că, dacă locuința lui este neapropiată, cu atât mai mult este cel care o locuieşte, Dumnezeu. Iar Pavel nu a spus aceste cuvinte pentru a-ți închipui o casă şi un loc aflate în preajma lui Dumnezeu, ci pentru a pricepe în şi mai mare măsură că el este cu neputință de înțeles.

Şi nu a spus nici măcar „cel care locuieşte într-o lumină care nu poate fi înțeleasă”, ci „neapropiată”, fiindcă un lucru care nu poate fi înțeles înseamnă mult mai mult. Se spune „cu neputință de înțeles”, când obiectul căutat şi cercetat nu poate fi cuprins cu mintea de către cei care îl cercetează, în schimb, „neapropiat” desemnează obiectul care dintru înce¬put nu îngăduie nici un fel de cercetare şi de care nimeni nu se poate apropia. De exemplu, se spune despre largul mării că nu poate fi înțeles, deoarece scufundătorii care se coboară în apă şi se afundă mult în adâncul mării nu pot ajunge la fundul mă¬rii. Iar atributul „neapropiat” este aplicat unui lucru care dintru început nu poate fi nici cercetat, nici pătruns.

Ce ai avea de spus despre acestea? Se va spune că poate fi de neînțeles oamenilor, nu însă şi îngerilor, nici puterilor de sus. Răspunde-mi, eşti, deci, un înger şi faci parte din ceata puterilor fără de trup? Nu eşti cumva tot om şi ai aceeaşi substanță ca şi mine? Ori ți-ai uitat până şi natura căreia îi aparții? Să admitem că ar fi ceva neapropiat numai pentru oameni, nu şi pentru îngeri, deşi nu se subînțelege acest lucru, nici nu a spus Pavel aşa ceva: oamenilor nu le este apropiată lumina întru care locuieşte Dum¬nezeu, pe când îngerilor nu le este neapropiată. Să admitem, dacă vrei, aşa ceva, făcându-ți o concesie. Dar tu însuți nu eşti om? Ce-ți pasă atunci dacă înge¬rilor nu le-ar fi neapropiată lumina? Ce valoare are aceasta pentru tine, tu, amatorule de dispute, iscodi¬torul şi cel care afirmă că esența divină poate fi înțe¬leasă prin mijlocirea naturii omeneşti?

Dar, pentru ca tu să pricepi că lumina este neapro¬piată nu numai omului, ci şi îngerilor, ascultă ce spu¬ne Isaia. Iar când îl numesc pe Isaia, vorbesc de fapt despre dezvăluirea Duhului, căci orice profet aduce la cuvânt cele care fac parte din lucrarea Duhului:
„Şi în anul morții regelui Ozia, am văzut pe Domnul stând pe un scaun înalt şi măreț; sera¬fimii stăteau în jurul lui şi fiecare avea câte şase aripi: cu două îşi acopereau fetele , iar cu două picioarele” (îs. 6,l-2).

Care să fie pricina pentru care îşi acoperă fețele, punându-şi înainte aripile, răspunde-mi? Şi care altă pricină să fie decât aceea că ei nu puteau îndura stră¬fulgerarea plină de strălucire şi acele raze de lumină care veneau dinspre tron? Aceasta, cu toate că ei nu vedeau lumina însăşi în puritatea ei, nici esența lui Dumnezeu lipsită de acoperire, ci le stătea înainte chi¬pul coborârii către cele văzute. Dar ce este coborârea? Este modul prin care Dumnezeu nu se arată aşa cum este, ci se arata pe el însuşi după cum poate fi văzut de către cel ce este in stare să-l contemple, potrivindu-şi chipul în care apare pe măsura slăbiciunii celor care îl privesc.

Faptul că avea loc o coborâre apare evident chiar din cuvintele profetului: „L-am văzut pe Domnul stând pe un scaun înalt şi măreț”, dar Dumnezeu nu se aşază, acesta fiind modul în care nu pot apărea decât ființele corporale. Iar cât priveşte cuvintele „pe un scaun”, Dumnezeu nu poate fi cuprins într-un scaun, câtă vreme divinitatea nu poate fi circum¬scrisă vreunui lucru. Dar serafimii nu puteau îndura nici măcar o asemenea coborâre, cu toate că i se aflau în preajmă: „serafimii stăteau în jurul lui”. Prin urmare, faptul că se aflau în preajmă era mai degra¬bă pricina pentru care nu puteau să-l vadă. Fiindcă nu se vorbeşte despre un loc anumit, ci Duhul Sfânt doreşte să arate că, deşi [serafimii] se află mai aproape de esența divină decât noi, tot nu o pot contempla. De aceea şi spune: „serafimii stăteau în jurul lui”, nu pentru a ne induce ideea unui loc anumit, ci dezvăluind prin apropierea locului faptul că ființa lor este mai apropiată de Dumnezeu decât este a noastră.

Noi nu întrezărim caracterul incomprehensibil al lui Dumnezeu aşa cum o fac acele puteri, ca unele care sunt mai pure, mai înțelepte şi mai străvăzătoare decât îi stă în putere naturii umane. Întocmai cum ne-putința de a înfrunta razele soarelui nu este aceeaşi pentru orb şi pentru cel ce vede, la fel, neputința de a-l cunoaşte pe Dumnezeu nu este pentru noi la fel de mare cum este pentru aceia. Iar distanța care îl separă pe cel orb de cel ce vede este la fel de mare precum deosebirea dintre noi şi aceia. De aceea, când îl auzi pe profet că spune: „L-am văzut pe Dumnezeu”, să nu îți închipui că el a văzut acea esență, ci numai chipul coborârii, ba încă şi pe acesta mai nedesluşit decât puterile de sus, deoarece nu a avut puterea să vadă precum heruvimii.

Dar ce vorbesc eu despre acea preafericită sub¬stanță, câtă vreme omul nu poate privi fără teamă nici măcar ființa îngerului? Şi pentru ca voi să pri¬cepeți că acesta este adevărul, vă voi aduce înainte un om prieten cu Dumnezeu, un om plin de multă cutezanță, căruia îi dădeau curaj înțelepciunea, drepta¬tea şi multe alte calități de care dădea dovadă, anume Sfântul Daniel. Astfel, când îl voi înfățişa plin de slăbiciune, prăbuşit şi zguduit din pricina prezenței îngerului, nimeni să nu creadă că el se află în această stare din pricina păcatelor şi a relei sale conştiințe, ci, fiind dovedită cutezanța pe care o are cu sufletul, se demonstrează cu siguranță că avem de-a face cu slăbiciunea naturii omeneşti.

Aşadar, acest Daniel ținu post trei săptămâni şi nu a mâncat mult dorita pâine, nici vin şi nici carne n-a pus în gură, nici nu s-a uns cu miresme (cf. Dan., 10, 3). Şi tocmai atunci a avut acea viziune, când sufletul său, devenit mai uşor şi mai plin de duh în ur¬ma postului, se găsea mult mai pregătit să primească o asemenea vedenie. Dar ce spune el?

„Mi-am înălțat ochii şi iată un om îmbrăcat cu veşminte de in - acestea sunt veşminte preoțeşti -, mijlocul său era încins cu un brâu de aur de Ofaz; trupul lui era precum comorile din Tarsis, chipul ca strălucirea fulgerului, ochii săi ca flă¬cările de foc, brațele şi picioarele aşa cum arată arama lustruită, glasul cu care îşi rostea cuvin¬tele ca vuietul unei mulțimi. Numai eu am avut această vedenie; o mare spaimă s-a abătut asupra celor care erau cu mine şi au fugit de teamă. Mă părăsiseră puterile şi măreția mea se prefăcu în stricăciune” (Dan. 10, 5-8).

Ce să însemne „măreția mea se prefăcu în strică¬ciune”? Daniel era un tânăr în putere; însă, când teama simțită înaintea îngerului l-a strămutat într-o stare de muribund, s-a răspândit asupra sa multă paloare, i-a pierit prospețimea tinereții şi i s-a risipit orice culoare din înfățişarea sa - iată pentru ce a spus: „măreția mea se prefăcu în stricăciune”. La fel cum îndată ce un conducător de car este cuprins de teamă şi scapă frâiele, fiecare cal goneşte unde vede cu ochii şi carul se răstoarnă cu totul, tot astfel se petrece îndeobşte şi cu sufletul când este cuprins de teamă şi înfiorare; fiind atins de spaimă, pierde con¬trolul propriile sale puteri care îi vin de la fiecare din simțurile corpului, ca şi cum ar scăpa nişte frâie, abandonându-şi părțile corpului, care, la rândul lor, lipsite fiind de puterea care să le susțină, îşi pierd vigoarea şi se prăbuşesc. Aşa i s-a întâmplat atunci şi lui Daniel.
Dar ce face îngerul? îl ridică şi îi spune:

„Daniele, om plăcut al lui Dumnezeu, ia aminte la cuvintele pe care ți le spun şi stai drept în pi¬cioare, că acum sunt trimis către tine”
(Dan. 10,11).

Iar el se ridică tremurând tot. Şi după ce îngerul a început iarăşi să-i vorbească şi să-i spună:

„Din ziua în care ti-ai oferit inima să pătimească înaintea lui Dumnezeu, cuvintele îți sunt ascultate şi eu vin din pricina cuvintelor tale”,
se prăbuşi din nou la pământ. La fel se întâmplă şi cu cei care cad în leşin. Căci aceia se ridică şi îşi revin în fire, privind la noi când îi susținem şi îi stropim cu apă rece pe față, pentru ca apoi, de cele mai multe ori, să ni se prăbuşească în brațe - la fel a pățit şi profetul. Sufletul îi era plin de teamă şi nu putea îndura să aibă în fața ochilor imaginea prezentei celui ce era, ca şi el, rob al lui Dumnezeu, nici nu avea putere să înfrunte acea lumină; de aceea se găsea într-o mare tulburare,

silit fiind să se desprindă din legătura cărnii ca şi cum ar fi fost prins în lanțuri, îngerul, însă, îl sprijinea.

Să asculte bine cei care îl iscodesc pe Stăpânul îngerilor! Daniel, înaintea căruia leii îşi plecau ochii de teamă, cel care avea puterea ca, având trup ome¬nesc, să înfăptuiască lucruri care depăşesc omul, nu poate îndura prezența unuia care este, împreună cu el, rob al lui Dumnezeu, ba încă îşi pierde atunci şi suflarea. Căci el spune:

„S-au zvârcolit cele dinlăuntrul meu o dată ce am avut această vedenie şi n-a mai rămas suflare în mine" (Dan. 10,16).
în schimb, unii care se află atât de departe în privința virtuții în comparație cu acest om drept susțin că ei cunosc cu deplină precizie însăşi acea Ființă supremă şi primă, cea care a dat ființă acestor mii de îngeri, din rândul cărora Daniel nu a avut tăria să-l privească nici măcar pe unul singur.

Dar, să readucem cuvântul la întâia temă pe care am înaintat-o şi să demonstrăm că Dumnezeu nu poate fi contemplat nici de către puterile de sus, chiar dacă El se coboară spre a le fi laolaltă. Căci, spune-mi, pentru ce îşi pun serafimii înainte aripile ?Pentru ce altceva, dacă nu pentru a întări cuvântul apostolic „cel care locuieşte în lumină neapropiată", cuvânt pe care îl vestesc prin faptele lor şi nu numai ei, ci şi puterile cărora heruvimii le sunt superiori. Căci ei stau în picioare în preajma lui Dumnezeu, iar acelea îi sunt tron, nu fiindcă Dumnezeu are nevoie de un tron, ci pentru ca tu să pricepi astfel virtutea acestor puteri.

Ascultă, de pildă, şi un alt profet care vorbeşte despre puterile de sus.
„Şi a fost cuvântul Domnului către Iezechiel, fiul lui Buzi, la râul Chobar." (Iez., 1, 3).

Acesta se afla la râul Chobar, pe când acela era atunci la râul Tigru (Dan., 1, 4). Într-adevăr, când Dumnezeu voieşte să le apară robilor săi o vedenie ieşită din comun, îi mână pe aceştia afară din cetăți într-un ; ținut purificat de vuiete, pentru ca sufletul să nu fie tulburat de nimic din cele care se văd şi de nimic din cele ce se fac auzite, ci să se bucure de o eliberare deplină spre a se consacra contemplării vedeniilor. Dar ce a văzut Iezechiel?

„Iată că un nor - spune el - venea dinspre miază¬noapte; în jurul lui se găsea o văpaie de foc şi o flacără care răspândea raze de lumină, iar în mijlocul focului se găsea ceva ca un metal în văpaie, iar în mijloc am văzut ceva ca patru fiare. Aspectul lor părea să fie aidoma celui al omului. Fiecare din ele avea patru fețe şi fiecare din ele avea patru aripi. Erau, spune el, nişte ființe înalte şi înspăimântătoare, iar fiecare purta în spate o mulțime de ochi de jur împrejur. Deasupra cape¬telor fiarelor se vedea un fel de boltă, care părea a fi dintr-un cristal minunat şi care se întindea în sus. Fiecare fiară avea câte două aripi, care le acopereau trupurile. Deasupra bolții se vedea ceva ca o piatră de safir, pe care se afla ceva ca un tron, iar pe această înfățişare asemenea tro¬nului se găsea ceva ca un chip de om. Şi am văzut că de la mijloc în sus părea asemenea unui metal încins, iar de la mijloc în jos asemenea unui foc; văpaia sa apărea precum un curcubeu care porneşte dintr-un nor pe timpul unei zile ploioase" (Iez., 1, 4-28).

Şi după toate acestea, profetul rosteşte următoa¬rele cuvinte, dorind să arate că nici el şi nici acele puteri nu şi-au arătat neîngrădit însăşi ființa lor:

„
Acesta este modul în care apare chipul slavei Domnului” (Iez., 1, 28).

Ai băgat de seamă cum şi aici, ca şi în cazul de mai înainte avem de-a face cu chipul coborârii lui Dumnezeu? Dar şi aceste puteri se ascund în spatele aripilor lor nu dintr-un alt motiv decât acela pe care l-am arătat mai înainte, cu toate că aceste puteri sunt fiinţele cele mai înţelepte, cele care posedă cea mai mare cunoaştere, şi cele mai pure.

De unde reiese limpede că puterile au aceste atribute? Din înseşi numele lor. Aşa cum îngerului i se spune înger, întrucât vesteşte oamenilor cele ale lui Dumnezeu şi se spune arhanghel, pentru că acesta le porunceşte îngerilor, la fel şi aceste puteri poartă denumiri care ne arată înţelepciunea şi marea lor puritate. Cum aripile dezvăluie înălţimea naturii - căci şi Gabriel apare zburând, nu fiindcă îngerul se numără în rândul zburătoarelor, ci pentru ca tu să pricepi că el se apropie de natura omenească venind din ţinuturile cele mai înalte şi de la un mod de viaţă superior -, urmează că aripile nu amintesc de nimic altceva decât de înălţimea naturii. Prin urmare, dacă aripile amintesc de înălţimea naturii; dacă tronul [închipuieşte] odihna_lui Dumnezeu! [întru puterile cereşti]; dacă ochii dezvăluie profunzimea văzului lor; iar dacă apropierea lor de tron şi intonarea neîncetată de imnuri către Dumnezeu arată vegherea lor necurmată vreodată de somn - în acelaşi chip, numele unora amintesc de înţelepciunea, iar al altora de marea lor puritate. Căci ce înseamnă „heruvim”? Cunoaştere îmbelşugată.51 Dar „serafim”? Gură de foc.52 Vezi cum numele au dezvăluit puritatea şi înţe¬lepciunea?

Iar dacă acolo unde este o cunoaştere îmbelşu¬gată nu este cu putinţă nici măcar să vezi limpede chipul coborârii lui Dumnezeu, atunci, când este numai o cunoaştere parţială, după cum spune Pavel: „In parte cunoaştem şi ca prin oglindă şi în ghicitură”, de câtă nebunie nu dau dovadă aceia care socotesc că le sunt cunoscute şi vădite cele pe care îngerii nu le pot contempla?

Doream să vă dovedesc şi că Dumnezeu nu poate fi cunoscut nu numai de către heruvimi şi serafimi, dar nici de către începătorii, stăpânii, de către nici o fiinţă creată. Însă, cugetul nostru a ostenit pentru a mai putea dovedi aceasta, nu din pricina mulţimii cuvintelor, ci din pricina înfiorării pe care o inspiră cele rostite, căci sufletul se cutremură şi este răscolit de spaimă când se consacră multă vreme contem¬plărilor celor de sus. Prin urmare, hai să ne coborâm sufletul din ceruri şi să ni-l călăuzim, aşa plin de teamă cum este, către chemarea53 pe care o adresăm în mod obişnuit. Care este aceasta? Este chemarea la rugăciune pentru ca cei atinşi în aşa mare măsură de boală să se vindece într-o bună zi. Dacă noi dorim să fie chemat Dumnezeu în ajutorul celor bolnavi, al celor care muncesc în mine, al celor care îndură un regim crunt de sclavie şi în ajutorul celor posedaţi, cu atât mai mult se cuvine să ne rugăm pentru aceştia, dat fiind că lipsa evlaviei este un lucru mai crunt decât diavolul. Nebunia primeşte iertare, în schimb, pentru boala de care suferă aceştia lipseşte orice pu¬tinţă de a se apăra.

Dar, pentru că tot am amintit de rugăciunea pentru cei posedaţi, doresc să vă vorbesc despre ceva care priveşte dragostea voastră şi să scap Biserica de o boală grea de care suferă. De altminteri, ar fi absurd dacă ne-am ocupa cu o aşa mare râvnă de vindecarea celor din afară,, nesocotind propriile membre. Care este, aşadar, boala aceasta? Pe această mulţime negrăit de mare care este reunită acum, şi care dovedeşte o atenţie atât de sporită faţă de cele rostite, când caut să o privesc în acel moment de cea mai adâncă cu¬tremurare,54 adeseori nu pot. Deplâng amarnic faptul că

se arată mult zel şi o ardoare neostoită faţă de cuvintele unuia care este rob al lui Dumnezeu ca toţi ceilalţi, ascultătorii înghesuindu-se unul într-altul şi rămânând până la sfârşit, în schimb, când Hristos urmează să se arate în momentul sfintelor misterii,V biserica devine goală şi pustie.

Şi cum ar putea fi vrednic de iertare aşa ceva? Din pricina acestei uşurătăţi pierdeţi şi orice laudă care s-ar fi cuvenit să fie adusă pentru zelul pe care îl arătaţi în ascultare. Care dintre voi nu va aduce învinuiri laolaltă cu noi, dacă v-ar vedea cum risipiţi de îndată rodul ascultării? Dacă acordaţi celor rostite o atenţie sporită, atunci arătaţi-vă zelul prin fapte, însă, faptul că voi plecaţi de îndată ce ati ascultat cuvântarea este semn că în cugetul vostru nu a fost primit şi nu a rămas nimic din cele spuse. Dacă cele rostite s-ar găsi într-adevăr în sufletele voastre, le-aţi reţine pe de-a-ntregul în interiorul vostru şi v-ar călăuzi cu cea mai adâncă evlavie până la săvârşirea misteriilor celor mai cutremurătoare.
Iar acum, când plecaţi după ce oratorul îşi termină cuvântarea, rămâ¬neţi lipsiţi de orice folos, ca şi cum aţi asculta un cân¬tăreţ la citeră.

Dar care este scuza fără de folos pe care o aduc cei mai mulţi dintre cei care se poartă astfel? De rugat, spun ei, ne putem ruga şi acasă; în schimb, nu este cu putinţă să auzim o omilie sau o învăţătură stând acasă. Te înşeli pe tine însuţi, omule! E adevărat, poţi să te rogi şi acasă, dar nu te poţi ruga ca în biserică, acolo unde se află o aşa mare mulţime de preoţi, acolo unde urcă la Dumnezeu chemarea într-un glas. Când îl chemi pe Dumnezeu de unul singur nu eşti ascultat întocmai ca atunci când te rogi împreună cu fraţii tăi. Aici este ceva mai mult: unirea în cuget, armonia glasurilor, legătura iubirii şi rugăciunile preoţilor. Pentru aceasta celebrează şi preoţii înaintea tuturor, pentru ca rugăciunile mulţimii care sunt mai slabe să primească întărire dintr-ale lor, astfel încât să se înalţe laolaltă către cer.

De altminteri, la ce bun ar mai sluji omilia, dacă rugăciunea nu ar fi comună? Mai întâi rugăciunea şi apoi cuvântul. La fel grăiesc şi apostolii:
„Iar noi vom stărui în rugăciune şi în slujirea cuvântului” (Fapt. 6, 7).

La fel face şi Pavel când se roagă la începutul episto¬lelor, pentru ca, precum lumina unei făclii, lumina rugăciunii să deschidă calea cuvântului. Dacă ai obiş¬nui să te rogi de unul singur cu deplină conştiincio¬zitate, nu ai mai avea nevoie de învăţătura venită din partea unora care sunt robi ai lui Dumnezeu laolaltă cu tine, ci ar trebui ca El însuşi să-ti lumineze cugetul, fără vreun mijlocitor oarecare.

Iar dacă rugăciunea făcută de unul singur are o asemenea putere, cu atât mai mare este puterea ace¬leia făcută împreună cu mulţimea. Căci forţa acesteia şi întărirea oferită sunt cu mult mai mari decât în cazul rugăciunii făcute acasă şi în mod personal. De unde reiese limpede aceasta? Ascultă-l pe Pavel când spune:

„Cel care ne-a izbăvit pe noi dintr-un pericol de moarte atât de mare, şi ne izbăveşte, şi nădăjduim că ne va mai izbăvi încă, ajutându-ne şi voi prin rugăciune, aşa încât darul acesta făcut nouă să ne fie prilej de mulţumire adusă de către mulţi oameni, pentru noi.” (II Cor. l, 10-11).
Aşa a scăpat şi Petru din închisoare:

„căci se făcea necontenit rugăciune către Dumne¬zeu pentru el, de către Biserică” (Fapt. 12, 5).

Şi de vreme ce rugăciunea Bisericii i-a adus atâta folos lui Petru şi l-a scos din închisoare pe acel stâlp, cum îți permiți să disprețuieşti puterea acesteia, spune-mi, şi ce scuză vei mai putea avea? Ascultă-l pe Dumnezeu Însuşi când spune că este înduplecat de mulțimea care îl cheamă cu iubire. Căci el spune, apărându-se înaintea lui Iona pentru vrejul de dovleac:

„Tu ți-ai făcut necaz pentru acest vrej pentru care nu te-ai trudit şi nici nu l-ai crescut, iar mie cum să nu-mi fie milă de cetatea cea mare a Ninivei, în care locuiesc mai bine de o sută douăzeci de mii de bărbați?” (lona 4,10-11).

Nu fără rost este scoasă în evidență mulțimea, ci pentru ca tu să pricepi că rugăciunea făcută laolaltă are mare putere. Vreau să vă fac acest lucru limpede şi printr-o istorisire omenească.

Acum zece ani, după cum ştiți şi voi, nişte oameni fură arestați pentru că s-au ridicat împotriva câr¬muirii. Apoi, unuia dintre cei care se bucuraseră de putere i se dovedi îndreptățirea acuzațiilor, i-a fost pus căluşul la gură, şi fu scos afară pe calea către lo¬cul executării pedepsei cu moartea, întreaga cetate se grăbi atunci către hipodrom, muncitorii îşi părăseau locurile de muncă şi întreg poporul strângându-se laolaltă l-a eliberat pe condamnat de mânia împără¬tească, deşi acesta nu merita în nici un chip iertarea.

Cum aşa? Când ați dorit să îndepărtați mânia împăratului pământesc v-ați grăbit cu toții laolaltă, împreună cu copiii şi femeile; în schimb, când trebuie atrasă bunăvoința împăratului cerurilor şi îndepăr¬tată mânia sa îndreptată nu numai împotriva unui singur păcătos ca atunci, nici împotriva a doi, trei sau o sută, ci împotriva tuturor păcătoşilor din lume şi când trebuie cerută eliberarea demonizaților din latul diavolului, voi rămâneți pe loc pe afară şi nu vă gră¬biți spre a fi laolaltă cu toții, astfel încât Dumnezeu, fiind înduplecat de unirea glasurilor voastre, să îi elibereze pe aceia de pedeapsă, iar vouă să vă ierte păcatele?

Dacă te-ai fi aflat în acel moment în piața publică, de te-ai fi găsit acasă ori prins în treburi de la care nu te poți abate, nu a fost nevoie de o forță mai mare decât cea a leului pentru ca, rupând legăturile care te rețineau, să poți ajunge la rugămintea obştească? Câtă nădejde de mântuire îți trebuia în acel moment, răspunde-mi, preaiubite frate? Nu numai oamenii dau glas acelei chemări pline de cea mai adâncă cutremu¬rare, ci şi îngerii cad la picioarele Stăpânului, iar arhanghelii se roagă: au şi ei momentul prielnic care îi sprijină în luptă, jertfa55 venindu-le într-ajutor.

Şi după cum oamenii taie ramuri de măslini pe care le agită înaintea împăraților, folosindu-se de această plantă pentru a readuce mila şi iubirea de oameni, la fel şi îngerii aduc atunci înainte în locul ra¬murilor de măslin însuşi trupul domnesc, chemându-l pe Domnul pentru natura omenească, fiind aproape gata să rostească: „ne rugăm pentru aceştia pe care tu însuți i-ai socotit vrednici de a le veni înainte cu iubirea ta până într-atât, încât ți-ai oferit propriul tău trup; revărsăm rugăminți pentru aceştia, pentru care tu însuți ți-ai vărsat sângele; te chemăm pentru aceştia, pentru care tu ți-ai jertfit trupul acesta”.

De aceea şi diaconul se apropie în acel moment şi le porunceşte posedaților să-şi plece numai capul, pentru ca ei să-şi exprime rugămințile prin forma corpului, căci nu le este îngăduit să se roage laolaltă cu adunarea comună a fraților. Se apropie de aceştia, întrucât, fiindu-ți milă de aceştia, de răul de care suferă şi de lipsa lor de glas, să-ți foloseşti libertatea de exprimare pentru a cere ajutorarea lor de către Dumnezeu. Aşadar, gândindu-ne la toate acestea, să ne îndreptăm împreună către momentul acela, astfel încât să atragem mila lui Dumnezeu şi să aflăm har şi ajutorul cuvenit.

Mi-ați încuviințat vorbele. V-ați manifestat apro¬barea cu multă larmă şi bătăi din palme. Dar, pentru ca voi să vă manifestaşi elogiile prin fapte, nu este mult timp de aşteptat până să vă demonstrați ascul¬tarea.56 Eu caut acel elogiu, acel şir de aplauze care se vădeşte din fapte. Sunteți chemați, aşadar, să stați unul lângă altul, aşa cum ați stat până acum. Dacă vreunul va tulbura ordinea prezentă, opriți-l cu stăruință, astfel încât să dobândiți un câştig îndoit provenit şi din propriul zel şi din grija purtată fraților. Pro¬cedând aşa, vă veți da curs rugăminților voastre cu mai multă încredere şi, atrăgând bunăvoința lui Dumnezeu, veți putea ajunge la cele bune de aici şi la bunurile viitoare, prin harul şi iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă i se cuvine în vecii vecilor. Amin.

Omilia IV - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din "Despre necunoaşterea lui Dumnezeu"
EDITURA HERALD

A aceluiaşi,
despre necunoaşterea lui Dumnezeu,
cuvântarea a patra.

Păreau de ajuns cele demonstrate de curând despre neputința oamenilor de a-l înțelege pe Dumnezeu, ba încă şi despre o aceeaşi neputință pentru heruvimi şi serafimi, pentru a pune punct lucrurilor şi a nu merge mai departe, însă, câtă vreme dorința şi străduința noastră nu au în vedere numai astuparea gurii duşmanului, ci şi o mai mare educare întru înțelepciune a iubirii voastre, ne pornim iarăşi la atac şi ducem cuvântul mai departe. Tratarea unor asemenea aspecte vă va face să dobândiți o mai mare cunoaştere, iar nouă ne va face biruințele mai strălucite, acum când avem de curățat terenul numai de nişte rămăşițe. Nici buruienile nu trebuie tăiate numai în partea de sus - căci în acest fel ar creşte iarăşi pornind de la rădăcinile rămase jos -, ci trebuie scoase din crăpăturile şi adâncurile pământului şi lăsate aşa neacoperite la căldura razelor soarelui, spre a se veşteji uşor.

Hai, aşadar, să ne înălțăm iarăşi la cer prin mijlo¬cirea cuvântului, fără a iscodi sau a fi mânați de curio¬zitate, ci fiind împinşi de dorința de a curma disputa nelalocul ei iscată de cei care nu se cunosc pe ei înşişi şi nici nu acceptă să afle limitele naturii omeneşti. Din acest motiv am şi demonstrat cu prisosință că nu numai apariția lui Dumnezeu, ba chiar şi cea a îngerilor îi era de nesuportat acelui drept, a cărui întreagă poveste v-am reamintit-o atunci; vi l-am arătat fără întrerupere pe fericitul Daniel cum pălea, tremura, cum intrase într-o stare nu cu mult diferită de cea a celor care se află în agonie, fiindcă sufletul lui se forța să se smulgă din legătura cărnii. Aşa cum un porumbel domestic obişnuit să fie ținut într-un porumbar, daca se întâmplă să simtă

teamă fată de cineva, fiind străbătut de groază, se avântă spre acope¬riş şi caută o ieşire prin ferăstruici, mânat de dorința de a se elibera de spaimă, la fel s-a întâmplat atunci şi cu sufletul acelui preafericit; se năpustea să-şi ia zborul din trup şi se retrăgea de peste tot către cele din afară. Sufletul i-ar fi ieşit chiar aşa cum era, fără să fi atins împlinirea vremii sale, dacă îngerul nu i-ar fi venit degrabă înainte şi nu l-ar fi eliberat de spaimă, întorcându-l astfel din nou către sălaşul lui vremelnic.

Toate aceste lucruri le-am spus atunci pentru ca anomeenii, pricepând cât se deosebeşte omul de înger şi meditând la superioritatea acestui rob al lui Dumnezeu asemenea nouă, să se lepede de nebunia îndreptată împotriva Domnului. Dreptul acela nu suporta vederea unui înger, deşi avea aşa multă încredere în Dumnezeu, în schimb, aceştia, aflați atât de departe de acela în privința virtuții, nu iscodesc un înger, ci pe însuşi Stăpânul îngerilor. Daniel a îmblânzit furia leilor, iar noi nu suntem în stare să prindem nişte vulpi; el a frânt un balaur în două şi a biruit natura acestei fiare prin încrederea pe care o avea în Dumnezeu, iar nouă ne e frică de nişte şerpi care nu au forța să se apere; acela a pus capăt împă¬ratului mâniat precum un leu şi, când văpaia mâniei iui Nabucodonosor devenise mai mare decât cea care se aruncă împotriva armatelor barbare, a ținut-o în frâu stând drept în mijlocul ei şi luminând toate întunecimile.57 Dar chiar acesta care oferea lumină, când a văzut că vine un înger la el, s-a cufundat într-o beznă adâncă. Prin urmare, ce scuză şi-ar mai putea găsi cei care pun la cale să scormonească acea natură preafericită?

Dar nu ne-am rezumat atunci cuvântarea numai la aceste lucruri, ci ne-am înălțat cuvântul până la acele puteri pline de înțelepciune. Urmărindu-le cum îşi pleacă ochii, îşi pun înainte aripile, stau drept în picioare şi dau glas unei chemări neîncetate, am do¬vedit că acele puteri netrupeşti ne arată prin tot ceea ce fac teama şi cutremurarea înaintea iui Dumnezeu. Câtă vreme ele sunt pline de înțelepciune şi mai apropiate decât noi de acea ființă negrăită şi prea¬fericită, ele cunosc mai bine decât noi caracterul ei incomprehensibil. Căci din vigoarea înțelepciunii se dă vigoare evlaviei.

V-am spus atunci şi ce înseamnă neapropierea şi că incomprehensibilitatea se referă la ceva înalt mai mare decât aceasta.

V-am explicat şi care este cauza: incomprehensibilitatea se arată ca atare la capătul unei căutări, în timp ce neapropierea nu îngăduie nici căutarea, nici începutul unei căi de acces, iar atunci am folosit imaginea largului mării. Am mai spus ca Pavel nu a vorbit de o lumină care să fie neapropiată, ci de „cel care locuieşte întru lumină neapropiată"; dacă sălaşul este neapropiat, cu atât mai mult va fi Dumnezeu, cel care îl locuieşte. Pavel nu spunea aceste lucruri ca şi cum Dumnezeu ar fi circumscris vreunui loc, ci pentru a se observa mult mai clar că El nu poate fi conceput cu mintea şi că este neapropiat.

Am trecut şi la alte puteri, heruvimii, şi am arătat cum se află deasupra lor ceva ca o boltă cerească, ca o piatră de cristal, ceva asemănător unui tron, apariții sub formele unui chip de om, a unui fier încins, a unui foc, a unui curcubeu şi, după vederea tuturor acestora, profetul spune; „acesta este modul în care apare chipul slavei Domnului" (Iez. l, 28).
Prin toate acestea v-am arătat chipul coborârii lui Dumnezeu şi faptul că şi un asemenea chip le este de neîndurat puterilor de sus.

Nu vreau să vă recapitulez în întregime toate acestea, dar, fiindcă vă sunt dator cu făgăduiala de a duce până la capăt demonstrația, vreau să pricepeți în mod precis cu ce m-am achitat până acum şi ce mi-a mai rămas. La fel fac şi cămătarii: îşi pun înainte re¬gistrul în care este scrisă întreaga socoteală şi îl arată datornicilor pentru ca ei să achite ce a mai rămas. Şi eu vă desfăşor precum sulul unei cărți memoria cugetului vostru, şi, ca şi cum m-aş folosi de un deget,, vă arăt prin cuvânt cele de care m-am achitat până ce voi ajunge la cele care mi-au mai rămas ca datorie.

Aşadar, ce-a mai rămas de dovedit? Că nici începătoriile, nici stăpâniile, nici domniile şi nici o alta putere creai;') din cele care există nu posedă o înțelegere precisă a lui Dumnezeu. Căci într-adevăr există şi alte puteri cărora noi nu le ştim nici măcar numele. Ia aminte la nebunia ereticilor: noi nu cunoaş¬tem nici măcar numele unor robi ai lui Dumnezeu şi ei iscodesc însăşi esența Stăpânului acelora. Ştim că există îngeri, arhangheli, tronuri, domnii, începătorii şi stăpânii, dar [acestea] nu reprezintă singurele popoare care se află în ceruri, căci acolo este o infinitate de neamuri şi cete cărora nu li se poate ţine socoteala şi pe care nici un cuvânt nu le poate indica. De unde ştim că există puteri mai numeroase decât cele cunos¬cute, unele cărora nu le ştim nici măcar numele? Pavel este cel care aminteşte despre aceasta, când, vorbind despre Hristos, rosteşte următoarele cuvinte:

„L-a aşezat mai presus decât toată începătoria şi stăpânia şi puterea şi domnia şi decât tot numele ce se numeşte, nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor” (Ef. 1,21).

Vezi cum există acolo unele nume care vor fi cunos¬cute în viitor, dar care acum sunt nedezvăluite? De aceea a spus „nu numai cele care sunt numite în veacul acesta, ci şi cele care vor fi numite în viitor”.
Și ce-i de mirare în faptul că acestea nu sunt înzes¬trate cu o înțelegere precisă a esenței divine? Aici nu se află nimic care să ceară o demonstrație pe larg. Cu siguranță, multe din lucrările lui Dumnezeu nu le sunt cunoscute puterilor de sus, începătoriilor, stăpâniilor și domniilor.

Vom demonstra şi acest lucru, folosindu-ne iarăşi de cuvintele apostolice, care ne spun că puterile de sus au priceput laolaltă cu noi unele din lucrările lui Dumnezeu, şi că nu le cunoşteau dinaintea noastră; şi nu numai că le-au priceput laolaltă cu noi, dar încă şi prin intermediul nostru.58

Spune Pavel:

„Căci nu s-a făcut cunoscut altor generații cum s-a descoperit acum sfinților săi apostoli şi pro¬feți: anume că neamurile sunt împreună moşte¬nitoare, mădulare ale aceluiaşi trup şi împreună părtaşi ai făgăduinței sale - iar făgăduințele erau date iudeilor - prin evanghelia căreia eu, Pavel, i-am devenit slujitor” (Ef. 3, 5-7).

Şi de unde reiese limpede că puterile de sus au priceput acum lucrul acesta? Căci cele rostite nu ne vorbesc decât despre oameni. Ascultă, deci, cele ce urmează:

„Mie, celui mai mic decât toți sfinții, mi-a fost dat harul acesta, ca să binevestesc neamurilor bogăția de nepătruns a lui Hristos” (Ef. 3, 8).
Ce înseamnă „de nepătruns”? Că nu poate fi cerce¬tată; însă, nu numai că nu poate fi găsită, dar

nici măcar nu i se pot descoperi urmele. Să asculte din nou şi aceia cât de dese şi cât de variate sunt săgețile aruncate împotriva lor! Căci dacă bogăția este de nepătruns, cum să nu fie de nepătruns şi cel care dăruieşte această bogăție?

„… şi să descopăr care este oikonomia tainei celei ascunse în Dumnezeu, pentru ca înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin Biserică, începătoriilor şi stăpâniilor din ceruri” (Ef. 3, 9-l0).

Ai auzit că acele puteri au cunoscut toate acestea acum, nu mai înainte de această vreme? Căci străjerul nu cunoaşte cele voite de rege, „pentru ca înțelepciu¬nea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin Biserică, începătoriilor şi stăpâniilor”. Vezi câtă cinste i s-a acordat naturii umane, de vreme ce puterile de sus au ajuns să cunoască secretele Împăratului laolaltă cu noi şi chiar prin intermediul nostru?

Dar de unde reiese cu claritate că Pavel vorbeşte aici despre puterile cereşti? Căci se ştie că el îi numeşte şi pe demoni începătorii şi puteri, când spune:

„Căci lupta noastră nu este împotriva trupului şi a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor acestei lumi şi ai acestui veac al întunericului” (Ef. 6,12).

Aşadar, nu se referă şi mai sus la faptul că demonii au ajuns atunci să cunoască? Nicidecum, a vorbit despre acele puteri de sus, căci după ce a spus: „înce¬pătorii şi stăpânii”, a adăugat „din ceruri”. Căci avem pe de-o parte începătoriile şi stăpâniile din ceruri, iar pe de altă parte începătoriile şi stăpâniile de sub cer”. De aceea le şi numeşte „stăpânitori ai acestei lumi”, pentru a arăta că cerul este de neatins pentru ele şi că întreaga lor putere şi-o manifestă numai în lumea actuală.

Ai văzut cum puterile de sus au ajuns să cu¬noască acestea laolaltă cu noi şi prin intermediul nostru? Dar, să ne conducem cuvântul către ceea ce a mai rămas de restituit din datorie, arătând că nici începătoriile, nici stăpâniile nu cunosc esența lui Dumnezeu. Cine, aşadar, ne vorbeşte despre aşa ceva? Nu mai este nici Pavel, nici Isaia, nici Iezechiel, ci un alt vas sfânt, însuşi fiul tunetului, preaiubitul de către Hristos, Ioan, cel care s-a rezemat la pieptul domnesc şi a sorbit de acolo izvoarele divine.

Aşadar, ce ne spune el?
„Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată” (Ioan l, 18).
Este cu adevărat un fiu al tunetului, căci a dat drumul unei vorbe mai răsunătoare decât glasul trâmbiței, suficient de puternică spre a-i ruşina pe toți amatorii de controverse.

Să urmărim însă şi obiecțiile care i s-ar putea aduce. Răspunde-mi, Ioane, ce vrei să spui? „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată”. Dar ce ne vom face cu profeții care spun că l-au văzut pe Dumnezeu? Căci Isaia spune:

„L-am văzut pe Dumnezeu stând pe un scaun înalt şi măreț” (Is. 6,1).

La rându-i, Daniel:

„ Am privit până când au fost aşezate scaune şi s-a aşezat Cel vechi de zile” (Dan, 7, 9).

Iar Miheia:
„L-am văzut pe Domnul Dumnezeul lui Israel stând pe tronul său” (III Reg. 22, 19)

şi la fel şi un alt profet:
„L-am văzut pe Dumnezeu stând deasupra alta¬rului de jertfă şi mi-a

spus: Loveşte locul de ispăşire” (Amos 9, 1).

Şi pot fi adunate multe asemenea mărturii. Aşadar, cum de spune Ioan că: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată”? O spune pentru ca tu să pricepi că există o înțelegere precisă a lui şi o cunoaştere clară a esenței divine. Faptul că toate acele viziuni surprin¬deau chipul coborârii lui Dumnezeu şi nici unul din acei profeți nu a văzut esența pură reiese în chip vădit din deosebirile dintre viziuni. Căci Dumnezeu este simplu, fără părți şi fără formă, pe când toți aceştia vedeau diferite forme.

De altminteri, El ne arată chiar acest lucru, din nou prin intermediul unui alt profet, şi, pentru a-i convinge pe aceştia că nu au văzut în chip limpede esența, spunea:
„Am înmulțit vedeniile profeților şi am dat ase¬mănarea mea pe mâinile lor” (Os. 12, 11).

Nu mi-am arătat însăşi esența mea, a vrut El să spună, ci chipul coborârii mele, potrivit cu slăbiciunea privitorilor. Cu siguranță, Ioan nu s-a referit numai la oameni când a spus: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată” Căci acesta era un lucru evident atât din cuvântul profetic pe care îi amintesc iarăşi: „Am înmulțit vedeniile profeților şi am dat asemănarea mea pe mâinile lor”, cât şi din dezvăluirea făcută lui Moise.

Fiindcă acela dorea să îl vadă pe Dumnezeu înaintea ochilor săi, El îi spune:

„Nimeni nu va putea vedea fala mea şi să trăiască” (Ex.33,20).

Astfel, aceasta era un lucru vădit pentru noi şi bine cunoscut. Prin urmare, cuvintele „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată” nu au fost rostite de Ioan numai în privința naturii noastre, ci şi în privința puterilor de sus. Din acest motiv îl şi prezintă pe Fiul cel Unul-Născut ca pe acela care a dat această învă¬țătură. Pentru a nu se găsi unul care sa spună: „De unde reiese limpede că aşa este?”, a adăugat: „Fiul cel Unul-Născut, cel care este în sânul Tatălui, acesta a făcut cunoscut”, prezentând, astfel, o mărturie şi un dascăl demn de crezare al acestei învățături.59 Căci, dacă ar fi vrut să ne arate că avem de-a face cu acelaşi lucru pe care l-a rostit şi Moise, nu ar mai fi avut rost să precizeze că Fiul cel Unul-Născut a făcut cunoscută învățătura. Fiindcă nu o dată cu precizarea „însuşi Cel Unul-Născut a făcut cunoscut”, ci şi mai înainte ca Ioan să spună că a învățat de la cel Unul-Născut, profetul ne arătase limpede că a învățat de la Dumnezeu. Numai pentru că urmărea să ne dezvă¬luie ceva mai mult decât cele spuse atunci de Moise, anume, faptul că nici puterile de sus nu îl văd pe Dumnezeu, de aceea l-a prezentat pe Cel Unul-Născut ca dascăl al învățăturii.

Iar în acest loc să înțelegi că vedere înseamnă cunoaştere. Bineînțeles,, nu se cuvine să gândeşti că puterile netrupeşti au parte de pupile, ochi şi gene, ci, aşa cum este vederea pentru noi, la fel este cunoaşte¬rea pentru acelea. Astfel,, când auzi că „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată", socoteşte că ți-a fost dat să auzi că nimeni nu l-a cunoscut pe Dumnezeu in esența sa cu deplină claritate. La fel, când auzi despre serafimi că şi-au plecat ochii şi şi-au pus o pavăză înaintea privirii, şi când auzi că heruvimii au făcut acelaşi lucru, să nu socoteşti că este vorba despre ochi sau despre gene - fiindcă acesta este un compor-tament specific corpului -, ci să crezi că acestea sunt modalitățile prin care profetul a vorbit acoperit despre cunoaşterea cu care sunt înzestrați.

Prin urmare, când profetul spune că aceştia nu pot îndura să privească chipul coborârii lui Dumnezeu, nu vrea sa spună altceva decât că ei nu pot îndura să dețină o cunoaştere deplină şi o înțelegere precisă cu privire la Dumnezeu, şi că nu îndrăznesc să priveas¬că direct la esența divină în puritatea şi plinătatea acesteia şi nici măcar la chipul coborârii lui Dumnezeu. Iar a privi direct înseamnă a cunoaşte.
Astfel, evanghelistul, ştiind că ştiința acestor lu¬cruri nu aparține naturii omeneşti, şi că Dumnezeu nu este înțeles nici de către puterile de sus, ne conduce către cel ce stă la dreapta Tatălui, către cel ce deține o cunoaştere precisă a acestor lucruri şi cel care ne-a dat această învățătură. Nu a spus numai „Fiul", deşi, dacă ar fi spus numai atât, tot ar fi fost de ajuns pentru a închide gura celor neruşinați. După cum pot fi socotiți mulți hristoşi, însă numai unul este Hristos şi după cum multora li se spune domni, dar unul este Domnul, mulți sunt numiți Dumnezei, dar unul este Dumnezeu, la fel, multora li se spune fii, dar unul este Fiul, iar articularea cuvântului este un semn sufi¬cient pentru a arăta că avem de-a face cu o condiție privilegiată de fiu, pe care o deține Cel Unul-Născut. Cu toate acestea, el nu s-a mulțumit cu atât, ci, după ce a spus: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată", a adăugat: „Cel Unul-Născut, Fiul, cel care este în sânul Tatălui, acela a făcut cunoscut". Mai întâi a spus „Unul-Născut" şi apoi „Fiu". De vreme ce mulți îl lipsesc de la bun început de cinstire din pricina numelui comun pe care îl poartă, socotindu-l numai ca pe unul din cei mulți denumiți astfel - căci denumirea de fiu este un nume pe care îl împărtăşim cu toții -, evanghelistul a pus mai înainte atributul care îl deosebeşte, îi este propriu şi nu i se acordă nimănui altcuiva, faptul de a fi Unul-Născut.

A pro¬cedat astfel, pentru ca, pornind de la acest atribut, să te convingi că numele comun nu este comun, ci îi este propriu şi preeminent, nimănui altcuiva nefiindu-i în aşa măsură definitoriu, cum îi este aceluia.

Voi vorbi din nou despre acest lucru, mai pe larg, pentru a deveni mai limpede ceea ce vreau să spun. Numele de fiu este atribuit deopotrivă şi oamenilor, şi lui Hristos, dar nouă prin derivare, pe când aceluia în mod preeminent, însă, numele de Unul-Născut îi este atribuit numai lui şi nu este atribuit nimănui altcuiva, nici măcar prin derivare. Aşadar, pentru ca
tu să pricepi pornind de la denumirea atribuită nu¬mai lui, nu şi altora, că el este subiectul preeminent şi al celeilalte denumiri care se atribuie multora, iată pentru ce a spus mai întâi: „Unul-Născut" şi abia apoi „Fiul". Dar, dacă nu îți sunt de ajuns nici cele spuse acum, îți voi vorbi şi de o a treia indicație, una greu de sesizat şi exprimată în termeni omeneşti, dar îndeajuns de tare pentru ca cei ce se târăsc pe pământ să se înalțe până la înțelegerea slavei Unului-Născut. Care este această indicație? „Cel care este în sânul Tatălui". Cuvânt greu de înțeles, dar, cu condiția să-l receptăm în sensul potrivit divinității, îndeajuns de puternic pentru a face înțeleasă

naşterea. La fel cum, auzind de tron şi de locul de la dreapta, nu înțelegi că ar fi vorba de vreun tron ori de înscrierea într-un spațiu anume, ci, din denumirea de tron şi din relația existentă prin ocuparea locului de la dreapta, ajungi să înțelegi lipsa unei deosebiri şi egalitatea în privința slavei, tot astfel, o dată ce auzi de sân, să nu socoteşti că ar fi vorba de sân sau de vreun loc, ci, din denu¬mirea de sân, să cauți a înțelege marea apropiere şi încrederea pe care o are Fiul față de Născătorul său. Prin comparație cu imaginea şederii la dreapta, locuirea în sânul Tatălui ne arată şi ne reprezintă cu mult mai multă claritate marea apropiere a Fiului față de Născătorul său. Căci nici Tatăl nu ar fi îngăduit să-l aibă în sânul său pe Fiul, dacă nu ar fi fost de o aceeaşi ființă, şi nici Fiul, dacă natura sa ar fi fost inferioară, nu ar fi suportat sălăşluirea în sânul Tatălui.

Prin urmare, Fiul ca Unul-Născut şi fiind cel a cărui locuire se petrece în sânul părintesc, cunoaşte cu temeinicie toate cele ale Tatălui. De aceea a şi avut evanghelistul nevoie de aceste cuvinte, spre a dezvălui cunoaşterea temeinică pe care o are Fiul despre Tatăl. La care altă cunoaştere s-ar fi putut referi cuvântul amintit? Căci, dacă nu ar fi fost vorba de aceasta, pentru ce ar mai fi amintit de sânul Tatălui? Dacă Dumnezeu nu este o ființă corporală - şi într-adevăr nu este - şi dacă nu ni s-ar fi prezentat aici nici naşterea şi nici apropierea Fiului fată de cel care l-a născut, atunci, presupunând că această afirmație foloseşte numele fără un rost anume, ci la întâm¬plare, nu am fi dobândit de pe urma ei nici un folos în plus.

Dar numele nu sunt folosite fără nici un rost - cum s-ar putea aşa ceva, câtă vreme Duhul nu rosteşte nimic la întâmplare? -, dimpotrivă, ne este prezentată marea apropiere a Fiului față de Tatăl. Intr-adevăr, după ce a făcut marea dezvăluire că nici creaturile de sus nu îl văd pe el, adică nu îl cu¬nosc cu temeinicie, dorind să-l cunoşti pe învățătorul demn de crezare al acestui lucru, a folosit în expu¬nere asemenea cuvinte, astfel încât tu să dai crezare în toate aceste privințe unui învățător care apare ca Fiu, ca Unul-Născut şi ca cel a cărui locuire se petrece în sânul părintesc, iar la urmă să nu-ți mai rămână nimic îndoielnic. Iar dacă nu s-ar mai căuta contro¬versa şi nu s-ar mai dori înfruntarea neruşinată, aş prezenta acest text ca unul care exprimă durata veşniciei. Căci, la fel cum din cuvintele adresate lui Moise prin care i se spunea: „Eu sunt cel ce sunt" înțelegem că este indicată veşnicia, tot astfel, şi din aceste cuvinte prin care se afirmă: „Cel care este în sânul Tatălui", putem ajunge să înțelegem că Fiul este din veşnicie în sânul Tatălui.

Aşadar, prin toate acestea ni s-a demonstrat că esența lui Dumnezeu este necunoscută pentru întreaga ființă creată. Ne-a mai rămas de demonstrat că numai Fiul şi Duhul Sfânt îl cunosc pe Dumnezeu cu toată precizia, însă, ne vom întoarce mai târziu la acest subiect, într-o altă întâlnire, şi, pentru ca amintirea celor spuse să nu fie copleşită din pricina mulțimii temelor tratate, ne vom îndrepta cuvântarea din nou către îndemnul obişnuit.

Care era îndemnul obişnuit pe care vi-l adresam? Să vă dedicați stăruitor rugăciunii cu un cuget treaz şi cu un suflet care stă de veghe. V-am vorbit şi mai înainte despre aceste lucruri şi v-ați supus întru totul fără ezitare. Ar fi, deci, lipsit de sens ca, după ce ați fost acuzați pentru delăsare, să nu vă fie acum lăudată stăruința. Vreau, aşadar, să vă laud şi să-mi mărturisesc recunoştința pentru ascultarea dovedită atunci.60 Şi vă voi mărturisi această recunoştință, dacă vă voi învăța pentru ce a avut loc acea rugăciune înaintea altora, şi de ce a poruncit atunci diaconul să fie aduşi posedații şi cei stăpâniți de duhul rău al nebuniei şi să-şi plece capetele.

Care este, aşadar, pricina pentru care se procedea¬ză aşa? Lucrarea diavolilor este un lanț împovărător al răului, mai puternic decât cel mai straşnic lanț de fier. Intocmai cum, o dată ce judecătorul soseşte în public şi urmează să se aşeze la înalta tribună de judecată, temnicerii îi aduc din închisoare pe toți cei care sunt închişi acolo, şi îi aşază înaintea grilajelor şi draperiilor sălii de judecată aşa cum sunt ei - plini de praf, murdari, cu părul crescut, îmbrăcați cu zdrențe, la fel au rânduit şi părinții ca în momentul în care Hristos urmează să se aşeze ca la o tribună de judecată şi să se arate in misterii, posedații sunt aduşi ca nişte deținuți, dar nu pentru a da socoteală de fărădelegile lor, aşa cum dau socoteală aceia, nici pentru a fi supuşi la pedeapsă ori la supliciu, ci pentru ca poporul şi cetatea întreaga prezentă laolaltă înă¬untru să devină ca o ramură de măslin purtată în favoarea lor, pentru ca acea comuniune a tuturor să îl implore pe Stăpân în favoarea acelora, şi să îi ceară îndurarea cu glasul ei puternic.

Îi acuzam atunci pe cei care nesocoteau o aseme¬nea rugăciune şi în acel moment se aflau afară. Acum vreau să îi acuz pe cei care rămân înăuntru, şi nu pentru că rămân înăuntru, ci pentru că cei care rămân nu se arată cu nimic mai buni decât cei care se află afară, câtă vreme vorbesc unii cu ceilalți în acel moment de o atât de mare înfricoşare.

Ce faci, omule? Vezi cum mulțimea de prizonieri luați dintre frații tăi stă în picioare lângă tine, iar tu stai de vorbă despre lucruri care nu au nici o legătură cu ei ? Nu îți este de ajuns numai imaginea lor spre a te cutremura şi spre a ajunge să le împărtăşeşti sufe¬rința? Fratele tău este în lanțuri, iar tu eşti într-o stare de indiferență? Şi cum ai putea fi iertat, spune-mi, când te arăți atât de lipsit de compătimire, atât de neomenos şi de crud? Nu ți-e teamă că, în timp ce tu stai de vorbă, fiind indiferent şi lipsit de vigilență, unul dintre demoni îi va părăsi pe cei de acolo şi, aflându-ți sufletul destins şi gol, se va năpusti cu multă îndrăz¬neală ca într-o casă căreia îi lipseşte poarta?

Nu s-ar cuveni ca în acel moment să se verse în comun şiroaie de lacrimi, să se vadă înlăcrimați ochii tuturor, să răsune tânguiri şi suspine de peste tot din biserică? După împărtăşirea tainelor, după binefacerea purificării prin botez, după comuniunea cu Hristos, acel lup răpitor a avut încă puterea să răpească aceşti miei din turmă şi să îi țină la el, iar tu, văzând această năpastă, nu plângi? Şi cum ar putea fi justificat un asemenea comportament? Nu vrei să înduri suferința laolaltă cu fratele tău? Atunci, teme-te măcar pentru tine însuti şi trezeşte-te din indiferență.

Dacă ai vedea casa vecinului tău cuprinsă de flăcări, chiar dacă vecinul tău ți-ar fi cel mai mare duşman dintre toți, spune-mi, nu ai fugi să stingi focul, fiind cuprins de teamă ca focul să nu se răspândească cu repeziciune şi să ajungă şi la porțile casei tale? Judecă la fel şi în privința demonizaților, de vreme ce şi lucrarea diavolilor este la fel de neîndurătoare ca focul şi pârjolul. Să mi te văd purtându-ți de grijă ca diavolul care se năpusteşte cu repeziciune să nu pună mâna pe sufletul tău, iar când îl vezi prezent, caută cu multă străduință scăpare la Stăpân, astfel încât diavolul, văzându-ți sufletul plin de ardoare şi vigi¬lență, să socotească despre cugetul tău că îi rămâne de neatins, în cazul în care te-ar vedea căscând gura şi fiind delăsător, se va năpusti în grabă ca într-o casă pustie, însă, dacă depui toate strădaniile, eşti vigi¬lent, şi intri în comuniune cu cerurile înseles, nu va îndrăzni nici măcar să te privească în față. Astfel, chiar dacă nu îți pasă de frații tăi, poartă-ți de grijă ție însuți şi pune la intrarea sufletului tău o piedică în calea acelui duh al răului.

Iar pentru a respinge atacul lui împotriva noas¬tră, nu este un zid de apărare mai bun decât rugă¬ciunea şi implorarea stăruitoare. Căci şi chemarea pe care diaconul o adresează tuturor când rosteşte: „Drepți să stăm, cu vrednicie” nu a fost rânduită fără un rost anume, la întâmplare, ci pentru ca noi să ne îndreptăm gândurile care ni se târăsc la pământ, astfel încât, lepădându-ne de slăbiciunea pricinuită de pe urma preocupării de treburile vieții zilnice, să ne putem înfățişa înaintea lui Dumnezeu cu un suflet drept. Şi pentru a afla că, într-adevăr, aceste cuvinte nu se referă la trup, ci la suflet, el fiind cel chemat să se îndrepte, să ascultăm cum aceeaşi expresie este folosită în acest fel şi de către Pavel. Scriindu-le oamenilor abătuți şi copleşiți de năvala nenorocirilor, Pavel spunea: „îndreptați-vă brațele obosite şi ge¬nunchii slăbiți”. Ei bine, ce am avea de spus? Că el vorbeşte despre brațele şi genunchii trupului? Nicide¬cum, deoarece el nu le vorbeşte atleților sau luptăto¬rilor, ci, prin aceste cuvinte a urmărit să înalțe tăria gândurilor lăuntrice dărâmată de încercări.

Ia aminte lângă cine stai, împreună cu cine îl vei chema pe Dumnezeu: împreună cu heruvimii! Asemuieşte-te cu cei care formează corul împreună cu tine şi îți va fi de ajuns spre a deveni vigilent să conştientizezi faptul că tu, înveşmântat într-un trup şi legat de carne, ai fost socotit vrednic de a înălța îm¬preună cu puterile netrupeşti imnuri către Stăpânul comun tuturora.61 Aşadar, nimeni să nu ia parte la acele imnuri sfinte şi mistice cu o ardoare slăbită. Nimeni să nu aibă în acel moment gânduri lumeşti, ci să le înlăture din cuget pe toate cele pământeşti, să se strămute pe el însuşi în întregime la cer şi, ca şi cum s-ar găsi stând în preajma tronului slavei însoțit de serafimi, să înalțe imnul întru totul sfânt închinat Dumnezeului slavei şi al măreției.

Iată pentru ce am cerut să se stea în acel moment în ordine. Căci a sta în ordine nu înseamnă nimic altceva, decât a sta în acel mod în care i se cuvine omului să fie când stă înaintea lui Dumnezeu, cu „frică şi cutremurare” (Fil. 4,1),

cu un suflet care veghează şi este atent. Despre faptul că şi expresia „a sta” se referă la suflet ne-a lămurit, iarăşi, Pavel, când spune:
„aşa să stați întru Domnul, iubiților” (Fil. 4,1).

Aşa cum arcaşul, dacă vrea ca săgețile trimise să-şi atingă ținta, se îngrijeşte mai întâi de poziția sa şi nu îşi lansează săgețile până ce nu se aşază cu precizie drept înaintea obiectului vizat, tot astfel se întâmplă şi cu tine: dacă vrei să-i săgetezi diavolului capul său cel rău, îngrijeşte-te mai întâi de starea gândurilor tale, pentru ca, stabilindu-te într-o stare dreaptă şi nestân¬jenită de nimic, săgețile lansate de tine să-şi atingă ținta îndreptată împotriva aceluia.

Acestea au fost spuse despre rugăciune. Dar, de vreme ce, pe lângă indiferența față de rugăciuni, dia¬volul a mai născocit şi un alt procedeu de atac care să aducă o mare tulburare, este nevoie să se ridice un zid de apărare care să împiedice şi apropierea acestuia. Ce anume a mai uneltit acel duh al răului?

Văzându-vă cum v-ați strâns laolaltă ca şi cum ați fi un singur trup, şi cât de multă hotărâre dovediți în atenția pe care o acordați celor rostite, [diavolul] nu a îndrăznit să-i trimită pe unii dintre slujitorii lui pentru a vă îndepărta de la ascultare folosindu-se de sfaturi şi îndemnuri, fiindcă ştia că nici unul din voi nu va accepta asemenea sfaturi. I-a amestecat, însă, în mulțime pe unii care fură şi taie pungile cu bani, pregătindu-i să jefuiască de la mulți dintre cei care se adună

deseori aici aurul pe care aceştia îl au la ei. Iar acest lucru s-a petrecut aici deseori şi în cazul mul-tora. Prin urmare, pentru ca acest lucru să nu se mai întâmple, şi nici să nu mai fie stinsă ardoarea voastră consacrată ascultării din pricina pierderii bunurilor, de vreme ce mulți dintre voi ați fost victime, pe toți vă îndemn şi vă sfătuiesc să nu purtați aur când intrați aici, astfel încât, străduința voastră pentru ascultare să nu devină pentru aceia prilejul faptei lor rele, iar plăcerea pe care voi o simțiți petrecându-vă timpul aici să fie umbrită de furtul bunurilor voastre.

Tocmai acest lucru a pus la cale diavolul, nu pen¬tru a vă face mai săraci, ci pentru ca, fiind cuprinşi de o mare neplăcere din pricina pierderii bunurilor, să vă distragă de la râvna consacrată ascultării. Căci la fel a făcut şi cu Iov când l-a lipsit de toate bunurile sale, nu cu scopul de a-l face mai sărac, ci pentru a-l lipsi de evlavie. Străduința aceluia nu se îndreaptă către luarea bunurilor - fiindcă ştie că aceasta nu în¬seamnă nimic -, ci urmăreşte ca prin luarea bunurilor să arunce sufletul în păcat. Iar dacă nu va fi în stare să împlinească aşa ceva, atunci nu va socoti că acțiunea i-a reuşit.

Cunoscând acum ce are diavolul în minte, prea¬iubite, când vei fi lipsit de aurul tău, fie din pricina hoților, fie din oricare altă pricină, preamăreşte-l pe Domnul şi vei avea atunci un câştig mai mare, iar duşmanului îi vei da o îndoită lovitură, pe de-o parte, pentru că nu ai îndurat pierderea cu greutate, iar pe de altă parte, pentru că ai adus mulțumire. Iar dacă te-ar vedea copleşit de pierderea bunurilor, te va convinge ca în urma îndurării greutății să te îndrepți împotriva Domnului, iar, în acest caz, niciodată nu va înceta să-ți pricinuiască un asemenea necaz. In schimb, dacă ar vedea că tu nu numai că nu îl blestemi pe Dumnezeul care te-a creat, ba chiar îi şi aduci mulțumire o dată cu fiecare nenorocire care se abate asupra ta, va înceta să te supună încercărilor, văzând că încercarea nenorocirilor îți devine pricină de mulțumire, şi ajunge să-ți facă cununile de învin¬gător mai strălucitoare şi să-ți sporească răsplătirile. De altminteri, aşa s-a întâmplat şi cu Iov. După ce l-a lipsit de bunuri şi i-a lovit trupul, l-a văzut aducând mulțumiri şi nu a îndrăznit să meargă mai departe, ci, îndurând o înfrângere ruşinoasă şi necruțătoare, a renunțat, câtă vreme îi conferise atletului lui Dumnezeu o mai mare strălucire.

Cunoscând, aşadar, toate acestea să ne temem numai de un singur lucru, de păcat, iar pe toate celelalte să le îndurăm cu seninătate, fie că este vorba de pierderea bunurilor, de vreo boală a trupurilor, de împrejurări grele, de insulte, de calomnii, ori de oricare altă nenorocire ce se abate asupra noastră. Căci, potrivit naturii lor, aceste nenorociri nu numai că nu ne vor face rău, dar chiar vor putea să ne aducă mari foloase şi ne vor procura mai multe răsplătiri, în cazul în care le îndurăm aducând mulțumiri. Ştii bine că Iov, după ce a primit cununile de învingător pentru răbdarea şi curajul său, a fost răsplătit cu lu¬cruri îndoit de multe în comparație cu cele pierdute. Tu, însă, ai putința să primeşti nu de două sau de trei ori mai mult, ci de o sută de ori mai mult decât orice, dacă le înduri pe toate cu seninătate, şi vei moşteni viața veşnică, viață la care fie să ajungem noi toți, prin harul şi iubirea Domnului nostru Iisus Hristos, căruia slavă i se cuvine acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Omilia V - Despre necunoasterea lui Dumnezeu

din "Despre necunoaşterea lui Dumnezeu"
EDITURA HERALD

A aceluiaşi,
despre necunoaşterea lui Dumnezeu,
cuvântarea a cincea.

Când cineva urmează să se angajeze în tratarea unei teme foarte impor-tante - una care necesită multe cu¬vântări şi care nu poate fi străbătută într-o zi sau două, ci în mult mai multe zile - socotesc că este necesar ca învățătura să nu fie impusă pe de-a-ntregul şi dintr-o dată cugetului celor ce o ascultă. Dimpotrivă, îm¬părțind întregul în multe părți, povara cuvântului fragmentat în acest chip va deveni mai uşoară şi mai lesne de purtat.

Limba, urechea şi oricare din simțurile noastre au stabilite măsuri, reguli şi limite, iar dacă s-ar găsi vreodată cineva care ar încerca să depăşească aceste limite, atunci unul ca acesta s-ar afla dincolo de pu-terea proprie unei ființe omeneşti. Este ceva mai dulce decât lumina, spune-mi? Ceva mai plăcut decât o rază de soare? Însă, deşi este un lucru dulce şi plăcut, când cineva are de-a face cu lumina soarelui peste măsură, aceasta devine de nesuportat şi chinuitoare pentru ochi. De aceea a şi rânduit Dumnezeu ca noaptea să urmeze zilei, pentru a se îngriji ca ochii noştri obosiți să primească ocrotirea pleoapelor, iar pupilele să se odihnească, astfel încât să ne pregătească mai bine simțul obosit al vederii pentru contem¬plarea zilei următoare. Tot din acest motiv, veghea şi somnul, în loc să fie două stări care se opun una celeilalte, în măsura în care se succed una celeilalte după dreapta măsură, devin laolaltă foarte plăcute, fapt pentru care, dacă numim lumina dulce, numim, de asemenea, dulce şi somnul care ne îndepărtează de lumină.

Astfel, lipsa măsurii este întru totul neplăcută şi de nesuportat, în timp ce dreapta măsură ne este plăcută, folositoare şi necesară. Chiar aceasta este şi pricina pentru care, deşi am avut la dispoziție patru sau cinci zile, timp în care cuvântul nostru s-a desfăşu¬rat pe marginea temei necunoaşterii lui Dumnezeu, nici astăzi nu ne pregătim încă să-i punem capăt, ci, punând vorbelor o dreaptă măsură, potrivit cu dra¬gostea voastră, am socotit să îi acordăm iarăşi timp de odihnă cugetului vostru.

Aşadar, unde am lăsat deunăzi cuvântul? Fiindcă este necesar, câtă vreme există un fel de înlănțuire logică a învățăturii, să revenim acolo unde am ră¬mas. Aminteam atunci că fiul tunetului a rostit: „Pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut vreodată; Fiul Cel Unul-Născut, cel care se află în sânul Tatălui, acela a făcut cunoscut". Astăzi trebuie să învățăm cum a făcut cunoscut acest lucru Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu.

„Iisus a răspuns şi a zis: Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl" (Ioan, 6,46).
„Vedere" înseamnă şi aici „cunoaştere".

Nu a spus doar că „Nimeni nu l-a văzut pe Tatăl” şi apoi să fi tăcut; dimpotrivă, pentru ca nimeni să nu creadă că s-a spus aceasta numai referitor la oameni, dorind, în schimb, să arate că nici îngerii, nici arhan-ghelii şi nici puterile de sus nu se găsesc în altă situație, a făcut acest lucru limpede printr-o adău¬gire. Astfel, după ce a spus „căci nimeni nu
l-a văzut vreodată pe Tatăl”, a adăugat: „în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl”. Căci, dacă ar fi spus doar atât, „nimeni”, probabil că mulți dintre cei ce ascultau cuvântul ar fi socotit că se spune aceasta numai despre firea noastră, însă, acum, când, după ce se spune „nimeni” se adaugă „în afară de Fiul”, prin această dezvoltare întreaga creație a fost separată de Cel Unul-Născut. „Aşadar - s-ar putea să se spună - este exclus şi Duhul Sfânt?” Nicidecum, căci nici acesta nu face parte dintre ființele create, iar prin cuvântul „nimeni” se stabileşte întotdeauna o deosebire numai față de creatură. Aşa cum, de fie¬care dată când s-ar vorbi despre Tatăl, nu ar fi exclus nici Fiul, [tot astfel] când se vorbeşte despre Fiul, nu este lăsat deoparte Duhul.

Şi, pentru a face clar de acum înainte că prin folosirea cuvântului „nimeni” nu se urmăreşte exclu¬derea Duhului, ci se vorbeşte despre excluderea crea¬turii de la o asemenea cunoaştere, despre care se afirmă că îi aparține numai Fiului, să ascultăm ce spune Pavel când li se adresează corintenilor. Ce spune, aşadar?

„Căci cine le cunoaşte pe cele ale omului, decât duhul omului, care este în el? Aşa şi cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu” (I Cor. 2,11).

Prin urmare, întocmai cum aici, rostindu-se cuvântul „nimeni”, nu este lăsat deoparte Fiul, la fel, când este folosit în privința Fiului, nu este exclus Duhul Sfânt De unde reiese clar că este adevărat ceea ce am spus. Căci, în cazul în care prin cuvintele „Nimeni nu l-a văzut pe Tatăl, în afara celui care este de la Dumnezeu” ar fi fost exclus Duhul, ar fi fost nechibzuit ca Pavel să spună că aşa cum omul le cunoaşte pe cele ale sale, la fel şi Duhul Sfânt le cunoaşte cu precizie pe cele ale lui Dumnezeu.
La fel se întâmplă şi cu folosirea cuvântului „un singur”, căci are aceeaşi bogăție şi putere de semni¬ficare. Urmăreşte aceasta:

„Este un singur Dumnezeu, Tatăl, din care sunt toate, şi un singur Domn, Fiul, prin care sunt toate” (I Cor. 8, 6).

Astfel, dacă Tatăl ar fi fost numit ca unic Dumnezeu, atunci ar fi fost înlăturat Fiul de la dumnezeire, iar dacă Fiul ar fi fost numit ca unic Domn, atunci ar fi fost exclus Tatăl de la domnie, însă, prin afirmația „un singur Domn, Iisus Hristos”, Tatăl nu este exclus de la domnie. Aşadar, nici Fiul nu este înlăturat de la dumnezeire când se spune că este un singur Dumnezeu, Tatăl.62

Iar dacă s-ar găsi, din nou, unii care să susțină că Tatăl este numit Dumnezeu deoarece, chiar dacă şi Fiul este Dumnezeu, nu este Dumnezeu în aceeaşi măsură în care este Tatăl, pentru a da rostirii aşa ceva, se urmează premisele pe care ei înşişi le-au instituit - pe care noi nici măcar nu am îndrăzni să le rostim -, anume, că Fiul este numit singurul Domn, deoarece Tatăl nu este Domn în aceeaşi măsură în care Fiul este Domn. Iar dacă această ultimă afirmație este lipsită de evlavie, nici cea dintâi nu ar putea să aibă sens. Dar, aşa cum denumirea „un singur Domn” nu îl

exclude pe Tatăl de la deținerea unei domnii desă-vârşite şi nici nu este o denumire atribuită numai Fiului, la fel, nici sintagma „un singur Dumnezeu” nu îl îndepărtează pe Fiul de la o adevărată şi au¬tentică dumnezeire şi nici nu este proclamată numai în privința Tatălui.

Faptul că Fiul este Dumnezeu şi că este Dumnezeu în aceeaşi măsură în care este Tatăl, rămânând, cu toate acestea, Fiu, reiese limpede din însăşi atri¬buirea numelui de Tată. Căci, dacă acest nume de Dumnezeu ar fi aparținut numai Tatălui şi nu ne-ar fi indicat un alt hypostas63 în afara primului hypostas al celui nenăscut, ca şi cum ar fi propriu numai aces-tuia şi i-ar fi fost numele prin care este recunoscut, atunci ar fi fost inutilă specificarea denumirii de Tată. Ar fi fost de ajuns să spună „un singur Dumnezeu”, şi noi am fi recunoscut despre cine este vorba; însă, tocmai pentru că numele de Dumnezeu este comun Tatălui şi Fiului deopotrivă, dacă Pavel ar fi spus numai „un singur Dumnezeu” nu ar fi arătat despre cine este vorba. Din acest motiv a fost adăugat numele de Tată, pentru a lămuri că se vor¬beşte despre primul hypostas, al celui nenăscut, pe care nu ar fi fost suficient să îl indice prin folosirea denumirii de „Dumnezeu”, câtă vreme aceasta este comună în aceeaşi măsură şi pentru Fiul.

Într-adevăr, dintre numele folosite unele sunt comune, iar altele proprii. Cele comune sunt folo¬site pentru a arăta că substanța nu este diferită, pe când cele proprii sunt menite să deosebească carac¬terul propriu al fiecărui hypostas. Astfel, denumirile de „Tată” şi „Fiu” sunt proprii fiecărui hypostas, iar cele de „Dumnezeu” şi „Domn” sunt comune. Aşadar, fiindcă a folosit numele comun „un singur Dumnezeu”, Pavel a adăugat şi denumirea specifică, pentru ca tu să ştii despre cine vorbeşte şi, astfel, să , nu cădem în nebunia lui Sabellie.64

De altfel, aşa cum voi arăta în cele ce urmează, nici numele de „Dumnezeu” nu este mai important decât cel de „Domn” şi nici numele de „Domn” nu este mai puțin important decât acela de „Dumnezeu”. Pe tot parcursul Vechiului Testament, Tatălui i se spune fără întrerupere Domn:

„Domnul Dumnezeul tău” (Deut. 6,4) şi, mai apoi:

„Domnului Dumnezeului tău să i te închini şi numai lui să-i slujeşti” (Deut. 6,13);

iarăşi:
„Mare este Domnul nostru şi mare este tăria Lui şi priceperea Lui nu are hotar (Ps. 146, 5)

şi din nou:
„Să cunoască ei că numele Tău este Domnul. Tu singur eşti Cel Preaînalt peste tot pământul” (Ps. 82,19).

Dacă, într-adevăr, atributul de Domn ar fi fost infe¬rior celui de Dumnezeu şi nevrednic de substanța aceluia, nu trebuia să se spună: „Să cunoască ei că numele Tău este Domnul”. Din nou, dacă faptul de a fi Dumnezeu ar fi superior celui de a fi Domn, şi mai vrednic de cinstire decât acesta, nu trebuia ca Fiul, după acei oameni, fiind inferior, să fie invocat cu un nume care îi aparține Tatălui, şi chiar unul care ar fi propriu numai aceluia. Dar lucrurile nu stau aşa, nu, nicidecum, întrucât nici Fiul nu este inferior față de Tatăl, nici numele de Domn nu este mai

prejos decât cel de Dumnezeu. Acesta este şi motivul pentru care Scriptura se foloseşte de asemenea denumiri fără deo¬sebire, aplicându-le deopotrivă şi Tatălui, şi Fiului.

Şi, aşa aţi auzit că Tatăl este numit Domn, hai să vă arătăm acum şi cum este numit Fiul Dumnezeu.

„Iată, Fecioara va lua în pântece şi va naşte Fiu şi vor chema numele Lui Emanuel, care se tâlcuieşte: Cu noi este Dumnezeu” (Mat. l, 23; cf. Is. 7,14).

Vezi cum, pe de-o parte, numele de Domn este fo¬losit pentru Tatăl, iar pe de altă parte, numele de Dumnezeu este folosit pentru Fiul? Căci, aşa cum acolo se spunea că „Să cunoască ei că numele Tău este Domnul”, în acelaşi chip se spune aici: „vor chema numele Lui Emanuel”. Şi iarăşi:

„Prunc s-a născut nouă, un Fiu s-a dat nouă şi se cheamă numele Lui: înger de mare sfat, Dumnezeu tare, biruitor” (Is. 9, 5).

Şi ia aminte laolaltă cu mine la înţelegerea de care dau dovadă profeţii şi la înţelepciunea lor spirituală. Vezi că ei nu au spus pur şi simplu „Dumnezeu”, ci, pentru a nu se socoti că se vorbeşte despre Tatăl, au amintit mai întâi de oikonomia întrupării. Fiindcă e foarte clar că Tatăl nu s-a născut din Fecioară, nici nu a devenit vreodată copil. Ascultă din nou cum vorbeşte un alt profet despre el:
„Acesta este Dumnezeul nostru şi nimeni altul nu este asemenea lui” (Bar. 3, 36).

Şi despre cine spune aceste cuvinte? Să vorbească oare despre Tatăl? Nicidecum. Ascultă, pentru aceasta, cum şi acest profet a amintit despre oikonomia întru¬pării. Căci, după ce a spus: „Acesta este Dumnezeul nostru şi nimeni altul nu e asemenea lui”, a adăugat:

„Aflat-a toată calea ştiinţei şi a dat-o lui Iacob, copilul său, şi lui Israel, cel iubit de Dânsul. După aceasta, s-a arătat pe pământ şi a locuit printre oameni” (Bar. 3, 36-37).

Iar Pavel:

„Din care după trup este Hristos, cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvântat în veci, Amin” (Rom. 9,5)

şi din nou:
„Nici un desfrânat ori poftitor nu are moştenire în împărăţia celui care este Hristos şi Dumnezeu” (Ef. 5, 5)

şi iarăşi:
„potrivit cu arătarea marelui nostru Dumnezeu şi Mântuitor Iisus Hristos” (II Tim. 1, 10).

Dar şi Ioan îl numeşte la fel când spune:
„La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Cuvântul era Dumnezeu” (In. 1, 1).

Da, bine, are să se spună, dar arată-mi dacă Scriptura îl numeşte pe Tatăl Domn şi acolo unde se face referire deopotrivă la Tatăl şi la Fiul. Eu nu mă voi opri să arăt numai acest lucru, ci voi arăta că Scriptura îl numeşte Domn pe Tatăl şi Domn pe Fiul şi că îl numeşte Dumnezeu pe Tatăl şi Dumnezeu pe Fiul, atribuind fiecare dintre nume în acelaşi loc. Prin urmare, unde se găseşte aşa ceva? Vorbind odată cu iudeii, Hristos spune:
„Ce vi se pare despre Hristos? Al cui fiu este? Zis-au Lui: Al lui David. Zis-a lor: Cum deci David, în duh, îl numeşte pe el Domn? - zicând: «Zis-a Domnul Domnului meu: Şezi de-a dreapta mea?»" (Mat. 22,42 - 44).
Iată, „Domn" şi „Domn". Vrei să pricepi de ce Scriptura zice Dumnezeu şi Dumnezeu atunci când vorbeşte despre Tatăl şi Fiul - şi aceasta în unul şi acelaşi loc? Ascultă-i şi pe David profetul şi pe apos¬tolul Pavel când au dorit să ne lămurească tocmai în privința acestui lucru:

„Tronul tău, Dumnezeule, în veacul veacului, toiag de dreptate toiagul împărăției tale. Iubit-ai dreptatea şi ai urât fărădelegea: pentru aceasta te-a uns pe tine Dumnezeu, Dumnezeul tău, cu untdelemnul bucuriei, mai mult decât pe părtaşii tăi" (Ps. 44, 7 -8).

Iar Pavel a adus şi acum această mărturie, spunând că:
„Despre îngerii săi zice: «Cel ce face pe îngerii săi duhuri», iar către Fiul: «Tronul tău, Dumnezeule, în veacul veacului» (Evr. 1, 7-8).

Pentru care motiv, la urma urmei, are să se spună, Tatăl a fost numit Dumnezeu, iar Fiul Domn? Acest lucru nu s-a petrecut fără vreun rost anume şi la întâmplare, ci fiindcă scrierea în întregul ei era destinată elenilor atinşi de boala politeismului. Şi pentru ca ei să nu spună că noi, în timp ce îi acuzăm că vorbesc despre mai mulți dumnezei şi mai mulți domni, cădem la rându-ne în greşeala pe care le-o imputăm, câtă vreme am vorbi şi noi despre dumne¬zei, nu despre un Dumnezeu, din acest motiv s-a coborât Pavel la nivelul slăbiciunii lor şi a dat un alt nume Fiului care deține o aceeaşi putere.

Spre a dovedi că acest lucru este adevărat, să recitim cuvintele care preced acest pasaj şi veți vedea limpede că ceea ce am spus noi nu este o simplă presupunere:

„Cât despre cele jertfite idolilor, ştim că toți avem , cunoştință. Cunoştința însă semețeşte, iar iubirea zideşte. Iar despre mâncarea celor jertfite idolilor, ştim că idolul nu este nimic în lume şi că nu este alt Dumnezeu decât Unul singur" (I Cor. 8,l-4).
Pricepi acum că Pavel rosteşte aceste lucruri adresându-se acelora care socoteau că există mai mulți dumnezei?

„Căci, deşi sunt numiți mulți dumnezei, fie în cer, fie pe pământ, - iarăşi se luptă Pavel împotriva acelora - ca şi cum ar exista într-adevăr mai mulți dumnezei şi mai mulți domni - adică, vrea să spună că sunt dumnezei numai cu numele - totuşi, pentru noi, este un singur Dumnezeu, Tatăl, din care sunt toate, şi un singur Domn, Iisus Hristos, prin care sunt toate" (I Cor. 8, 5-6).

De aceea a şi adăugat „un singur", ca ei să nu creadă că se reintroduce politeismul. Astfel, Tatăl nu a fost numit Dumnezeu unic pentru a-l înlătura pe Fiul de la dumnezeire, după cum nici Fiul nu a fost numit unic Domn pentru a-l înlătura pe Tatăl de la domnie; i-a numit în acest fel numai pentru a vin¬deca slăbiciunea acelora şi dorind să nu le ofere nici un prilej de reîntoarcere la

politeism. Acesta este, de asemenea, şi motivul pentru care Fiul lui Dumnezeu nu este făcut cunoscut iudeilor prin profeți în mod precis şi clar, ci în chip acoperit şi numai arareori.

Căci, dacă ar fi auzit iarăşi despre un Dumnezeu şi un Dumnezeu, cu siguranță că în loc să renunțe la eroarea politeistă, boala aceasta le-ar fi revenit. De aceea, profeții spun fără încetare de la un capăt la altul că: „Nu există decât un singur Dumnezeu şi nici un altul în afară de El", nu pentru a-l respinge pe Fiul, nicidecum, ci din dorința de a vindeca slăbi-ciunea acelora şi, în acelaşi timp, pentru a-i convinge să renunțe la credința lor în mai mulți dumnezei lipsiți de existență.

Aşadar, când auziți denumiri precum „unul" şi „niciunul" şi altele asemenea, să nu nesocotiți slava Treimii, să pricepeți, însă, prin asemenea cuvinte deosebirea acesteia față de ființa creată, aşa cum se spune şi în altă parte:

„Cine a cunoscut cugetul lui Dumnezeu?" (Rom. 11, 34; Is. 40,13).
Faptul că şi aici despre acest lucru este vorba şi nici¬decum despre faptul că Fiul şi Duhul sunt îndepăr¬tați de la împărtăşirea cunoaşterii a fost suficient explicat în cele rostite anterior, când am adus şi mărturia în care se spune:

„Căci cine cunoaşte cele ale omului, decât duhul omului, care este în el? Aşa şi cele ale lui Dumne¬zeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu" (I Cor. 2,11).

Şi, din nou, Fiul care spune:
„Nimeni nu-l cunoaşte pe Fiul, decât numai Tatăl, şi nimeni nu-l cunoaşte pe Tatăl, decât numai Fiul" (Lc. 10, 22).

Cum tot aşa se spune şi aici:
„Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl, în afară de cel care este de la Tatăl; acesta l-a văzut pe Tatăl" (In. 6, 46).

Iar el a rostit aici că îl cunoaşte cu temeinicie şi a arătat în acelaşi timp şi cauza pentru care deține această cunoaştere. Care este, aşadar, această cauză? Este aceea că îşi are ființa de la El. Iar faptul de a avea ființă de la El demonstrează, la rându-i, faptul că îl cunoaşte cu temeinicie. Tocmai de aceea îl cunoaşte limpede, fiindcă este de la El, iar semn al faptului de a fi de la El este faptul că îl cunoaşte cu precizie. Căci dacă o substanță ar fi superioară altei substanțe nu ar mai putea fi cunoscută bine de către cea din urmă, oricât de mică ar fi distanța dintre ele.

Ascultă, de pildă, ce spune profetul despre cât de mică este deosebirea dintre natura îngerilor şi cea omenească. După ce a spus:
„Ce este omul că-ți aminteşti de el? Sau fiul omului, că-l cercetezi pe el?",
a adăugat:
„Micşoratu-l-ai pe el cu puțin față de îngeri" (Ps. 8,5-6).

Dar, cu toate că distanța este mică, câtă vreme este pe deplin o oarecare distantă, noi nu cunoaştem cu precizie esența îngerilor şi chiar dacă am face mii de speculații, tot nu am putea-o tifla.

Dar ce vorbesc eu despre îngeri, când nici măcar esența sufletului nostru nu ne-o cunoaştem bine, ori, mai degrabă, nu o cunoaştem în nici un fel? Iar dacă aceia pretind că o cunosc, am să-i întreb care anume este esența sufletului - să fie cumva una dintre acestea:

aer, un suflu, un vânt, ori un foc? însă ei nu vor răspunde folosindu-se de vreuna dintre acestea, deoa¬rece toate sunt de natură corporală, pe când sufletul este necorporal. Aşa că ei, fără să-i cunoască pe îngeri, şi nici măcar propriile lor suflete, pretind în schimb că îl cunosc cu precizie pe Domnul şi creatorul tuturor lucrurilor. Cum ar putea, aşadar, să existe o mai mare rătăcire a mintii decât aceasta?

Dar ce vorbesc eu despre cum ar putea fi esența sufletului? Nu putem spune nici măcar care este modalitatea în care se află prezent în trupul nostru. Cine oare ar avea de spus ceva în privința unui asemenea lucru? Să fie adevărat cum că s-ar răspândi prin întreaga masă a corpului? Dar o asemenea afir¬mație este lipsită de sens, deoarece este o modalitate de a fi proprie ființelor corporale. Că nu poate fi vorba despre aşa ceva în privința sufletului reiese limpede şi din următoarele: de fiecare dată când se întâmplă să fie amputate mâinile sau picioarele, sufle¬tul rămâne întreg, nu este mutilat cu nimic în urma ciuntirii corpului. Atunci, dacă nu se află în întreg corpul, să se afle în schimb reunit într-o anume parte a corpului? în acest caz, urmează cu necesitate ca celelalte părți rămase să fie moarte, deoarece lucrul neînsuflețit este mort pe de-a-ntregul. însă nu se poate afirma nici aşa ceva, se poate spune în schimb că noi cunoaştem că sufletul se găseşte în corpul nostru, dar nu cunoaştem modul în care este prezent. Iar Dumnezeu nu ne-a îngăduit o asemenea cunoaş¬tere pentru ca noi să punem frâu gurii noastre, şi să ne stăpânim în şi mai mare măsură şi spre a fi convinşi să rămânem la cele de jos, să nu le iscodim şi să fim stăpâniți de curiozitate în privința celor care se află dincolo de noi.

Dar, spre a nu argumenta în privința unor ase¬menea lucruri folosindu-ne numai de raționamente, hai să ne întoarcem iarăşi cuvântul la Scriptură.
„Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl” (In. 6,46).

Şi ce-i cu asta?, are să se spună, căci aceste cuvinte nu au adus mărturie în nici un fel şi pentru faptul că [Fiul] deține o cunoaştere precisă. Că ființele create nu îl cunosc a fost arătat limpede când s-a spus: „Căci nimeni nu l-a văzut pe Tatăl”, cum iarăşi a fost arătat vădit că Fiul îl cunoaşte: „„…în afara celui care este de la Dumnezeu; acesta l-a văzut pe Tatăl”. Dar, în tot cazul, nu se arată nicăieri că îl cunoaşte cu temeinicie, întocmai cum Tatăl se cunoaşte pe sine însuşi. Căci este cu putință, se va spune, ca nici ființele create să nu-l cunoască pe Tatăl, şi,, în acelaşi timp, nici Fiul să nu dețină o înțelegere temeinică a acestuia, chiar dacă deține o cunoaştere mai limpede decât cea a făpturilor create. E! spune, într-adevăr, că vede şi cunoaşte cine este Tatăl, în schimb, nu a afirmat nicăieri cum că l-ar cunoaşte temeinic şi în acelaşi chip în care Tatăl se cunoaşte pe sine.

Doriți să ne convingem şi de data aceasta por¬nind de la Scripturi, şi chiar de la însuşi glasul lui Hristos? Să ascultăm, aşadar, ce le spune iudeilor:
„Precum mă cunoaşte Tatăl şi eu cunosc pe Tatăl” (In. 10,15). Care cunoaştere ai vrea să fie mai temeinică decât aceasta? Întreabă-l pe cel care te contrazice: este ade¬vărat că Tatăl îl cunoaşte deplin pe Fiul, câtă vreme întreaga cunoaştere pe care o deține este deplină, de

unde reiese şi că nu îi este ascuns nimic din cele care îl privesc pe Fiul, ci dimpotrivă, această cunoştinţă este perfectă? Da, se va spune. Aşadar, deoarece auzi că şi Fiul îl cunoaşte la fel pe Tatăl, precum acesta îl cunoaşte pe Fiul, nu are rost să se mai cerceteze altceva pe mai departe, de vreme ce cunoaşterea pe care o deţin este pe deplin egală.

De asemenea a arătat şi într-un alt loc aceasta, când a spus:
„Nimeni nu cunoaşte pe Fiul, decât numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaşte nimeni, decât numai Fiul şi cel căruia va voi Fiul să-i descopere" (Mat. 11,27).

Şi descoperă nu atât cât cunoaşte el însuşi, ci atât cât ne este nouă suficient. Şi dacă Pavel face acest lucru, cu atât mai mult Hristos, fiindcă cel dintâi le-a spus propriilor săi ucenici:
„N-am putut să vă vorbesc ca unor oameni du¬hovniceşti, ci ca unora trupeşti. Ca pe nişte prunci în Hristos v-am hrănit cu lapte, nu cu bucate, căci încă nu puteaţi" (I Cor. 3,1-2).

Dar acest lucru, are să se spună, l-a rostit numai pentru corinteni. Ce ar mai fi de obiectat, dacă vom arăta că el cunoştea şi alte lucruri, pe care nici unul dintre oameni nu le-a aflat vreodată şi a murit fiind singurul cunoscător al acestora dintre toţi oamenii? Şi unde se poate găsi acest lucru? În epistola către corinteni, căci Pavel spune acolo:
„Am auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască" (II Cor. 12,4).

Dar, cu toate acestea, nu altul decât acesta, cel care atunci a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască, deţine o cunoaştere parţială şi mult inferioară celei viitoare. Căci, cel care a rostit acele cuvinte este şi cel care spune: „în parte cunoaştem şi în parte profeţim", la care se adaugă „când eram prunc, vorbeam ca un prunc, simţeam cu un prunc, judecam ca un prunc" şi
„vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură, iar atunci, faţă către faţă' (I Cor. 13, 9-12).

Şi, pornind de la acestea, ajungem să biruim întreaga lor argumentaţie potrivnică. Deoarece, de vreme ce esenţa divină este necunoscută, nu în pri¬vinţa existenţei ei, ci căutând să afli ce este, apare ca cea mai mare nebunie faptul de a-i atribui un nume. Mai mult, chiar dacă esenţa ne-ar fi fost cunoscută foarte clar, nici în acest caz nu ar fi fost cugetat să atribuim o denumire esenţei Domnului pornind de la noi înşine şi cu de la noi putere. Astfel, nici Pavel nu a îndrăznit să atribuie nume puterilor de sus, dimpotrivă, a spus:

„L-a aşezat pe Hristos mai presus decât toată începătoria şi stăpânia şi domnia şi decât tot numele ce se numeşte, nu numai în veacul acesta, ci şi în cel viitor" (Ef. 1, 20-21)

şi ne-a învăţat că există anumite nume ale puterilor pe care le vom cunoaşte atunci, fără să cuteze a le atribui alte nume în locul acelora viitoare şi fără să fie mânat de curiozitate în privinţa acelora.

Cum ar putea fi vrednici de iertare sau ce scuză vor putea avea cei care îndrăznesc asemenea lucru în privinţa esenţei Domnului? Şi cum esenţa însăşi ne este necunoscută, trebuie să le întoarcem spatele aşa cum facem cu cei ieşiţi din minţi. Chiar dacă este vă¬dit că Dumnezeu este o fiinţă nenăscută,65 în schimb, despre faptul că acesta ar fi numele propriei sale esenţe nu ne vorbeşte nici un profet, nu lasă să se înţeleagă aşa ceva nici un apostol şi nici un evan¬ghelist. Şi

pe bună dreptate: cum să fi fost în stare unii, cărora esența însăşi le este necunoscută, să îi rostească numele?

Dar de ce vorbesc eu despre dumnezeieştile Scripturi, când evidența absurdității şi nemăsurarea nelegiuirii sunt atât de mari, astfel încât nici măcar elenii, chiar fiind departe de adevăr, nu au încercat vreodată să rostească ceva asemănător? Căci nici unul dintre ei nu a îndrăznit să propună o definiție pentru esența divină şi să o închidă sub un nume unic. Dar ce vorbesc eu despre esența divină, când cei care au filosofat în privința naturii ființelor nema¬teriale nu au propus nici măcar în privința acesteia o adevărată definiție, întrucât, în locul unei definiții, s-au mulțumit să o descrie şi să ofere o schiță gene¬rală într-un mod lipsit de claritate?

Care este, însă, argumentul pătrunzător de care se folosesc aceştia? Ei spun: Nu-l cunoşti, aşadar, pe cel căruia îi închini adorația ta? Mai curând, nici măcar nu ar trebui să răspundem la această întrebare, de vreme ce am oferit deja o demonstrație amănun¬țită pornind de la Scripturi în sprijinul ideii că este cu neputință a-l cunoaşte pe Dumnezeu în privința esenței sale. Cu toate acestea, fiindcă nu le vorbim din duşmănie, ci din dorința de a-i îndrepta, hai să le demonstrăm că lipsa cunoaşterii nu înseamnă a nu şti care este esența lui Dumnezeu, dimpotrivă, tocmai pretenția de a şti acest lucru înseamnă a fi lipsit de cunoaşterea lui Dumnezeu.

Dacă s-ar întâmpla ca doi oameni să se certe între ei cu privire la cunoaşterea întinderii cerului, unul susținând că nu poate fi cuprinsă cu ochiul omenesc, iar celălalt pretinzând că este cu putință şi, pentru a realiza acest lucru, se angajează să o măsoare în între¬gime folosind pentru aceasta palma, răspunde-mi acum, despre care dintre cei doi vom spune că deține cunoaşterea întinderii cerului - cel care pretinde că ştie câte palme măsoară ori cel care îşi recunoaşte neştiința? Iar dacă în privința cerului, cel care îi cunoaşte întinderea este mai degrabă omul care se retrage înaintea acesteia, cum să nu avem nevoie, când este vorba de Dumnezeu, de o asemenea sfială? Şi cum să nu fie atinsă, de nu se întâmplă astfel, culmea rătăcirii?

De altminteri, pentru a afla că ni se cere numai atât, să cunoaştem că Dumnezeu există, nicidecum să-i iscodim esența, ascultă ce spune Pavel:
„căci cine se apropie de Dumnezeu, trebuie să creadă că el există” (Evr. 11, 6).

Tot astfel, condamnând pe cineva pentru lipsa evlaviei, nu îl condamnă pentru că nu ştie ce este Dumnezeu, ci pentru că nu ştie că Dumnezeu există:

„Zis-a cel nebun în inima sa: Nu este Dumnezeu!” (Ps. 13, 1).
Prin urmare, aşa cum acela nu devine lipsit de evlavie din pricina necunoaşterii esenței lui Dumnezeu, ci fiindcă nu ştie că Dumnezeu există, tot astfel, pen¬tru a ajunge la evlavie, este de ajuns sa cunoşti că Dumnezeu există. Insă ei s-au străduit să construiască şi un alt argument. Care-i acesta? Zic ei66:

„Se spune că Dumnezeu este duh (In. 4, 24)”.
Prin aceste cuvinte ni se oferă, aşadar, o înfățişare a esenței sale, spune-mi? Şi cine va susține aşa ceva, dacă este dintre cei care obişnuiesc să se abată ori¬cât de puțin pe la porțile dumnezeieştilor Scripturi? În acest fel, dacă s-ar urma un asemenea ra¬ționament, Dumnezeu ar fi foc în aceeaşi măsură, deoarece, aşa cum stă scris: „Dumnezeu este duh”, stă scris şi că:

„Dumnezeul nostru este foc mistuitor” (Evr. 12,29), sau că este
„izvor de apă vie” (Ier. 2,13).

Şi nu va fi numai duh, izvor şi foc, ba încă şi suflet şi suflare de vânt şi minte omenească şi multe alte lucruri mai absurde decât acestea, căci nu este nevoie să ținem până la capăt socoteala acestora, nici să imităm întocmai nebunia acelora, într-adevăr, prin acelaşi cuvânt, „duhul”, sunt denumite multe lucruri, de pildă, sufletul nostru, după cum spune şi Pavel:

„Să dați pe unul ca acesta Satanei, ca duhul să se mântuiască” (I Cor. 14,15).

Se denumeşte astfel şi suflarea de vânt, după cum spune profetul:
„Cu duh puternic îi vei lovi” (Ps. 47, 6).

Se foloseşte în aceeaşi măsură şi pentru a numi darul duhovnicesc:
„Căci Duhul însuşi mărturiseşte împreună cu duhul nostru” (Rom. 8,16),

iar în alt loc:
„Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga şi cu mintea” (I Cor. 14, 15).

De asemenea, este desemnată astfel şi mânia, câtă vreme Isaia spune:
„Nu ai fost tu cel care te-ai îngrijit, cu duhul tău năprasnic, să-i duci la pieire?” (îs. 27,8).

Şi la fel este numit şi ajutorul care vine de la duhul lui Dumnezeu:
„Duhul care se află înaintea feței noastre, Hristos Domnul” (Plâng. 4, 20).

Prin urmare, Dumnezeu va fi pentru noi toate acestea laolaltă şi va fi compus din asemenea lucruri.

Dar pentru a nu ajunge să delirăm, punând la bătaie argumente contrarii pentru nişte opinii care nu merită nici măcar aşa ceva, hai să încetăm aici cuvântul referitor la asemenea lucruri şi să ne îndreptăm cu totul către rugăciune, deoarece cu cât sunt ei mai lipsiți de evlavie, cu atât mai mult este nevoie să ne rugăm pentru ei ca într-o bună zi să renunțe la nebunia lor. Iar prin aceasta vom face să se vadă chipul Dumnezeului nostru Mântuitor

„care voieşte ca toți oamenii să se mântuiască şi la cunoştința adevărului să vină” (I Tim. 2,4).

Să nu încetăm, aşadar, să aducem rugăciuni de îndurare în favoarea lor. Căci rugăciunea este armă puternică, comoară fără fund, bogăție care nicicând nu se risipeşte, liman ferit de furtună, pricină a liniştii; este rădăcină, izvor şi mamă a mii de lucruri bune şi întrece în putere chiar şi stăpânirea împă¬rătească. Deseori s-a văzut că atunci când purtătorul coroanei împărăteşti este cuprins de febră şi zace în pat arzând, îi vin spre ajutor medici, paji, vindecători şi generali, însă nici arta medicinii, nici prezența prietenilor, nici îngrijirea slugilor, nici mulțimea leacurilor, nici luxul tratamentelor, nici abundența bunurilor şi nimic altceva dintre cele omeneşti nu are putere să uşureze în vreun fel povara bolii, însă, dacă ar intra cineva care este înzestrat cu dreptul de a-i vorbi lui Dumnezeu, numai să se atingă de trupul acestuia şi să facă o rugăciune curată pentru el şi va pune pe fugă întreaga boală.

Şi exact acolo unde bo¬găţia, mulţimea îngrijirilor, ştiinţa medicilor şi măreţia împărătească au fost lipsite de putere, a avut această putere rugăciunea unuia care deseori se întâmplă să fie sărac şi să se hrănească din pomană.

Când vorbesc de rugăciune, nu mă refer la simpla bolborosire plină de neglijenţă, mă refer la rugăciu¬nea făcută cu atenţie, însoţită de îndurerarea sufletului şi de freamătul cugetului. Aceasta din urmă este rugăciunea care se înalţă la cer. Întocmai cum şuvoiul apelor, câtă vreme este lăsat să se scurgă pe un câmp neted se răspândeşte pe o suprafaţă întinsă şi nu se înalţă spre cer, în schimb, când nişte mâini pricepute o supun făcând-o să se scurgă în jos prin nişte şanţuri, atunci se îndreaptă în sus mai repede decât orice săgeată, tocmai în acest mod, cugetul omenesc, când se bucură de multă uşurătate, se răspândeşte şi se pierde; însă, când este silit să se adune din pricina împrejurărilor grele, o dată ajuns în reculegere deplină, înalţă către cer rugăciuni ade¬vărate şi pline de tărie.

Şi pentru a pricepe că rugăciunile care au cele mai mari şanse de a fi ascultate sunt cele făcute în caz de strâmtorare, ascultă ce spune profetul:
„Către Domnul am strigat când eram cuprins de strâmtorare şi m-a auzit” (Ps. 119,1).

Aşadar, să ne înflăcărăm conştiinţa, să ne reculegem din pricina amintirii păcatelor noastre, să ne recule¬gem, nu pentru a rămâne închişi în sine, ci pentru a ne pregăti spre a fi ascultaţi, pentru a deveni cumpă¬taţi şi plini de vigilenţă şi, în acest fel, să ajungem să atingem cerurile însele. Nimic nu pune pe fugă delăsarea şi indiferenta aşa cum reuşesc să o facă căinţa şi strâmtorarea, cele care adună cugetul de peste tot unde s-a risipit şi îl întorc către sine însuşi. Cel care, astfel strâmtorat, prinde a se ruga ajunge ca, în urma rugăciunii, să resimtă în sufletul său o mare desfătare. Şi, aşa cum năvala norilor întunecă aerul la început, iar apoi, după ce îşi risipesc unul altuia cristalele de gheaţă şi fac să se reverse ploaia în între¬gime, dau aerului seninătate şi strălucire, în acelaşi chip, cât timp ni se adună deznădejdea în interior, ni se întunecă judecata, însă, după ce ne despovărăm de acest zbucium prin cuvintele rugăciunii şi prin lacri¬mile care le însoţesc, revărsându-se, astfel, în afara noastră, ne pătrunde în suflet o mare strălucire, răsplata lui Dumnezeu pătrunzând în cugetul celui care se roagă precum o rază de soare.

Dar care este argumentul rece al mulţimii? Nu îndrăznesc, se spune, mă simt ruşinat, nu pot nici măcar să deschid gura. Această sfială este diavolească, cele invocate sunt pretexte ale delăsării, căci diavolul doreşte să îţi închizi porţile căii către Dumnezeu. Nu îndrăzneşti? Este în realitate o mare cutezanţă, căci este mare câştigul obţinut când te socoteşti lipsit de îndrăzneală, tot aşa cum, socotind că eşti înzestrat cu îndrăzneală, este o mare ruşine şi îţi atragi cea mai mare condamnare. Dacă ai avea parte de o mulţime de reuşite şi nu ai avea nimic rău pe conştiinţă, iar atunci te-ai socoti demn de îndrăzneală, rugăciunea ta îşi pierde în întregime puterea, în schimb, dacă ai purta asupra conştiinţei tale povara a mii de păcate, numai pentru faptul că te-ai coborât pe tine într-atât, încât te socoteşti cel din urmă dintre oameni, vei putea avea multă îndrăzneală faţă de Dumnezeu.

Cu toate acestea, trăirea smereniei nu are loc când te socoteşti păcătos, fiind păcătos. Trăirea smereniei se găseşte la cel care, deşi are în el însuşi conştiinţa că a împlinit multe şi mari fapte bune, nu îşi închipuie nimic mare în privinţa sa. Un asemenea om este cel care, urmându-l pe

Apostolul Pavel, ar putea să spună:
„Nu mă ştiu vinovat cu nimic” (I Cor. 4, 4),

iar apoi să rostească:
„dar întru aceasta nu mă îndreptăţesc”
„Iisus Hristos a venit să-i mântuiască pe cei păcă¬toşi, dintre care cel dintâi sunt eu” (l Tim. l, 15).

Aceasta este trăirea smereniei: de la înălţimea la care ai ajuns prin împlinirea faptelor bune să te smereşti în cuget.

Dar, cu toate acestea, în iubirea sa negrăită de oameni, Dumnezeu nu se apropie şi nu îi primeşte la sine numai pe cei smeriţi, ci şi pe cei care îşi mărtu¬risesc fără cruţare păcatele, devenind binevoitor şi blând faţă de cei care se găsesc în această stare. Pentru a pricepe că nu este bine în nici un chip să îţi imaginezi lucruri mari despre tine, închipuie-ţi cu mintea două care: unul la care stau înjugate drep¬tatea şi orgoliul şi celălalt tras de păcat şi smerenie. Vei vedea că jugul păcatului trece înaintea dreptăţii, nu prin propria mişcare, ci prin puterea smereniei împreună cu care trage la jug, aşa cum carul dreptăţii rămâne în spate nu din pricina slăbiciunii dreptăţii, ci din cauza greutăţii şi nemăsurării orgoliului. Căci, după cum smerenia biruieşte prin marea sa putere de înălţare chiar cel mai greu păcat, şi devine prima care ajunge să se înalţe la Dumnezeu, tot astfel şi orgoliul prin marea sa greutate şi nemăsurare capătă putere şi se înstăpâneşte asupra uşurătăţii dreptăţii, trăgând-o lesne în jos.
Ca să îţi dai seama că acest car al smereniei este mai rapid decât celălalt, aminteşte-ţi de fariseu şi de vameş. Fariseul înjugase laolaltă dreptatea şi orgoliul, când spunea:

„Dumnezeule, îţi mulţumesc că nu sunt ca ceilalţi oameni, răpitori, avari şi nici ca acest vameş” (Lc. 18,11).

Câtă nebunie! Orgoliul său nu s-a mulţumit să se înalţe deasupra întregii naturi omeneşti, mai mult decât atât, l-a insultat cu un şi mai mare orgoliu pe vameşul care stătea în picioare în acel loc. Ce s-a întâmplat cu celălalt? El nu a răspuns injuriilor, nu s-a tulburat auzind acuzaţia adusă, dimpotrivă, a primit ceea ce a auzit cu înţelepciune. Şi a făcut din săgeata duşmanului său leac şi vindecare, jignirile le-a preschimbat în elogiu, acuzaţia în cunună.

Atât de frumoasă este smerenia, duce la un atât de mare câştig, astfel încât nu se lasă doborâtă de jignirile celorlalţi! Şi nici nu se tulbură înaintea nedreptăţirilor care vin din partea celor ce ne stau în preajmă. Căci pornind de la toate acestea se poate culege un mare bine şi de soi ales, aşa cum s-a petrecut cu vameşul. Primind jignirile, s-a lepădat de păcate şi, spunând: „Miluieşte-mă pe mine păcătosul”, a dobân¬dit îndreptăţirea înaintea aceluia.

Şi cuvintele au trecut înaintea faptelor, iar vorbele au biruit acţiunile. Unul şi-a pus la vedere dreptatea, postul şi zeciuiala, celălalt a rostit numai nişte vorbe spre a se lepăda de toate păcatele. Dumnezeu nu a auzit numai, vorbele, ci a privit şi la cugetul cu care le-a rostit, cuget pe care l-a găsit smerit şi tulburat, ceea ce l-a făcut să îşi reverse mila şi iubirea sa de oameni.

Dar nu spun acestea pentru a ne îndemna să păcătuim, ci pentru a ne smeri. Iar dacă un vameş, cel din urmă dintre oamenii răi, fără să se smerească, ci numai arătând o conştiinţă bună când a glăsuit despre păcatele avute şi s-a recunoscut drept ceea ce era, şi-a atras atâta bunăvoinţă din partea lui Dumnezeu, cum să nu fie încă şi mai mare ajutorul divin pentru cei care fac cele bune, fără să-şi fău¬rească o imagine măreaţă despre ei înşişi?

De aceea, vă cer, vă rog şi vă îndemn să vă mărturisiţi lui Dumnezeu fără încetare. Iar eu nu doresc să te arăt ca la teatru înaintea celor ce sunt robi laolaltă cu tine, nici nu te oblig să-ţi dezvălui păcatele înaintea oamenilor.67 Deschide-ţi conştiinţa înaintea lui Dumnezeu, arată-i rănile şi cere-i leacurile; arată-i-le nu pentru a primi reproşuri, ci pentru a primi vindecare. Căci chiar dacă le-ai păstra sub tăcere, acela le cunoaşte pe toate. Spune-i-le, aşadar, pentru a dobândi câştig. Spune-i-le lui Dumnezeu, astfel încât, lepădându-te aici de toate păcatele, să pleci acolo curat şi eliberat de greşeli, să scapi deopo¬trivă şi de o neîndurătoare mărturisire publică.

Cei trei tineri fuseseră aruncaţi în cuptor şi îşi dă¬dură sufletul pentru mărturisirea credinţei în Domnul, dar chiar şi după dobândirea unor atât de mari şi atât de multe merite, ei spun:

„Nu ne este îngăduit să deschidem gura. Am devenit pricină de ruşine şi ocară pentru robii tăi şi pentru cei ce te slăvesc” (Dan. 3,3).

Pentru ce îndrăzniţi voi să deschideţi gura? Tocmai pentru a spune aceasta, că, după cum stă scris, nu ne este îngăduit să deschidem gura şi putem să câşti¬găm astfel bunăvoinţa Domnului.

Puterea rugăciunii a întrecut puterea focului, a ţinut în frâu furia leilor, a destrămat războaie, a oprit lupte, a făcut să dispară furtuni, a alungat demoni, a deschis porţile cerului, a tăiat legăturile morţii, a pus pe fugă boli, a risipit defăimări, a ţinut în loc tulbu¬rarea cetăţilor, a făcut să dispară nenorocirile venite de sus şi cele provocate de om, într-un cuvânt, rugă¬ciunea a risipit tot ceea ce ne poate înspăimânta. Iar când vorbesc de rugăciune, nu mă refer la simpla rostire a rugăciunii, ci la acea rugăciune care izvo¬răşte din adâncul cugetului. Aşa cum, chiar de se vor abate asupră-le mii de vânturi potrivnice, copacii ale căror rădăcini sunt întinse în adâncime nu se frâng, nici nu sunt doborâţi, fiindcă rădăcinile le sunt înfipte cu străşnicie în adâncul pământului, întocmai în ace¬laşi chip se întâmplă şi cu rugăciunile care se înalţă de jos, din adâncul cugetului: înrădăcinate temeinic, se vor înălţa către cer şi nici o judecată potrivnică nu le abate din drum. De aceea a spus şi profetul:
„Din adâncuri strigat-am către tine, Doamne” (Ps. 129,1).

Nu vă spun aceste lucruri numai pentru a vă auzi aplaudând, ci pentru ca voi să vă dezvăluiţi încân¬tarea prin fapte. Dacă atunci când îţi arăţi înaintea oamenilor propriile nenorociri şi te plângi de neferi¬cirile care te încearcă, resimţi o oarecare alinare a durerilor, ca şi cum ai ajunge prin mijlocirea cu¬vântului să răsufli de uşurare, cu atât mai mult, când îl faci pe Domnul tău părtaş la suferinţele sufletului tău, primeşti în schimb o anumită stare de bucurie şi multă alinare. Oamenii îndură deseori cu greutate pe cel care li se plânge şi li se tânguie, drept care se îndepărtează şi îl resping, însă Dumnezeu nu face la fel; dimpotrivă, urmăreşte să i te afli în apropiere şi te atrage la sine, chiar dacă îi împărtăşeşti nefericirile tale de dimineaţă până seara, ba încă cu atât mai mult te iubeşte atunci şi se apleacă către rugăminţile tale.

Tocmai acesta este lucrul pe care l-a dezvăluit însuşi Hristos când spunea:

„Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi eu vă voi odihni pe voi” (Mat. 11, 28).

Ne cheamă, să nu refuzăm să-l ascultăm; ne trage la el, să nu fugim; chiar de-am avea mii de păcate, să ştim că atunci cu atât mai mult trebuie să alergăm către el. Căci pe cei care se află în asemenea stare îi cheamă: „Căci nu am venit să-i chem pe cei drepţi spune el - ci pe cei păcătoşi, pentru ca ei să se pocăiască”. Iar aici este vorba despre cei împovăraţi,
cei suferinzi, despre cei îngenuncheaţi din pricina mulţimii păcatelor lor. Acesta este şi motivul pentru care este numit Dumnezeul mângâierii şi Dumnezeul milostivirilor (cf. II Cor. 1,8), fiindcă această lucrare a sa nu are sfârşit, neîncetat le dă mângâiere şi încura¬jare celor îndureraţi şi celor pătrunşi de strâmtorare, chiar dacă aceştia au mii de păcate.

Numai să i ne încredinţăm, numai să alergăm că¬tre el şi să nu renunţăm. Vom cunoaşte prin această experienţă adevărul celor spuse şi nimic din tot ceea ce există nu ne va putea pricinui suferinţă, cu con¬diţia ca rugăciunea să ne fie stăruitoare şi profundă. Atunci, printr-o asemenea rugăciune, vom da la o par¬te orice s-ar întâmpla să năpustească asupra noastră.

Şi ce-i de mirare în faptul că puterea rugăciunii înlătură nenorocirile care se abat asupra omului, câtă vreme se vede cum rugăciunea destramă cu uşurinţă natura păcatului şi o face să dispară? Aşadar, pentru a ne petrece viaţa prezentă cu bine, pentru a reuşi să fugim din calea tuturor păcatelor care ne încearcă, şi pentru a păşi cu încredere înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, să ne pregătim neîncetat acest leac, la prepararea căruia sunt folosite deopotrivă lacrimile, strădvinţa, grija şi tăria sufletească, în acest fel, ne vom bucura neîncetat de sănătate şi vom dobândi bunurile viitoare, cele pe care fie ca noi toţi să le dobândim, prin harul şi iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, dimpreună cu care fie mărit Tatăl şi Duhul Sfânt, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Note

din “Despre necunoaşterea lui Dumnezeu”
EDITURA HERALD

Note

1 Prin expresia „necunoaşterea lui Dumnezeu” traducem conceptul grec akataleptos. Acest neologism (în corespondenţă cu titlul omiliilor în versiune latină, De incomprehensibili) redă în cea mai mare măsură sensul originalului, acela de neputinţă de a-l cuprinde pe Dumnezeu cu mintea. Folosirea noţiunii în omiliile destinate unui public larg (pentru care Sfântul Ioan Gură de Aur se simte deseori dator să explice metafore biblice foarte simple) indică faptul că sensul acesteia nu avea un caracter livresc, aşa cum îl are corespondentul cel mai apropiat din limba română. De aceea, pe parcursul lucrării, am preferat să folosim preponderent termeni cu o echivalenţă imperfectă (indicând de fiecare dată acest lucru), dar care sunt mai apropiaţi de oralitatea originară a textelor. Unul dintre termenii substituibili este cel de „Dumnezeu necunoscut” (ngnostos Theos); termenul, folosit în Faptele Apostolilor în contextul discursului Sfântului Pavel înaintea grecilor (Fapte. 17, 23), poate indica prin comparaţie sensul specializat

al denumirii akataleptos. Astfel, prin ngnostos (de unde şi termenul de agnosticism) se înțelege ignoranța totală în privința divinității, care poate fi risipită prin cunoaşterea revelației lui Dumnezeu, ceea ce, de altminteri, face şi Sfântul Pavel în pasajul amintit: Dumnezeul Necunoscut devine cunoscut în urma discursului său misionar. Această cunoaştere are însă nişte limite trasate încă din Vechiul Testament, acolo unde lui Moise nu i se arată fața lui Dumnezeu şi nu i se dezvăluie numele său. Tradiția iudaică a menținut caracterul limitat al revelației divine, iar prin Philon din Alexandria a fost inaugurată o terminologie greacă adecvată descrierii acestei limitări, preluată şi îmbogățită de erudiții creştini încă din primele secole, ajungându-se, în cel din urmă, la constituirea unui vocabular specific al teologiei creştine apofatice. Potrivit acestei terminologii, putem cunoaşte existența lui Dumnezeu şi manifestările sale, însă ne este cu neputință să cunoaştem esența (ousia) sa. Cunoaşterea esenței era simbolizată in Vechiul Testament de cunoaşterea numelui, iar în filosofia greacă era măsurată prin posibi-litatea de a oferi o definiție. Cum definiția trimitea în limba greacă prin chiar numele său la ideea unei limitări (orismos) sau circumscrieri a esenței obiectului vizat, atributul akataleptos (de necuprins cu mintea) redă cel mai clar imposibilitatea de a cunoaşte esența (ousia) lui Dumnezeu. Angajarea polemică a Sfântului Ioan Gură împotriva anomeenilor, se fundamentează pe opoziția dintre imposibilitate şi pretenția discipolilor ereticului Eunomie de a cunoaşte atributul esențial al lui Dumnezeu, anume, faptul de a fi nenăscut (agennetos)

2 Pentru aflarea identității sectei anomeenilor, vezi Cuvânt înainte.
3 Episcopul Flavian a păstorit Antiohia între anii 381 şi 404. El este cel care l-a hirotonit în anul 386 pe Ioan ca preot al episcopiei din Antiohia. Viata virtuoasă a episcopului de Antiohia, despre care Ioan are în multe predici cuvinte elogioase, îi va aduce acestuia canonizarea, devenind, astfel, Sfântul Flavian.

4 Pericolul pentru comunitatea antiohiană („lupul") venea din partea difuzării ereziei anomeene.

5 Sfântul Ioan Gură de Aur foloseşte termenul filosofic cu sensul de conduită morală înțeleaptă, acesta fiind şi motivul pentru care îl asociază celui de virtute. Acest sens era impus la origine de caracterul practic al filosofiilor elenistice târzii si fusese adoptat ca atare de către scriitorii creştini timpurii până într-atât, încât la Clement din Alexandria prin filosofic este desemnată însăşi religia creştină, în această înțelegere a filosofiei, adoptarea unei conduite morale înalte este, pentru Ioan, semnul unei cunoaşteri elevate, aşa cum reiese şi din anterioara caracterizare a episcopului Flavian, al cărui sentiment de iubire este „localizat" în „cea mai mare profunzime a cugetului său". Pe parcursul acestor omilii, acestui tip de înțelepciune provenit din înțe¬legerea Scripturilor îi este opusă speculația filosofică de care se vor fi folosit anomeeni pentru argumentarea doctrinei referitoare la cunoaş¬terea lui Dumnezeu.

6 Această frază marchează intrarea în tema propriu-zisă a omiliei: combaterea pretenției anomeene de a-l cunoaşte pe Dumnezeu în privința esenței acestuia.

7 Interpretarea oferită de Ioan versetului biblic se bazează în mare parte pe sensul verbului katnrgein, tradus aici, în mod imperfect, prin „va dispărea". Verbul se referă în mod originar la faptul că un lucru devine inutil, fără să fie implicată şi ideea unei mişcări sau cea a unei deveniri, aşa cum presupune Sfântul Ioan (cf. SC. 28, p. 103, n.6). În sprijinul demonstrației prezente, Ioan foloseşte în mod licit caracterul relativ al negației implicate de acest verb, care nu presupune o

aneantizare absolută; însă interpretarea pe care o dă Ioan textului scripturistic nu ar putea fi derivată numai pornind de la sensul lui katargein, prezent în epistolă mai degrabă accidental.

8 Ioan interpretează repetiția de sens pe care psalmii o utilizează ca tehnică poetică drept explicare a semnificației termenului de prunc (nepios), prezent deopotrivă în Epistola către Corinteni şi în traducerea greacă din Septuaginta a Psalmului S.

9 Pentru prima dată pe parcursul omiliei, Ioan semnalează în mod clar adversarii cărora li se opune, anomeenii. Modalitatea în care sunt amintiți dintru început nu este o simplă invectivă, ci reprezintă mai degrabă precizarea preliminară a doua din coordonatele esențiale ale polemicii; în primul rând, este atestată metoda esențială folosită în combaterea ereziei (aşa cum se petrece în cazul majorității autorilor creştini din primele veacuri care au luptat contra ereticilor) - invocarea textelor biblice -, care are la bază, aşa cum apare şi în acest loc, încredințarea că textele biblice însele vin în întâmpinarea apologetului ortodoxiei; în al doilea rând, expresia „bărbați lipsiți de ruşine" desemnează pe de-o parte vina principală imputată anomeenilor, neruşinarea de care dau dovadă pretinzând că dețin cunoaşterea esenței divine, si, pe de altă parte, are rolul să transforme acuzația împotriva anomeenilor într-una ce îi vizează direct numai pe aceia care îşi manifestă trufia, predicatorii ereziei, nu şi pe simplii membri ai sectei care sunt lipsiți de o atitudine combativă (în această ultimă privință, vezi recomandarea unui comportament blând față de eretici prezentă în finalul omiliei).

10 Cele trei semne sunt: transformarea toiagului în şarpe, care apoi redevine toiag; acoperirea mâinii cu lepră urmată, după aceea, de vindecare; transformarea în sânge a apei vărsate pe pământ. Aceste semne au fost primite de Moise din partea lui Dumnezeu cu scopul de a fi recunoscut ca profet de către popor (cf. Ieş. 4, 8-9).

11 Conceptul de ousia are la Sfântul Ioan Gură de Aur o semnificație largă, având ca sens general ideea de determinație fundamentală a unei ființe, dar, în funcție de context, se poate remarca fie o apropiere de conceptul de substanță (aşa cum este cazul aici), fie o înțelegere similară celei pe care latinii medievali o consacrau conceptului essentia (trăsăturile individuale fundamentale care delimitează o ființă de toate celelalte). Cea de-a doua varianta este aplicabilă aproape de fiecare dată când este vorba despre ființa lui Dumnezeu, motiv pentru care redăm grecescul ousia prin esență în toate acele locuri.

12 Argumentația din acest paragraf poate fi schematizată astfel: susți-nerea deținerii actuale a cunoaşterii desăvârşite implică două variante - fie acceptarea existenței unei cunoaşteri desăvârşite în viața viitoare, fie negarea acesteia, în prima variantă s-ar ajunge la contrazicerea tezei inițiale, câtă vreme cunoaşterea viitoare survine când sfârşeşte cunoaş-terea actuală; în al doilea caz se contrazice cuvântul lui Dumnezeu şi, prin urmare, se pierde şansa accederii la o cunoaştere desăvârşită.

13 Traducem prin expresia „cel inspirat de Dumnezeu" cuvântul profet (profetes), prin care Ioan îi desemnează pe autorii scrierilor biblice din Vechiul şi din Noul Testament, în măsura în care sunt cu toții vestitori ai Duhului care îi inspiră.

14 În realitate, nici anomeenii, prin Eunornie, nu îşi întemeiau doctrina cunoaşterii numelui lui Dumnezeu numai pe calea raționamentelor, ci se socotea că dezvăluirea numelui de „nenăscut" avusese loc şi prin intermediul revelației divine (cf. SC 28, p. 117, n. 3).

15 Verbul tradus prin „a se minuna" este thaumazein; sensul onginar al cuvântului exprimă ideea de uimire sau de admirație, in măsura în
care admirația este înțeleasă ca apreciere pozitivă însoțită de surprin-dere, aşadar, potrivit etimologiei latinescului admirare, în virtutea acestui sens, Ioan Gură de Aur poate analiza diferența dintre adorarea lui Dumnezeu şi admirație, sentimente incomparabile dacă interpretăm admirația ca simplă resimțire a unei satisfacții estetice (acesta este şi motivul pentru care este de evitat traducerea lui thaumazein prin verbul „a admira").

16 Pertinența distincției celor două forme de admirație este confirmată de faptul că estetica filosofică a ajuns la o aceeaşi disociere; admirația fără teamă este atribuită recunoaşterii Frumosului, iar admirația însoțită de teamă este pusă pe seama receptării Sublimului.

17 Ca şi în alte locuri din aceste omilii, Sfântul Ioan Gură de Aur urmăreşte să reconstituie, pornind de la cuvintele Scripturii, experien-țele spirituale pe care le vor fi trăit autorii sacri. Urmărind acest scop, în lectura oferită versetului interpretat (foarte probabil, citat din memorie), verbul thaumazein este conjugat la diateză activă, deşi, adecvat contextului, Scptuaginta îl foloseşte la diateză pasivă: „Te voi lăuda, că sunt o făptură aşa de minunată".

18 Verbul polypragmonein este folosit în numeroase rânduri de Ioan Gură de Aur pentru a caracteriza tipul de cunoaştere promovat de anomeeni. Semnificația acestuia trimite în mod strict la ideea unei preocupări de a surprinde prin cunoaştere cât mai multe lucruri, de aceea, poate fi înțeles ca pură iscodire sau curiozitate. Conotațiile unei asemenea cunoaşteri sunt reprezentate de lipsa unui angajament autentic într-un asemenea demers, precum şi de trecerea în plan secund a obiectelor vizate în acest fel, în prim plan situându-se reuşita personală în instrumentarea cunoaşterii (folosind acelaşi verb, Platon condamna inconsistența unei cunoaşteri superficiale constituite prin acumularea de cunoştințe variate, căreia îi opunea cunoaşterea filosofică, cf. Ion, Republica et alia.)

19 Sensul exact al termenului ar fi acela de lucru de care nu te poți apropia.

20 Ioan Gură de Aur atribuie un sens filosofic fragmentului Is. 53, 8 în urma caracterului polisemantic al cuvântului grecesc genea, care, pe lângă traducerea de „neam", cea mai adecvată contextului, este şi un termen tehnic al filosofiei greceşti, desemnând conceptul de „natură" sau „specie".

21 Providența are pentru Ioan sensul general al manifestării lui Dumnezeu în domeniul celor create; cum dintre cele create fac parte şi îngerii, Ioan denumeşte crearea lor ca providență generală, în timp ce lumea stă sub ocrotirea providenței particulare.

22 Prin atributul de „negrăit" (anekdiegetos). Sfântul Ioan Gură de Aur completează vocabularul apofatic folosit, conferindu-i lui Dumnezeu şi faptul de a nu putea fi descris în cuvinte.

23 Oikonomia divină are pentru Ioan atât un sens strict, referindu-se la întruparea lui Christos, cât şi un sens general, acela de activitate divină manifestată faţă de întreaga făptură creată. La origine, termenul de oikonomie era folosit pentru a denumi activitatea de organizare sau administrare a propriei gospodării. Din această folosire a termenului, în creştinism se mai păstrează implicit ideea angajării lui Dumnezeu în lucrarea de mântuire.

24 Sintagma „coborârea lui Dumnezeu spre a fi laolaltă cu ei" traduce sensul cuvântului synkatabasis. Acest cuvânt desemnează modalitatea revelării lui Dumnezeu către fiinţele create prin care se menţine caracterul incomprehensibil al esenţei divine. Această modalitate poate fi asimilată orientării catafatice a teologiei, potrivit căreia se poate vorbi analogic despre divinitatea indicibilă, folosindu-te de un vocabular ce desemnează realităţi inferioare şi care, din acest motiv, poate înlesni cunoaşterea lui Dumnezeu, în synkatabasis. Dumnezeu însuşi este cel care deţine iniţiativa în privinţa facilitării cunoaşterii lui, revelându-se într-o modalitate accesibilă fiinţelor cărora li se adresează, în acelaşi timp, reprezintă, mai mult decât in privinţa cunoaşterii, o cale prin care Dumnezeu poate intra în comuniune cu fiinţele create, fără să îi fie diminuat caracterul absolut.

25 Ioan aminteşte, în trecere, condiţia folosirii unui vocabular teologic de orientare catafatică (vezi şi nota precedentă): ne este permis să vorbim inadecvat despre Dumnezeu, câtă vreme avem conştiinţa că limbajul uman în genere este inadecvat. Altminteri, există pericolul antropomorfismului, atacat de Ioan Gură de Aur mai târziu, în Scrisoarea către Olimpias (v. SC. 13 bis, Introduction, pp. 26 - 27).

26 Verbul periergazesthai are sensul de iscodire sau de acţiune în-treprinsă din curiozitate. La Sfântul Pavel, în II Tes. 3, 11, verbul este situat în opoziţie cu cel din care se compune - ergazesthai, a munci în sens concret; activitatea apostolică întreţinută material prin muncă este comparată cu viaţa comodă a unor membri ai comunităţii creştine din Tesalonic care se vor fi mulţumit, după cum se poate subînţelege din context, numai cu vehicularea unor învăţături eretice, „iscodind" (periergazomenous). La Sfântul Ioan Gură de Aur, care nu citează versetul amintit, prin periergazesthai este desemnat în numeroase rânduri şi cu sens peiorativ genul de cunoaştere propriu ereticilor anomeeni, aproape de fiecare dată însoţit de verbul polypragmonein (v. n. 18); calificând această cunoaştere ca una întreprinsă din curiozitate, sau ca iscodire, Ioan reia implicit şi semnificaţia prezentă în epistola Sfântului Pavel: ereticii refuză „munca" sau angajarea în predicarea credinţei (Ioan îşi desemnează activitatea predicării folosind verbul ergazesthai), în favoarea unei speculaţii facile în privinţa esenţei lui Dumnezeu.

27 „Cei atinşi de boală" sunt ereticii.

28 Logismos (raţionament) capătă apare în aceste omilii cu o conotaţie negativă (la fel cum apare şi în fragmentul preluat din Epistola a doua către Corinteni), spre deosebire de sensul pozitiv pe care îl are logos, termen folosit de Ioan inclusiv pentru a desemna propriul discurs.

29 Insistenţa cu care Ioan Gură de Aur caută să explice sensul metaforic al cuvântului biblic citat, deşi acest sens transpare în mod evident, este cauzată de faptul că publicul căruia i se adresa avea o alcătuire diversă; din acest motiv, Ioan este preocupat sa se facă înţeles de toate

categoriile de oameni, aşa cum precizează în omilia Quod Christus sit Deus: „… folosind cuvinte uşoare şi care pot fi înțelese de un slujitor, o slujnică, o văduvă, un negustor, un marinar, un țăran” (PG 48, 813, apud SC 28, p. 133, n. 3).

30 Ioan Gură de Aur îndeamnă constant credincioşii la aplicarea în viață, la nivelul faptelor (ergori), a învățăturii primite prin ascultarea cuvintelor (logos). Acest îndemn exprimă şi caracterul general al polemicii întreprinse contra anomeenilor: pentru Ioan, mai gravă decât eroarea rațională comisa o dată cu presupoziția anomeenilor că omul cunoaşte esența divină, este orientarea greşită a acestora în privința moralei, anume, prevalenta speculației teologice față de teama de Dumnezeu pe care trebuie să o resimțim la nivelul vieții concrete, altfel spus, prin fapte.

31 Invocarea păcii era cu atât mai necesară, cu cât Biserica din Antiohia se găsea divizată în trei curente doctrinare, fiecare dintre ele fiind condusă de către un episcop: Meletie, Pavelin, Euzoios.

32 Distanța temporală dintre cele două discursuri va fi indicată şi justificată de însuşi Ioan Gură de Aur la începutul prezentei omilii.

33 „Luptele împotriva iudeilor” sunt reprezentate de cele opt predici ale Sfântului Ioan Gură de Aur reunite sub titlul Adv. Iudaeos (PG 48). De la aceste predici i s-a atras lui Ioan acuzația ulterioară de a fi fost antisemit, însă, aşa cum lasă să se înțeleagă şi rândurile prezente, discursurile lui Ioan au avut ca motivație faptul că o parte din credin-cioşii antiohieni adoptaseră practici de cult iudaice, nefiind provocate de o atitudine ostilă față de comunitatea iudaică din Antiohia.

34 Ioan Gură de Aur se referă la creştinii antiohieni care țineau postul de pregătire pentru celebrarea sărbătorilor evreieşti.

35 Motivul unor asemenea reuniri precum cea amintită este că Antiohia era metropola diocezelor din Orient şi sediul administrației delegate de Imperiul Bizantin în această parte a teritoriului său.

36 S-au păstrat două din omiliile ocazionate de aceste comemorări, cea închinată sfântului Pelagie la 9 octombrie (PG 50, 579-584) şi cea din 17 octombrie, ziua pomenirii Sfântului Ignatie (PG 50, 587-596). Denu-mirea de „atleți” acordată martirilor este întâlnită şi în alte omilii ale Sfântului Ioan, atestând, aşa cum se poate observa şi în această omilie, preferința lui pentru comparațiile cu jocurile publice, care constituiau în epocă divertismentul cel mai important.

37 Ioan Gură de Aur îşi asumă aici opoziția pe care o stabilea Sfântul Pavel între nebunia întru Hristos şi înțelepciunea după lume, condam-nând prin aceasta originarea doctrinei anomeene în raționamentul pur omenesc.

38 În relatarea episodului făgăduinței făcute de Dumnezeu lui Zaharia (Lc. 1, 5 - 25) nu se precizează că tatăl Sfântului Ioan Botezătorul ar fi fost mare preot, ci doar unul dintre preoți.

39 Cuvântul akolouthia desemnează o înlănțuire a faptelor, de unde şi ideea unei legături logice prezentă în relatarea unor fapte, în acest context, Ioan Gură de Aur caută să dezvăluie o legătură între rugă¬ciunea de iertare făcută de Zaharia pentru popor şi anunțarea naşterii lui Ioan Botezătorul, cel care avea să pregătească calea Mântuitorului care „să ridice păcatul lumii".

40 Vezi Fac. 1, 1-26.

41 Este invocată teza centrală a ereziei anomeene, anume, pretinsa cunoaştere a modului în care a fost născut Cuvântul. Opoziția lui Ioan Gură de Aur față de această doctrină se manifestă prin sublinierea repetată a caracterului inexprimabil al realității divine.

42 Textual, este folosit verbul philosophein (a filosofa). în contextul prezent, ca şi în alte locuri, Sfântul Ioan atribuie filosofiei sensul de meditație omenească. Menționând faptul că rodul cugetării profeților în privința naturii omeneşti i-a condus pe aceştia către constatarea nimicniciei omului, Ioan Gură de Aur ataca temeiul pe care se baza concepția anomeeană despre putința omului de a-l cunoaşte pe Dumnezeu: cercetarea rațională. Se dovedea că meditația rațională asupra omului poate conduce la rezultate contrare doctrinei eretice.

43 Folosirea unui limbaj medical este înlesnită de faptul că denumirea greacă pentru orgoliu (ongkos) derivă din verbul care desemnează în sens propriu umflarea sau inflamarea corpului.

44 Este vorba de patriarhul Avraam în episodul biblic în care, adre-sându-i-se lui Dumnezeu, caută scăparea drepților din Sodoma.

45 Ioan Gură de Aur foloseşte termenul de „puteri" atât pentru a de-semna o anumită categorie de ființe divine, cât şi pentru desemnarea tuturor laolaltă, aşa cum este cazul în acest context.

46 Ioan Gură de Aur invocă în acest loc ideea universalității legii morale naturale, potrivit căreia moralitatea este înscrisă în conştiința tuturor oamenilor, indiferent de neam, religie sau epocă.

47 Asemenea învieri sunt cele făcute de către profeții Ilie (învierea fiului văduvei care îl găzduise pe profet, III Regi, 17, 17-24) şi Elisei (învierea fiului şunamiteancăi, IV Regi 4, 25-38), precum şi învierile realizate de Iisus (învierea fiicei lui Iair, Mc. 5, 31-43; a fiului văduvei din Nain, Lc. 7, 11-15; învierea lui Lazăr, In. 11, 1-46).

48 Verbul folosit pentru a desemna înțelegerea (katalambano) este cel din care este derivată şi noțiunea de incomprehensibil, tema omiliilor prezente. Astfel, Sfântul Ioan aduce în sprijinul afirmării incomprehensibilității divine mărturia Sfântului Pavel şi, totodată, explică în ce constă neputința de a înțelegere realitatea divină. Din rândurile următoare reiese clar că această neputință nu se poate confunda cu ignoranța şi nu atrage după sine asumarea simplei credințe în dauna cunoaşterii, ci este respinsă numai cunoaşterea în termeni umani (prin „raționamente"), preferându-i-se revelația divină.

49 În cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, vehemența discursului contra anomeenilor nu este îndreptată decât împotriva doctrinelor susținute de aceştia, nu şi împotriva lor ca persoane, fapt pentru care frecventa desemnare a ereziei ca nebunie nu este o insultă, ci mai degrabă, aşa

cum apare în aceste rânduri, un îndemn de a manifesta față de eretici dorința de a-i lămuri asupra erorii în care au căzut.

50 Prin citarea implicită a versetului I Cor. 3, 6, Sfântul Ioan Gură de Aur indică absența unei origini apostolice a ereziei anomeene, mai ales că multe erezii căutau să-şi revendice întemeietorii printre personajele secundare ale relatărilor din Noul Testament, ceea ce a condus şi la apariția unor scrieri apocrife de origine eretică.

51 Denumirea de „heruvim” avea în ebraică sensul de „vestitor”, însă Ioan preia interpretarea filosofică a acestui nume făcută de Philon din Alexandria, pentru care îngerii în genere sunt ființe raționale.

52 Etimologia pe care o face Ioan Gură de Aur termenului „serafim” nu are altă bază decât reprezentarea din Isaia 6, 3, unde un serafim purifică buzele profetului cu un cărbune încins.

53 „Chemarea”, prezentă la finalul fiecărei omilii, unde atenția lui Ioan Gură de Aur se concentrează asupra vieții morale a comunității, corespunde părții finale a discursului retoric, denumită „exhortatio”.

54 Acest „moment” este cel al prefacerii pâinii şi a vinului în trupul şi sângele lui Iisus Hristos.

55 Se face trimitere la jertfa euharistică.

56 În liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, rostirea predicii precedă jertfa euharistică, de aceea, Ioan se aşteaptă ca toți cei care îi ascultau omilia să rămână în Biserică şi după imediata încheiere a discursului.

57 Faptele miraculoase pe care le va fi făcut Daniel sunt consemnate în cartea biblică ce îi poartă numele, precum şi în cartea deutero-canonică intitulată „Istoria omorârii balaurului şi a sfărâmării lui Bel”.

58 Următoarea consemnare a subordonării cunoaşterii pe care o dețin îngerii fată de cea oferită de Dumnezeu oamenilor îndepărtează posi¬bila neînțelegere a opoziției lui Ioan la adresa doctrinei anomeene, în aşa fel încât creştinismul ortodox să fie confundat cu o depreciere a capacității de cunoaştere cu care este înzestrată ființa umană.

59 Această lectură a versetului ioanic contravine celei obişnuite, din care reiese numai ideea că Fiul, spre deosebire de orice altă ființă, a fost înzestrat cu puterea de a-l face cunoscut pe Dumnezeu. De altmin¬teri, traducerile Noului Testament vin în sprijinul acestei interpretări prin formularea „L-a făcut cunoscut”.

60 Se face trimitere la finalul omiliei precedente, în care Ioan Gură de Aur le solicita celor care îl ascultau să rămână în Biserică şi după încheierea predicii. După cuvintele din finalul acestei omilii, credincioşii au dat ascultare chemării lui Ioan.

61 Se face referire la momentul liturghiei în care se cântă imnul „Sfânt, Sfânt, Sfânt” (Trisagion), inspirat din viziunea profetului Iezechiel, al cărui sens este, după Ioan, intrarea în comuniune a liturghiei pămân¬teşti cu liturghia cerească a îngerilor.

62 Analiza detaliată a versetului din Epistola lui Pavel este menită să înlăture o posibilă înțelegere ariană a cuvintelor folosite de Apostol, având în vedere faptul că erezia ariană respingea dumnezeirea Fiului, atribuind-o numai Tatălui.

63 Termenul de hypostas, menținut în traducere în variantă greacă, are ca termen echivalent latinescul „persona” şi face parte din exprimarea niceeo-constantinopolitană a dogmei treimice: „Dumnezeu de o singură ființă (homoousia) şi întreit în persoană”.

64 Sabellie este unul dintre ereticii care au încercat să susțină un mono-teism strict, atribuind numai lui Dumnezeu atributul dumnezeirii, în timp ce Fiul şi Duhul Sfânt nu reprezentau decât modurile în care s-a manifestat unicul Dumnezeu.

65 Ideea că esența lui Dumnezeu este faptul de a fi nenăscut reprezenta doctrina fundamentală a ereticilor anomeeni.

66 Este, desigur, vorba de anomeeni.

67 Nu avem date istorice precise despre practica religioasă din Biserica antiohiană în epoca Sfântului Ioan Gură de Aur, însă referințele lui Ioan la mărturisirea păcatelor, care nu par să aibă în vedere o formă consacrată a tainei spovedaniei, urmăresc numai să trezească în rândul credincioşilor dispoziția interioară pentru pocăință.